

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ – ВИЖИВАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ПЕРІОД СЬОГОДЕННЯ

Матеріали

V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(Ужгород, 16 жовтня 2024 р.)

INFORMATION POLICY OF MEMORY – SURVIVAL, PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LIBRARIES IN THE PRESENT PERIOD

Materials

of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference
(Uzhhorod, 16 October 2024)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

**ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ –
ВИЖИВАННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ПЕРІОД
СЬОГОДЕННЯ**

Матеріали
V Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції
(Ужгород, 16 жовтня 2024 р.)

Ужгород
2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY
SCIENTIFIC LIBRARY

**INFORMATION POLICY OF MEMORY – SURVIVAL,
PRESERVATION AND DEVELOPMENT OF UKRAINIAN
LIBRARIES IN THE PRESENT PERIOD**

Materials
of the V All-Ukrainian scientific and practical
internet conference
(Uzhhorod, 16 October 2024)

**Uzhhorod
2025**

DOI: <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5>

UDC 21(477)(063):004

УДК 021(477)(063):004

Editorial board:

Medved Mariia – Director of The Scientific Library, Candidate of Philology (chief editor);

Vorobets Viktoriia – Deputy Director of the Scientific Library;

Melnyk Larysa – Head of the Reference-Bibliography Department;

Shpontak Kristina – Head of the Department of Organizational and Information;

Ihnatiuk Mariana – Head of the Department of IT;

Smirnova Hanna – Head of the Department of Scientometrics;

Fetko Olesya – head of the department

The material of the conference available at the UzhNU Scientific Library's website:
<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/v-naukovo-praktychna-internet-konferencziya/> and in the Repository of UzhNU:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/68124>

The authors advisors are responsible for the content and reliability of the submitted materials.

Recommended for printing by the Academic Council of Uzhhorod National University (Protocol №13 from 26.12.2024)

© Uzhhorod National University, 2025

© Scientific Library, 2025

Редакційна колегія: Медведь

М. М. – директорка Наукової бібліотеки, кандидатка філологічних наук (відп. редакторка);

Воробець В. В. – заступниця директорки Наукової бібліотеки;

Мельник Л. О. – завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу;

Шпонтак К. О. – завідувачка відділу організаційно-інформаційного сервісу;

Ігнатюк М. М. – завідувачка відділу IT;

Смірнова Г. А. – завідувачка відділу наукометрії;

Фетько О. В. – завідувачка сектору

Матеріали конференції розміщені на сайті Наукової бібліотеки ДВНЗ «УжНУ»:

<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/v-naukovo-praktychna-internet-konferencziya/> Репозитарії ДВНЗ «УжНУ»:

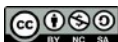
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/68124>

Відповідальність за зміст і достовірність поданих матеріалів несуть автори.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол №13 від 26.12.2024 р.

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2025
© Наукова бібліотека, 2025

ISBN 978-617-8321-50-5

CC BY 4.0

Шановна бібліотечна спільното!

Щиро вітаю учасників V науково-практичної інтернет-конференції «Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення».

Ужгородський національний університет пишається можливістю зібрати кращих фахівців бібліотечної галузі, об'єднавши їх науковим заходом, на якому пройде обговорення проблем збереження інформаційного надбання української культури, науки і освіти. Час проведення конференції збігається з важливою подією нашого вишу, а саме зі святкуванням 79-річчя історії Ужгородського університету. Наукова бібліотека як його ровесниця теж святкує дату свого створення і пишається досягненнями, що засвідчують її становлення як найбільшої книгозбірні краю. Її місія – в збереженні наукових напрацювань, в підтримці освітнього та наукового процесу закладу, в популяризації наукових досягнень.

Наукова бібліотека УжНУ не лише найбільша книгозбірня краю, вона флагман бібліотечних інновацій у своїй діяльності. Вона йде в ногу з вимогами часу, як і багато інших українських бібліотек. Бібліотечна справа стрімко розвивається і гідно приймає виклики сучасного інформаційного суспільства. Значення сьогоднішньої конференції передусім в тім, що вона демонструє стійкість бібліотек у період важких випробувань, яким став російський ворожий напад на Україну. Бібліотеки зазнають пошкоджень, втрачають свої фонди, але ніколи ворог не зломить українського духу – жити вільно.

Тож бажаю всім шановним учасникам зібрання плідної роботи та натхнення для нових здобутків! Висловлюю щирю вдячність всім, хто своїми виступами долучився до головної ідеї конференції – берегти інформаційну пам'ять нашого

народу. Нехай результати сьогоднішнього обговорення збагатять наш культурний та науковий потенціал, а найкращі бібліотечні здобутки стануть в нагоді всім, хто прагне прогресу в своїй професії.

*З глибокою пошаною
проректор з наукової роботи УжНУ,
доктор медичних наук,
професор, Іван Миронюк*

Вельмишановні учасники конференції!

Від імені колективу Наукової бібліотеки ДВНЗ «Ужгородський національний університет» я рада вітати вас на сьогоднішньому зібранні і щиро дякую за ваше зацікавлення, розуміння та підтримку цього важливого спільного заходу. Попри виклики війни, ви продовжуєте розвивати сучасну багатогранну бібліотечну справу України задля здійснення високої мети – зберегти культурні надбання нашої Батьківщини, сприяти відкритості та доступності всебічних знань, необхідних студентству та науковій спільноті.

Тема «Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення» обрана не випадково, адже ми прагнули об'єднатись нею, щоб примножувати й використовувати інтелектуальне надбання нашого народу, ділитися своїм досвідом та застосовувати практики і методики кращих бібліотечних напрацювань.

Тож дозвольте побажати нашій роботі успіху, Україні – Миру і Перемоги! Слава Україні!

*Директор Наукової бібліотеки
Ужгородського університету
Марія Медведь*

УДК 027.7(477.54)+027.08:001.891

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.7-16>

Лариса БАКУМЕНКО,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

директорка Наукової бібліотеки

Української інженерно-педагогічної академії

Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-3993-3022

e-mail: bakumenkol@ukr.net

БІБЛІО- ТА НАУКОМЕТРІЯ ВИШУ У КОНТЕКСТІ РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Анотація. У статті висвітлено досвід Наукової бібліотеки Української інженерно-педагогічної академії (НБ УІПА) з питань роботи у напрямі бібліо- та наукометрії, надано результати здійсненого комплексного моніторингу наукового потенціалу вишу, визначено проблеми та пріоритети подальшої роботи у цьому напрямі. Акцентовано увагу на тому, що наукові бібліотеки та бібліотеки закладів вищої освіти (ЗВО) беруть активну участь у процесі моніторингу наукового потенціалу установи. Кожна бібліотека має власні підходи та методики надання послуг з підтримки бібліо- та наукометрії згідно поставлених перед нею завдань. Перераховано професійні компетенції бібліотекарів НБ УІПА, які сприяють цій діяльності. Розкрито комплекс дій, які виконувались на кожному етапі комплексного моніторингу наукового потенціалу УІПА: підготовчого, пошукового, етапу перевірки та заключного. Зазначено, що результати проведеної роботи сприяли покращенню показника представленості науковців академії у віртуальному науковому середовищі та позитивному впливу на зростання рейтингу науковців, кафедр та академії в цілому. Науковцям вишу запропоновані рекомендації, які би сприяли зростанню власного рейтингу. Наголошено, що створення власного профілю в авторитетних спеціалізованих наукових сервісах та його оптимізація допоможе вченим ефективно представити власні наукові публікації, знайти нових колег-однодумців, відкрити нові можливості для фінансування наукових досліджень та підвищити

свої наукометричні показники. І помічниками в цьому є бібліотечні працівники, які постійно вдосконалюють свої професійні навички інформаційних навігаторів з питань бібліо- та наукометрії як одного із основних напрямів роботи бібліотеки закладу вищої освіти.

Ключові слова: *Наукова бібліотека Української інженерно-педагогічної академії, наукометрія, бібліометрія, наукові дослідження.*

На початку XXI ст. інститут наукової бібліотеки зазнав істотних змін – відбулась її трансформація в сучасну наукову інформаційну установу, яка на основі проведення бібліометричних досліджень може допомогти суспільству в процесі здійснення оцінювання наукової діяльності шляхом надання необхідної для цього інформації... У цьому контексті підтримка бібліометрії стала важливим напрямком нової роботи для бібліотекарів та інших фахівців [4].

Бібліотеки змінюють вектор своєї діяльності та виконують новітні, не притаманні їм функції. Становлення бібліотеки як одного з головних учасників моніторингу ефективності наукової сфери набирає актуальності.

Питання розвитку напряму бібліо- та наукометрії у контексті роботи бібліотек розглядається в наукових публікаціях. О. В. Воскобойніковою-Гузєвою, В. О. Копанєвою та Л. Й. Костенко констатовано необхідність створення в е-середовищі університету бібліометричних профілів науково-педагогічних працівників і кафедр як основи системи наукового декларування [1].

Стосовно розвитку наукової складової у діяльності бібліотек В. Копанєва звертає увагу на технологічний цикл, що передбачає бібліографування, реферування, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, є передумовою, необхідною для досягнення головного кінцевого результату науково-інформаційної діяльності бібліотеки XXI ст. – виділення зі сховищ даних нових знань, що в явному вигляді в них не містяться [3].

А. С. Медведєва наголошує на актуальності створення на базі наукових бібліотек вітчизняної системи бібліометричного аналізу наукової діяльності з урахуванням світового досвіду та особливостей організації системи наукових комунікацій в Україні [4].

Л. Дубровіною та К. Лобузіною запропоновано шляхи консолідації ресурсів наукової інформації та інтеграції зусиль різних установ щодо створення Національного центру наукометричної інформації, формування інтегрованого фонду національної наукової електронної бібліотеки, узгодження питань щодо представлення профілів наукових установ та науковців України. Відмічено, що значну роль у розбудові електронної дослідницької інфраструктури мають відігравати інформаційні та бібліотечні спеціалісти [2].

Наукові бібліотеки та бібліотеки закладів вищої освіти (ЗВО) беруть активну участь у процесі моніторингу наукового потенціалу установи. Кожна бібліотека має власні підходи та методики надання послуг з підтримки бібліо- та наукометрії згідно поставлених перед нею завдань.

Мета публікації – на основі досвіду щодо здійснення моніторингу наукового потенціалу Української інженерно-педагогічної академії працівниками бібліотеки визначити пріоритети та шляхи підвищення рейтингу науковців, наукового колективу, закладу вищої освіти у науковому середовищі.

Одним із основних завдань, які сьогодні виконує Наукова бібліотека Української інженерно-педагогічної академії (НБ УІПА) стало надання послуг з підтримки бібліо- та наукометрії. Бібліотекарі мають професійні компетенції, які сприяють цій діяльності:

- знання про документи (бібліографічні метадані, типи документів);
- знання каналів наукової комунікації;
- володіння навичками роботи з бібліографічними даними і аналітико-синтетичної обробки інформації;
- володіння методами пошуку в інформаційно-пошукових системах і базах даних.

Наукова бібліотека бере активну участь у роботі академії з питань наукометрії і бібліометрії:

- здійснює моніторинг наукового потенціалу УПА та особистого рейтингу вчених в українському індексі наукового цитування, рейтингах міжнародного рівня;
- сприяє формуванню бренду вченого;
- надає консультативну та практичну допомогу стосовно створення профілів у наукометричних базах даних;
- інформує про появу нових наукометричних баз даних та опікується питаннями надання доступу до них науковцям академії;
- інформує про нові публікації та анонсує проведення наукових заходів з питань бібліо- та наукометрії.

З метою визначення рівня інтеграції науковців УПА в наукове інформаційне середовище у 2023 році працівниками Наукової бібліотеки здійснено комплексний моніторинг наукового потенціалу вишу через аналіз представництва науковців УПА в п'яти базах даних: Google Scholar, ORCID, Web of Science, Scopus, ResearchGate.

Моніторинг здійснювався у кілька етапів.

На підготовчому етапі проводився збір інформації стосовно науковців вишу (співпраця з відділом кадрів, отримання інформації із персональних сторінок на сайтах кафедр, взаємодія з кафедрами та науковцями). Перевірено 183 авторських сторінки, розміщених на сайтах кафедр, з метою виявлення інформації про реєстрацію науковців академії в наукометричних базах даних.

Наступним етапом став аналіз та обробка отриманої інформації, що дало можливість визначити:

- яку інформацію можна використати (вона відповідає дійсності та доступна для завантаження);
- яка інформація підлягає сумніву (не завантажується або містить посилання на профіль іншого науковця);
- яка інформація взагалі відсутня.

Треба відмітити, що в більшості персональних сторінок на сайтах кафедр були вказані посилання на профілі ORCID та Google Scholar, це стало доказом необхідності здійснення

наступного пошукового етапу роботи – пошуку профілів у більш широкому колі наукометричних баз даних, копіювання та збереження інформації.

Пошук профілів здійснювався за: ПІБ науковця, афіліацією вишу, назвою наукового твору. На цьому етапі бібліотекарі стикнулися з низкою проблем, які гальмували та ускладнювали цей процес:

- різні варіанти написання прізвища, імені та по батькові українською, російською та англійською мовами (особливо англійською мовою – до п'яти і більше варіантів). Вся ця інформація використовувалась у процесі пошуку: або за одним із варіантів було виявлено профіль науковця, або завдяки пошуку в наукометричних базах було знайдено автоматично створені кілька профілів одного і того ж автора;
- у створених профілях одного і того ж науковця у кількох наукометричних базах даних вказана належність до різних організацій і установ, в яких він працював або працює, таким чином відсутність єдності у представленні даних заважала ідентифікувати особистість як науковця певного вишу (у нашому випадку – науковця УПА);
- по-різному вказано афіліацію установи (у цьому випадку деякі профілі не підтягуються до профілю вишу);
- створені профілі науковців не містили ніякої інформації або лише часткові дані (особливо профілі в ідентифікаторі ORCID), а відсутність інформації може спричинити відсутність інтересу у зацікавлених дослідників до співпраці;
- отриманих відомостей про науковця недостатньо для встановлення профілів у базах даних (відсутність будь-яких профілів).

Унаслідок проведеної роботи перевірено та виявлено в наукометричних базах даних 654 авторські профілі, у т. ч.: Google Scholar – 175, ORCID – 181, Web of Science – 84, Scopus – 122, ResearchGate – 92.

Із загальної кількості виявлено безпосередньо Науковою бібліотекою 237 авторських профілів, у т.ч.: Google Scholar – 20, ORCID – 24, Web of Science – 64, Scopus – 81, ResearchGate – 48.

Наступним етапом стала перевірка виявленої інформації, її доведення до кафедр та науковців з метою:

- надання можливості упорядкування та редагування власних профілів науковцям та оновлення персональних кафедральних сторінок;
- створення профілів у наукометричних базах даних, якщо вони відсутні;
- остаточного редагування та доповнення працівниками бібліотеки отриманої після перевірки інформації від науковців.

На цьому етапі було надано рекомендації та практичну допомогу стосовно упорядкування та редагування авторських профілів; допомогу в отриманні ідентифікаторів авторів, реєстрації науковців у базах даних; остаточне редагування і доповнення вже існуючих відомостей.

Проведена робота потребувала розробки ресурсу, який би акумулював опрацьовану інформацію та надавав доступ до всіх виявлених профілів науковців академії, а також включення до ресурсу профілів з бази даних Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського «Науковці України на порталі НБУВ». З цією метою було створено ресурс «Наукометрія УПА. Посилання на профілі. Кафедри». Ресурс містить гіперактивних посилань: 16 – на профілі сайтів кафедр та 949 – на профілі науковців (у т.ч. 175 – профілів науковців на сайтах кафедр, 159 – Google Scholar, 121 – Scopus, 111 – Web of Science, 167 – ORCID, 86 – ResearchGate, 130 – Науковці України на порталі НБУВ).

За результатами цієї роботи:

- виявлено профілі науковців із значно вищими показниками індексів цитування, що сприяло підвищенню рейтингу академії;
- відновлено профілі науковців, які втратили ці відомості з різних причин;
- створено або відредаговано профілі науковців у наукометричних базах даних;
- проведено упорядкування профілів академії у БД Scopus, Web of Science та ін;

- у науковців сформовано нове розуміння щодо власного представництва у віртуальному науковому середовищі та бажання покращити ситуацію, і це, мабуть, – найголовніше досягнення проведеної роботи.

Все це сприяло покращенню показника представленості науковців академії у віртуальному науковому середовищі та позитивному впливу на зростання рейтингу науковців, кафедр та академії в цілому.

У підсумках були визначені та запропоновані такі рекомендації:

- при подачі наукових робіт до друку у різних виданнях використовувати загальноприйнятий варіант афіліації вишу та єдиний варіант написання прізвища, імені та по батькові;
- подавати точну перевірену назву твору;
- вчасно інформувати працівників бібліотеки про роботи, подані до друку у виданнях, що входять у наукометричні бази даних;
- постійно слідкувати та редагувати власні профілі у визначених базах даних;
- у профілі ORCID, оскільки ця база ідентифікує вченого як науковця, подати максимально повну інформацію про себе: ПІБ, вчене звання, місце роботи та попередні місця роботи, посилання на всі існуючі власні профілі в інших базах даних, коло інтересів, публікації. Це дозволить представити повну інформацію про вченого, навіть якщо вона має відмінності у інших власних профілях, та правильно ідентифікувати саме цього дослідника, забезпечить зв'язок з іншими його профілями;
- зв'язати власний профіль ORCID зі своїми профілями у Scopus та Web of Science;
- сформувати власний профіль у ресурсі «Бібліометрика української науки» (подати заяву, запропоновану на сайті ресурсу).

Ще багато роботи попереду, адже існують різні спеціалізовані наукові сервіси, в яких науковець може створити власний профіль, а отже поширити інформацію про власні наукові досягнення в національному та міжнародному науково-

інформаційному просторі. Крім того, науковці ще тільки на шляху до повноцінного використання наукометричних ресурсів не тільки як бібліографічних баз даних, а й ресурсів, що сприяють пошуку партнерів, рецензентів, грантів та ін. Створення власного профілю в авторитетних спеціалізованих наукових сервісах та його оптимізація допоможе вченим ефективно представити власні наукові публікації, знайти нових колег-однодумців, відкрити нові можливості для фінансування наукових досліджень та підвищити свої наукометричні показники. І помічниками в цьому є бібліотечні працівники, які постійно вдосконалюють свої професійні навички інформаційних навігаторів з питань бібліо- та наукометрії як одного із основних напрямів роботи бібліотеки закладу вищої освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Воскобойнікова-Гузєва О. В., Копанєва В. О., Костенко Л. Й. Наукове декларування в е-середовищі університету. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. Вип. 3. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002495>
2. Дубровіна Л., Лобузін К. Створення національної системи наукометричної інформації та Українського національного індексу цитування: перспективи консолідації ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2019. № 6. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_6_3
3. Копанєва В. О. Бібліотека в системі наукової електронної комунікації. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 5. С. 3–10.
4. Медведєва А. С. Бібліометричні дослідження в бібліотеках як інструментарій моніторингу наукової діяльності: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03.27. Київ, 2020. 204 арк. : рис., табл. Бібліогр.: арк. 172–195. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf

References

1. Voskoboynikova-Guzyeva, O. V., Kopaneva, V. O., & Kostenko, L. Y. (2017). Scientific declaration in the e-environment

of the university. *Open educational e-environment of a modern university*, (3).

URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002495> [in Ukrainian].

2. Dubrovina, L., & Lobuzina, K. (2019). Creation of a national system of scientometric information and the Ukrainian national citation index: prospects for resource consolidation. *Library Bulletin*, (6), 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_6_3 [in Ukrainian].

3. Kopaneva, V. O. (2007). Library in the system of scientific electronic communication. *Library Bulletin*, (5), 3–10 [in Ukrainian].

4. Medvedeva, A. S. (2020). *Bibliometric research in libraries as a tool for monitoring scientific activity* [Diss. Ph.D. of social sciences communications]. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_29.pdf [in Ukrainian].

Larisa Bakumenko,

candidate of sciences in social communications,

director of the Scientific Library

Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy,

ORCID: 0000-0002-3993-3022

e-mail: bakumenkol@ukr.net

BIBLIOMETRICS AND SCIENTOMETRICS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE WORK OF A SCIENTIFIC LIBRARY

Abstract. The article highlights the experience of the Scientific Library of the Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (NB UIPA) in work in the field of bibliography and scientometrics, provides the results of comprehensive monitoring of the scientific potential of the higher education institution, identifies problems and priorities for further work in this direction. Attention is focused on the fact that scientific libraries and libraries of institutions of higher education take an active part in the process of monitoring the scientific potential of the institution. Each library has its own approaches and methods of providing services to

support bibliometrics and scientometrics according to the tasks set before it. The professional competences of librarians of the NB UIPA, which contribute to this activity, are listed. The set of actions that were performed at each stage of comprehensive monitoring of the scientific potential of UIPA is disclosed: preparatory, search, verification and final stage. It is noted that the results of the work carried out contributed to the improvement of the representation of scientists of the academy in the virtual scientific environment and a positive effect on the growth of the rating of scientists, departments and the academy as a whole. Scientists are offered recommendations that would contribute to the growth of their own rating. It is emphasized that creating one's own profile in authoritative specialized scientific services and its optimization will help scientists to effectively present their own scientific publications, find new like-minded colleagues, open up new opportunities for funding scientific research and improve their scientific metrics. And assistants in this are librarians who are constantly improving their professional skills as information navigators in the areas of bibliography and scientometrics, as one of the main areas of work of a library of a higher education institution.

Keywords: *Scientific library of the Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, scientometrics, bibliometrics, scientific research.*

Цитування:

Бакуменко Л. Бібліо- та наукометрія вишу у контексті роботи наукової бібліотеки. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 7–16.

Bakumenko, L. Bibliometrics and scientometrics of higher education in the context of the work of a scientific library. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 7–16). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.7(477.87)(092)Почекутова

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.17-32>

Вікторія ВОРОБЕЦЬ,

заступниця директорки

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0003-4102-9785

e-mail: viktoriya.vorobets@uzhnu.edu.ua

ОЛЕНА ПОЧЕКУТОВА: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню біографії Олени Іванівни Почекутової – відомої в професійному середовищі закарпатських бібліотекарів освітанки, яка майже 30 років була директором Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету.

Здійснюючи аналіз діяльності Олени Почекутової маємо можливість оцінити її компетенцію та внесок у розвиток бібліотеки, відтворити та зберегти історичний контекст розвитку бібліотеки, відзначити важливі події та етапи у її становленні.

Значна увага приділяється організаторським здібностям О. І. Почекутової, яка за свою каденцію (1978–2006 рр.) організувала нові абонементи та читальні зали для студентів юридичного, економічного факультетів та факультету післядипломної освіти, переміщення фонду відділу літератури іноземними мовами та фонду періодичних видань у надані приміщення, постійно клопотала про нове централізоване приміщення бібліотеки.

У статті йдеться й про публікаційну діяльність Почекутової, яка присвячена вивченню історії бібліотеки, її популяризації у науковому середовищі та серед студентства. Серія змістовних статей, приурочених ювілейним датам книгозбірні, підводила підсумки розвитку бібліотечного закладу, аналізувала його успіхи і його проблеми, активно популяризувала найбільшу у краї книгозбірню,

спонукала знайомитися з раритетними виданнями відділу стародруків тощо.

Аналізуючи діяльність О. І. Почекутової, бачимо вдумливий пошук, рішучість у здійсненні перших кроків у запровадженні в бібліотечні процеси інноваційних технологій, поєднуючи їх із кращими здобутками і традиціями минулого.

Біографія Олени Іванівни є прикладом професійного зростання, лідерства та відданості справі, бо саме від керівника залежить успішний розвиток ввіреної йому установи.

У дослідженні розкрито і доповнено новими матеріалами постать Олени Почекутової як багатогранної особистості — бібліотекознавця, бібліографа, педагога, талановитого організатора і керівника, яка понад 50 років свого життя віддала бібліотечній справі Закарпаття.

Ключові слова: *Олена Іванівна Почекутова, Наукова бібліотека, Ужгородський національний університет, історія бібліотеки, бібліотечна справа, біографістика, директор бібліотеки.*

Бібліотеки як хранителі культурної та історичної спадщини відіграють важливу роль у збереженні і популяризації книжкових фондів. У наступному 2025 році Наукова бібліотека Ужгородського університету відзначить 80 років своєї складної історії, яка сповнена вагомими здобутками бібліотечного закладу. Безумовно, його організація, розвиток, становлення, успіхи прямо залежать від діяльності колишніх і нинішніх його керівників. Кожний із когорти очільників книгозбірні вніс свою лепту в її розбудову, популяризацію знань, піднесення культури, покращення освітньо-навчального процесу в університеті.

Саме тому ми продовжуємо вивчати історію Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету у постатях, залучаючи нові біографічні матеріали, використовуючи архіви бібліотеки та університету. Сучасна біографістика розглядається як важливий феномен інтелектуальної і духовної культури суспільства, що охоплює наукові дослідження, різноманітну інформаційну, літературну, видавничу роботу тощо. «До неї належить і діяльність бібліотек

у галузі інтеграції й опрацювання джерел біографічної та біобібліографічної інформації, формування електронних історико-біографічних ресурсів – колекцій, архівів, цифрових бібліотек» [1, с. 26].

Наукова бібліотека уже має певний досвід у здійсненні біографічних досліджень як своїх працівників, так і професорсько-викладацького складу вишу, про що свідчать публікації в енциклопедіях, часописах, матеріалах конференцій, монографії.

На особливу увагу заслуговує біографія Олени Іванівни Почекутової, яка увійшла в історію бібліотечної справи Закарпаття насамперед як багатолітній успішний керівник бібліотечного закладу УжНУ. Авторка статті мала змогу безпосередньо спілкуватися зі своєю колегинею-наставницею, учитися в неї, переймаючи її методи і стиль роботи, була дотичною до вирішення О. І. Почекутовою складних бібліотечних справ.

Дослідження біографії Олени Почекутової має важливе значення з кількох причин. Знання про кар'єрний шлях, професійні досягнення та феномен 28-річного керування бібліотекою дозволяє оцінити її компетенцію та внесок у розвиток бібліотеки, допомагає відтворити та зберегти історичний контекст розвитку бібліотеки, відзначити важливі події та етапи у її становленні.

Олена Іванівна Почекутова народилася 17 березня 1936 року в мальовничому селі Липча Хустського району Закарпатської області. Батьки – Іван Іванович Губаль, мати Ганна Іванівна виховали трьох дітей: Івана, Олену та Марію. Неповну середню освіту Олена Іванівна здобула в рідному селі, продовжила навчання в Хустському культосвітньому училищі, після закінчення якого у 1953 р. була направлена на роботу до Ужгородської міської бібліотеки для дорослих. Здобула філологічну освіту в Ужгородському державному університеті заочно; після його закінчення перейшла на роботу до університетської бібліотеки (1960 р.). Тут пройшли всі етапи

професійного росту Олени Почекутової, від рядового бібліотекаря до директора книгозбірні, яку вона очолювала тривалий час – 28 років (1978–2006 рр.). Майже 20 років О. І. Почекутова працювала у різних відділах бібліотеки, очолювала відділ обслуговування, здобувала неоціненний практичний досвід і була добре обізнана з роботою книгозбірні. Вроджена інтелігентність, неконфліктність, цілеспрямованість і, звичайно, знання бібліотечної справи стали вирішальними в обранні її на посаду.

Наукова бібліотека Ужгородського університету була і є найбільшою книгозбірнею Закарпаття. На завершення 70-х років, коли Олена Іванівна вже очолила книгозбірню, книжковий фонд бібліотеки налічував близько 1,5 млн примірників книг. Із них – близько 300 тис. підручників і навчальних посібників, понад 90 тис. одиниць періодичних видань, 42 тис. авторефератів, 20 420 стародруків, рукописних і рідкісних видань. Тільки за один, 1979 рік, бібліотека одержала 42 571 примірник літератури, у тому числі 9954 – підручники і навчальні посібники [2, с. 163]. О. І. Почекутова зуміла налагодити безперебійну і ефективну роботу з розподілу книжкового потоку, його розміщення (і це при хронічній нестачі необхідної площі), використовуючи досвід попередніх керівників та вносячи сучасні їй ефективні методи роботи.

Отже, одним із основних напрямів роботи Олени Іванівни було збереження і поповнення фондів бібліотеки, обслуговування читачів, забезпечення їх комфортними умовами для навчання. За свою каденцію О. І. Почекутова організувала нові абонементи, було створено читальні зали для студентів юридичного факультету та факультету післядипломної освіти, навчальну бібліотеку з абонементом і читальною залом для студентів економічного та юридичного факультетів. За рішенням керівництва університету для бібліотеки було передано триповерхову будівлю, за адресою вул. Висока, де розмістили зусиллями усього бібліотечного колективу близько 500 тис. книг відділу літератури іноземними

мовами. Функціонували кафедральні бібліотеки, активно працював міжбібліотечний абонемент. Складний бібліотечний комплекс працював злагоджено, відповідально і ефективно. І в цьому, безумовно, криється організаторський талант керівника, робота якого забезпечувала стабільність і результативність.

Кредо Олени Іванівни Почекутової – зберегти бібліотеку в її цілісності, не допустити роздрібнення єдиного комплексу. Але брак площі, непристосоване приміщення, постійні проблеми з опаленням, водопостачанням, аварійним станом перекриття будівлі, визнаної пам'ятником архітектури, в якому знаходилася книгозбірня, вимагали постійного переміщування фондів, з метою їх порятунку. До прикладу, у 1978 р. було виявлено аварійний стан корпусу, в якому на той час зберігалося у невідповідних умовах, тісняві понад мільйон книг, розташованих на другому поверсі. У той же час перший поверх займала навчальна майстерня університету, яка й була основною руйнівною силою, адже там працювали станки та пилорама. Олена Іванівна доклала неймовірні зусилля, щоб переконати керівництво університету в необхідності звільнення робочих приміщень майстерні і надання їх у розпорядження книгозбірні. У щорічних бібліотечних звітах неодмінно фігурували прохання до адміністрації університету та переконання у необхідності отримання нових площ для бібліотеки. Зрушення у цій справі відбулися у 1982 р., коли виробничу майстерню та фотолабораторію було переміщено, а на звільненій території площею 210 кв. м цокольного поверху розмістили значний книжковий фонд з третього – близько 150 тис. примірників літератури іноземними мовами [2, с. 314].

Для полегшення роботи працівників бібліотеки було проведено селекторний зв'язок між відділами комплектування фондів, наукової обробки літератури та центрального книгосховища. Відділу обробки літератури було придбано ротатор – прилад для друку каталожних карток. (Протокол зборів колективу бібліотеки №3 від 12.04.1989 р.).

Долаючи усі негаразди і вирішуючи щоденні проблеми Олена Почекутова постійно клопотала не тільки про переміщення книжкових фондів, а й про будівництво нової бібліотеки, що вирішило би всі проблеми. Так, у 1992 р., угорськими спеціалістами було виготовлено проектну документацію будівництва нової книгозбірні європейського рівня. Було виділено місце і навіть зібрана частина коштів. Але економічна криза 90-х років стала на заваді втілення мрії.

Незважаючи на щоденні бібліотечні клопоти і проблеми О. І. Почекутова знаходила час і для плідної науково-бібліографічної, культурно-освітньої та громадської діяльності, що стало ще одним важливим напрямком її діяльності. Так, наприклад, вона підготувала серію наукових статей, які свідчать про її різносторонню зацікавленість в наукових дослідженнях. Серед них, наприклад, виокремимо такі: «Наукова бібліотека Ужгородського державного університету: становлення, розвиток, проблеми» [3]; «Творчі зв'язки Олени Рудловчак із Науковою бібліотекою УжНУ» [4]; «Творчість О. В. Духновича у фондах Наукової бібліотеки Ужгородського університету» [5, с. 53–54]; «Бібліотека Ужгородського університету – ровесниця вузу» [6, с. 5–12] та ін. Багато публікацій дослідниця присвятила вивченню історії бібліотеки, її популяризації у науковому середовищі та серед студентства. Серія змістовних статей присвячена ювілейним датам книгозбірні, які підводили підсумки розвитку бібліотечного закладу, аналізували його успіхи і його проблеми. Щороку спецвипуск університетської газети «Радянський студент», присвячений майбутнім студентам, розміщував статті про факультети університету, серед яких і постійні публікації під назвою «Бібліотека», підготовлені О. І. Почекутовою (1978–2005 рр.) [7, 8, 9]. Її статті публікувалися не тільки у періодичних виданнях вишу, таких як «Радянський студент», «Ужгородський університет», «Погляд», «Бюлетень прес-служби УжНУ», а й у крайовій газеті «Новини Закарпаття», у фаховому часописі «Бібліотечний вісник», у матеріалах

конференцій. Олена Іванівна активно популяризувала найбільшу у краї книгозбірню, спонукала знайомитися з раритетними виданнями відділу стародруків, на сторінках преси запрошувала до просторих читальних зал старовинної будівлі – пам'ятника архітектури 17 століття. О. І. Почекутова першою з усіх очільників почала досліджувати та публікувати нові матеріали про історію, розвиток та проблеми книгозбірні, її керівників. Вона була відповідальною за випуск бібліографічних покажчиків, що видавалися бібліотекою, співукладачем довідника «Наукова бібліотека Ужгородського національного університету» [6] та авторкою вступної статті до нього, членом редколегій, відповідальною за випуск та авторкою статей у збірнику «Скарбниця духовності» [3] тощо.

Починаючи з 1966 р. Олена Іванівна була учасником численних міжнародних та обласних наукових конференцій, на яких виступала з доповідями, присвяченими бібліотечній справі, краєзнавчим проблемам, історії книгозбірні тощо. Важлива інформація про університет, книгозбірню та її проблеми й перспективи, бібліотечний колектив тощо – це інтерв'ю Олени Іванівни, які публікувалися в крайовій та університетській пресі [10, 11, 12].

Важливою частиною діяльності директорки стала робота з організації та проведення на базі книгозбірні обласних семінарів для бібліотек вузів III–IV рівнів акредитації, завдяки яким надавалася методична допомога бібліотекам Мукачівського педагогічного училища, кооперативного технікуму, Виноградівського та Свалявського політехнікуму та ін.

У 1983 році університетську бібліотеку було переведено до вищої категорії наукових вузівських бібліотек. Це відбулося, безперечно, і завдяки організаторським здібностям та активній науковій діяльності директора бібліотеки; організації і формуванню значного книжкового фонду, ролі найбільшої книгозбірні краю в популяризації знань і розвитку освітньо-культурного процесу на Закарпатті.

У 2000 році розпочався новий період розвитку університетської бібліотеки, пов'язаний з комп'ютеризацією усіх робочих процесів. Бібліотека активно запроваджує нові інформаційні технології. Зокрема розпочали створення електронного каталогу нових надходжень літератури з 2000 р., ретроспективну конверсію карткового каталогу в машиночитану форму, повнотекстову електронну базу «Наукових вісників УжНУ» тощо.

З ініціативи Олени Іванівни було створено відділ автоматизації бібліотечних процесів при Інформаційному центрі університету. У 2001 році відбулося підключення бібліотеки до мережі Інтернет та створено вебсторінку книгозбірні.

Олена Почекутова разом із завідувачем відділу автоматизації бібліотечних процесів Петром Петкі брала участь у науково-практичній конференції, організованій Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка на тему: «Роль бібліотек вищих навчальних закладів у виконанні національної програми інформатизації», яка відбулася 25–26 вересня 2002 р.

У 2004 році було придбано бібліотечну комп'ютерну програму “УФД/Бібліотека”, до якої було імпортовано бази даних нових надходжень та тематичних каталогів, створені раніше за допомогою бібліотечної програми МАРК. Постійно велося навчання та надавалися консультації працівникам різних підрозділів бібліотеки. Так, для відділу комплектування – з питань створення шаблонів документів, підтримки та злиття електронного каталогу – для відділу обробки, допомога у створенні бібліографічних покажчиків – довідково-бібліографічному відділу та ін.

У 2005 році близько 70 відсотків працівників бібліотеки пройшли курси комп'ютерної грамотності за 72-годинною програмою на кафедрі математичного моделювання інженерно-технічного факультету УжНУ. У 2006 році бібліотека отримала

сервер баз даних та обладнання, що дало можливість створення в центральному корпусі бібліотеки комп'ютерної мережі.

У 2007 р. Олена Іванівна Почекутова залишила посаду очільниці книгозбірні, передавши керівництво бібліотекою Наталії Іванівні Гунько, і перейшла на посаду старшого наукового співробітника. Розпочала активну наукову роботу, в результаті якої підготувала до друку бібліографічний покажчик «Преса Закарпаття ХІХ– першої половини ХХ століття» [10]. Про свою працю О. Почекутова писала: «Преса Закарпаття до цього часу мало досліджена, хоча до цієї наукової проблеми зверталась чимала кількість дослідників, серед яких Августин Волошин, Петро Лінтур, Павло Лісовий, Василь Микитась, Аркадій Животко, Олена Рудловчак та ін. Як до працівника бібліотеки, до мене неодноразово звертались науковці, вчителі, студенти з питанням про те, де крім нашої бібліотеки можна ознайомитись з часописами минулого століття. Це стало поштовхом до дослідження про те, які часописи другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття зберігаються у фондах як нашої, так і інших бібліотек, архіву та музею Закарпатської області» [10, С. 5].

Виважена, коректна у спілкуванні, толерантна, вимоглива і разом з тим справедлива, людина, яка гідно представляла інтереси закладу та колективу, – саме так характеризують Олену Іванівну її колеги, такі як Людмила Санько, Світлана Слепньова, Світлана Кривова, Лариса Мельник. За їх спогадами вона постійно дбала про моральне та фізичне здоров'я своїх працівників. Почекутова закінчила курси з конфліктології та підтримала ідею Всесоюзної фізкультури – ввела в практику щоденну виробничу гімнастику, яка відбувалася в широкому коридорі бібліотеки та у бібліотечному дворикі, слідувала за тим, щоб бібліотечні приміщення обов'язково провітрювалися. Сама Олена Іванівна постійно підтримувала свою спортивну форму завдяки плаванню, дихальній гімнастиці, лижному спорту тощо.

Олена Іванівна до останнього залишалася працювати в колишньому приміщенні бібліотеки і після того, як майже вся бібліотека вже в 2010 році була переміщена у центральний корпус університету за новою адресою. Непохитний авторитет Олени Почекутової та визнання її досягнень в бібліотечній діяльності, безумовно, вплинули на рішення єпископа Ужгородської греко-католицької церкви Мілана Шашіка залишити за нею її особистий кабінет і дати їй можливість і надалі працювати в стінах церковного закладу. Тут Олена Іванівна продовжила своє наукове дослідження, присвячене історії Наукової бібліотеки Ужгородського університету, яке їй не судилося завершити через стан здоров'я.

Багато років О. І. Почекутова була членом Вченої ради УжНУ, Науково-методичної комісії бібліотек вузів України, була головою бібліотечного осередку загальноуніверситетської спілки «Знання», головою методичної ради в бібліотеці УжНУ.

Багаторічна професійна діяльність Олени Почекутової відзначена численними нагородами і відзнаками. У 1981 р. Олену Іванівну було нагороджено знаком «За відмінні успіхи в роботі», у 1986 вона була нагороджена нагрудним знаком МВ і ССО СРСР «За відмінні успіхи в роботі» та медаллю «За трудову відзнаку», а в 1995 р. Указом Президента України їй було присвоєне високе звання «Заслужений працівник культури України».

Отже, вивчення біографії Олени Іванівни Почекутової є важливим для розуміння її внеску у розвиток бібліотеки, оцінки управлінських рішень, мотивації інших професіоналів та збереження історії найбільшої у Закарпатті книгозбірні. Олена Почекутова – видатна постать у бібліотечній справі Закарпаття, яка залишила вагомий слід у розвитку Наукової бібліотеки Ужгородського університету. Її біографія є прикладом професійного зростання, лідерства та відданості справі, бо саме від керівника залежить успішний розвиток ввіреної йому установи. З повною відповідальністю можна сказати, що Олена

Іванівна любила бібліотеку, яка для неї була не просто місцем роботи, але й сенсом життя.

Ми, як носії пам'яті, згадуємо своїх учителів, наставників, колег, намагаємося залишити про них свої спогади, оцінити їх діяльність, одночасно жалкуючи, що через безліч щоденних проблем, метушливості та нестачу часу не встигли за життя розпитати про невизначені моменти біографії, про деякі важливі і цінні події, що загалом складають життєпис людини. У цій статті ми додали нові штрихи до образу нашої колишньої колеги – багаторічної очільниці університетської книгозбірні Олени Іванівни Почекутової, яка присвятила своє життя бібліотеці і книзі.

Список бібліографічних посилань

1. Попик В. І. Біографіка як феномен науки і культури. Українська біографістика. Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. досліджень / редкол. : М. Г. Палієнко (голов. ред.) та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. Вип. 19. С. 15–32.

URL: <https://doi.org/10.15407/ub.19.015>

2. Мельник Л. Час подальшого зростання бібліотеки (1970–1990-ті рр.). *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь (голова редкол.), О. В. Бряник, В. В. Воробець, Л. О. Мельник. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. С. 133–169.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

3. Почекутова О. Наукова бібліотека Ужгородського державного університету: становлення, розвиток, проблеми. *Скарбниця духовності: Науковій бібліотеці Ужгородського державного університету – 50 років* : матеріали наук.-практ. конф. (17–18 жовт. 1995 р.) : доповіді, повідомлення, спогади. Ужгород : Патент, 1997. С. 6–30.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41773>

4. Почекутова О. Творчі зв'язки Олени Рудловчак із Науковою бібліотекою Ужгородського національного університету. *Олена Рудловчак* : зб. матеріалів Третіх наук. читань (3 лютого 2004 р.) / упоряд. В. В. Барчан. Ужгород : Діалог В, 2005. С. 60–66.

5. Почекутова О. Творчість О. В. Духновича у фондах Наукової бібліотеки Ужгородського університету. О. В. *Духнович і Слов'янський світ* : тези доп. міжнар. наук. конф. (23–24 квіт. 1993 р.). Ужгород, 1993. С. 53–54.

6. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету : довідник / уклад. : Мельник Л. О., Почекутова О. І., Туренко Т. В. Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2005. 64 с.

7. Почекутова О. Університетська скарбниця знань. *Рад. студент*. 1988. 18 жовт. (№ 31–32). С. 4 (На допомогу першокурсникам).

8. Почекутова О. І. Ровесниця університету: (Здобутки, проблеми та перспективи бібліотеки УжНУ). *Погляд*. 2005. 13 жовт. (№ 8). С. 7.

9. Почекутова О. Наукова бібліотека УжНУ – скарбниця книг. *Бюлетень прес-служби УжНУ*. 2007. 19 листоп. (№ 11). С. 10–12.

10. Почекутова О.: І на їхній «вулиці» буде свято : [розмова з О. І. Почекутовою напередодні професійного свята бібліотекарів / інтерв'ю вела Л. Попова]. *Новини Закарпаття*. 1998. 29 верес. (№ 48). С. 7.

11. Почекутова О.: «Наша бібліотека багата на унікальні пам'ятки...» : [інтерв'ю з дир. б-ки провела Сніжана Русин]. *Погляд*. 2001. 31 берез. (№ 3). С. 5.

12. Почекутова О.: «Бібліотека – найкращий спадок одного покоління іншому : [розмова з дир. Наук. б-ки УжНУ О. Почекутовою]. *Гармасій І. М. Висока наука: Ужгородський національний* : інтерв'ю. Ужгород : Гражда, 2009. С. 136–142.

13. Почекутова О. Преса Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ століття : бібліогр. покажч. Ужгород : Говерла, 2010. 128 с.

Referens

1. Popyk, V. I. (2020). Biohrafika yak fenomen nauky i kultury [Biographies as a phenomenon of science and culture]. *Ukrainska biohrafistyka. Biographistica Ukrainica* : zb. nauk. pr. In-tu biohr. doslidzhen / redkol. : M. H. Paliienko (holov. red.) ta in. ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukarainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv, 19, 15-32. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/ub.19.015> [in Ukrainian].
2. Melnyk, L. (2021). Chas podalshoho zrostannia biblioteky (1970-1990-ti rr.). [Time of further library growth (1970-1990s)]. *Naukova biblioteka Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: vid dzhherel do suchasnosti* : kolekt. monohrafiia / redkol. : M. M. Medved (holova redkol.), O. V. Brianyk, V. V. Vorobets, L. O. Melnyk (pp. 133-169). Uzhhorod : Vyd-vo Oleksandry Harkushi [in Ukrainian]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>.
3. Pochekutova, O. (1997). Naukova biblioteka Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu: stanovlennia, rozvytok, problem [Scientific library of Uzhgorod State University: formation, development, problems]. *Skarbnytsia dukhovnosti: Naukovii bibliotetsi Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu – 50 rokiv* : materialy nauk.-prakt. konf. (17-18 zhovt. 1995 r.) : dopovidi, povidomlennia, spohady (pp. 6-30). Uzhhorod : Patent, 1997. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41773> [in Ukrainian].
4. Pochekutova, O. (2005). Tvorchy zv'iazky Oleny Rudlovchak iz Naukovoiu bibliotekoiu Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Creative connections of Olena Rudlovchak with the Scientific Library of the Uzhhorod National University]. *Olena Rudlovchak* : zb. materialiv Tretikh nauk. chytan (3 liutoho 2004 r.) / uporiad. V. V. Barchan (pp. 60-66). Uzhhorod : Dialoh V. [in Ukrainian].
5. Pochekutova, O. (1993). Tvorchist O. V. Dukhnovycha u fondakh Naukovoi biblioteky Uzhhorodskoho universytetu [Works of O. V. Dukhnovych in the funds of the Scientific Library of

Uzhhorod University]. O. V. Dukhnovych i Slovianskyi svit : tezy dop. mizhnar. nauk. konf. (23–24 kvit. 1993 r.) (pp. 53-54). Uzhhorod [in Ukrainian].

6. Melnyk, L. O., Pochekutova, O. I., Turenko, T. V. [Eds.] (2005). Naukova biblioteka Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific library of Uzhhorod National University]: dovidnyk. Uzhhorod : Vyd-vo O. Harkushi. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41873> [in Ukrainian].

7. Pochekutova, O. (1988, Okt 18). Universytetska skarbnytsia znan [University treasury of knowledge]. *Rad. Student*, 31-32, p. 4 (Na dopomohu pershokursnykam) [in Ukrainian].

8. Pochekutova, O. I. (2005, Okt 13). Rovesnytsia universytetu: (Zdobutky, problemy ta perspektyvy biblioteky UzhNU) [A peer of the university: (Achievements, problems and prospects of the UzhNU library)]. *Pohliad*, 8, p. 7 [in Ukrainian].

9. Pochekutova, O. (2007, Novem 19). Naukova biblioteka UzhNU – skarbnytsia knyh [The scientific library of UzhNU is a treasury of books]. *Biuleten pres-sluzhby UzhNU*, 11, p. 10-12 [in Ukrainian].

10. Pochekutova, O. (1998, Sept 29). I na yikhonii «vulytsi» bude sviato [And there will be a holiday on their "street"]. Rozмова z O. I. Pochekutovoi naperedodni profesiinoho sviata bibliotekariv / interv'iu vela L. Popova. *Novyny Zakarpattia*, 48, p. 7 [in Ukrainian].

11. Pochekutova, O. (2001, March 31). «Nasha biblioteka bahata na unikalni pamiatky...» [Our library is rich in unique memorabilia...]. Interv'iu z dyr. b-ky provela Snizhana Rusyn. *Pohliad*. 2001, 3, p. 5 [in Ukrainian].

12. Pochekutova, O. (2009). Biblioteka – naikrashchyi spadok odnogo pokolinnia inshomu [A library is the best legacy of one generation to another]. Rozмова z dyr. Nauk. b-ky UzhNU O. Pochekutovoiu. *Harmasii I. M. Vysoka nauka: Uzhhorodskyi natsionalnyi* : interv'iu (pp. 136-142). Uzhhorod : Grazhda [in Ukrainian].

13. Pohekuto, O. (2010). Presa Zakarpattia KhIKh – pershoi polovyny KhKh stolittia [Transcarpathian press of the 19th - first half of the 20th century]. Uzhhorod : Hoverla [in Ukrainian].

Viktoriya Vorobets,

Deputy director of Scientific Library,

Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0003-4102-9785

e-mail: viktoriya.vorobets@uzhnu.edu.ua

OLENA POHEKUTOVA: BIOGRAPHICAL SKETCHES

Abstract. The article is dedicated to the study of the biography of Olena Ivanivna Pohekutova – a well-known educator among Transcarpathian librarians, who served as the director of the Scientific Library of Uzhhorod National University for nearly 30 years.

By analyzing the work of Olena Pohekutova, we have the opportunity to assess her competence and contributions to the development of the library, recreate and preserve the historical context of the library's growth, and highlight significant events and stages in its formation.

Particular attention is given to the organizational skills of O. I. Pohekutova, who, during her tenure (1978–2006), established new lending services and reading rooms for the law, economics faculties, and the faculty of postgraduate education. She also oversaw the relocation of the foreign literature department's collection and the periodicals collection to new premises and continuously advocated for a new centralized building for the library.

The article also discusses Pohekutova's publication activity, which focused on the study of the library's history and its promotion within the academic community and among students. A series of in-depth articles dedicated to the library's anniversaries summarized its progress, analyzed its successes and challenges, and actively promoted the largest library in the region, encouraging engagement with rare editions in the rare books department.

An analysis of O. I. Pohekutova's work reveals a thoughtful search for innovation and decisiveness in taking the first steps toward introducing

new technologies into library processes, while integrating them with the best achievements and traditions of the past.

The biography of Olena Ivanivna serves as an example of professional growth, leadership, and dedication to her field, as the success of an institution largely depends on its leader.

This study expands on and enriches the portrayal of Olena Pochekutova as a multifaceted personality — a library science expert, bibliographer, educator, talented organizer, and leader who devoted more than 50 years of her life to the development of librarianship in Transcarpathia.

Keywords: *Olena Ivanivna Pochekutova, Scientific Library, Uzhhorod National University, library history, librarianship, biography, library director.*

Цитування:

Воробець В. Олена Почекутова: штрихи до біографії. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 17–32.

Vorobets, V. Olena Pochekutova: biographical sketches. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 17–32). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 378.4(477.87):53(092)Ломсадзе

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.33-48>

Наталія ГУНЬКО,

провідна бібліотекарка

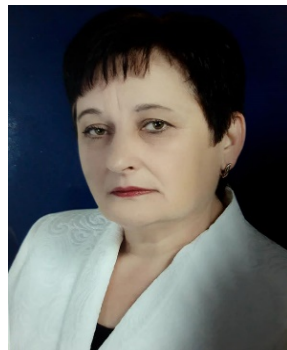
Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0002-6746-8172

e-mail: sub-phchlit@uzhnu.edu.ua

Оксана ГУЛЯНИЧ,

завідувачка сектора

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0002-2342-4338

e-mail: oksana.goulianich@uzhnu.edu.ua

**ПРОФЕСОР ЮРІЙ ЛОМСАДЗЕ – ВИДАТНИЙ
ВЧЕНИЙ ФІЗИК-ТЕОРЕТИК, ФУНДАТОР НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ**

Анотація. У статті розглянуто життєвий шлях та наукову діяльність Юрія Мелітоновича Ломсадзе – видатного вченого фізика-теоретика, педагога, засновника кафедри теоретичної фізики з перших років заснування Ужгородського університету. З іменем Ю. М. Ломсадзе пов'язаний один із найважливіших періодів розвитку і становлення теоретичної фізики на Закарпатті. Видатний фізик-теоретик, яскравий вчений і педагог, фундатор наукових досліджень

на фізичному факультеті Ужгородського державного університету, він стає засновником кафедри теоретичної фізики та відділу теорії адронів Інституту теоретичної фізики АН УРСР. Упродовж 25 років наукова і педагогічна робота пов'язана з фізичним факультетом Ужгородського університету та відділу теорії адронів Інституту теоретичної фізики АН України, де Юрій Мелітонович реалізував свій неординарний талант організатора науки, вченого і педагога. Його стиль роботи сприяв створенню надзвичайно продуктивної атмосфери в організованих за його участю творчих осередках, науковий престиж яких і зараз є високим. Саме на його лекціях та практичних заняттях, навчальних та наукових семінарах формувалися наукові біографії багатьох ужгородських фізиків.

Науковий доробок вченого складає понад 200 наукових праць в престижних фізичних, математичних, філософських журналах: «Вісник АН Української РСР», «Український математичний журнал», «Український фізичний журнал», «Известия высших учебных заведений. Физика», «Журнал экспериментальной и теоретической физики», «Ядерная физика», «Успехи физических наук», «Доклады АН СССР», «Философские науки», «Вопросы философии», «Nuclear Physics», «JETP» та ін. Ю. М. Ломсадзе – автор першого в історії закарпатської фізики навчального посібника з грифом МВ і ССО СРСР «Теоретико-групповое введение в теорию элементарных частиц». Він був редактором «Наукових записок Ужгородського університету», «Доповідей та повідомлень Ужгородського університету», організатором і першим керівником наукових семінарів. За ініціативою Ю. М. Ломсадзе і його активною участю в Ужгородському університеті з 1958 року регулярно проводилися відомі і популярні Всесоюзні міжвузівські конференції по квантовій теорії поля і теорії елементарних частинок, на яких відбувалося широке обговорення проблем квантової теорії і елементарних частинок з можливістю участі на подібних конференціях молодих фізиків-теоретиків.

Ключові слова: *Юрій Мелітонович Ломсадзе, викладачі Ужгородського університету, фізики-теоретики, професори, наукові дослідження, конференції.*

Фундаторами актуальних напрямків розвитку фізики на Закарпатті стали доктори фізико-математичних наук,

професори В. О. Шкода-Ульянов, І. П. Запісочний, Ю. М. Ломсадзе, Д. В. Чепур, М. В. Братійчук. Про наукові здобутки науковців Ужгородського університету немало написано колегами, учнями. І все ж візьмемо на себе сміливість, скориставшись ювілейною датою, написати декілька сторінок про яскравого, талановитого вченого Юрія Мелітоновича Ломсадзе.

Юрій Мелітонович Ломсадзе – фізик-теоретик, талановитий вчений і педагог, один із фундаторів наукових досліджень на фізичному факультеті Ужгородського державного університету (далі – УжДУ), засновник і перший завідувач кафедри теоретичної фізики університету та відділу теорії адронів Інституту теоретичної фізики АН УРСР (теперішнього відділу теорії елементарних взаємодій Інституту електронної фізики НАН України).

Народився Ю. М. Ломсадзе 14 грудня 1924 року в м. Баку. Після закінчення 8 класів загальноосвітньої школи продовжив навчання у середній спеціальній військово-морській школі, Вищому військово-морському інженерному училищі ім. Ф. Е. Дзержинського. Після закінчення першого курсу училища перевівся на фізико-математичний факультет Азербайджанського державного університету. Відмінника навчання після завершення третього курсу запрошують для продовження освіти на відділення будови речовини фізичного факультету Московського державного університету [9].

Зробити щось значне у теоретичній фізиці у молодому віці вдається не кожному. Тут потрібна величезна ерудиція, багаж глибоких знань, а це приходить не зразу. Вивчати, досліджувати, експериментувати – все це збуджує інтерес до наукової діяльності, загострює відчуття пошуку, зваблює до дослідницької роботи.

Перші наукові дослідження Юрій Ломсадзе починав ще студентом Московського університету. Дипломну роботу «До парної теорії ядерних сил», виконану під науковим керівництвом академіка М. А. Маркова, він опублікував в

одному з найпрестижніших наукових журналів – «Журнал експериментальної і теоретичної фізики» за 1949 рік. Ця публікація та ряд наступних склали основу його кандидатської дисертації «Про сингулярність електромагнітного потенціалу у вищих наближеннях теорії збурень», яку він успішно захистив у 1954 році [6].

У 1953–1956 рр. на роботу в новостворений вищий навчальний заклад в Ужгород були запрошені молоді працівники, які пройшли чудову школу провідних вузів та академічних науково-дослідних установ. Серед запрошених був і Ю. Ломсадзе. Він приніс у молодий вуз дух високої науки і найактуальніші ідеї тогочасної теоретичної фізики. З того часу і до 1979 року його наукова і педагогічна діяльність нерозривно пов'язана з фізичним факультетом УжДУ та Інститутом теоретичної фізики НАН України. Тут йому вдалося реалізувати неабиякий таланти організатора науки, вченого і педагога [6].

З 10 вересня 1955 року його призначають старшим викладачем кафедри експериментальної і теоретичної фізики УжДУ, а через рік – доцентом цієї кафедри.

Кафедра теоретичної фізики заснована в 1956 році. Її засновником і першим завідувачем став кандидат фізико-математичних наук Ю. М. Ломсадзе, випускник Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. Згодом він захистив докторську дисертацію «Некоторые свойства амплитуды рассеяния в g- и s- плоскостях и возможности их использования», і отримав звання професора на рідній кафедрі [8].

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора фізико-математичних наук Ю. М. Ломсадзе зберігається у фондах Наукової бібліотеки УжНУ.

Найбільша вдячність у переростанні фізичного факультету УжДУ у відомий науковий центр належить його фундаторам: В. О. Шкодї-Ульянову, Ю. М. Ломсадзе, І. П. Запісочному, Д. В. Чепуру. Саме вони, приїхавши в 1953-1956 роках працювати

в молодий вуз, будучи фанатично відданими справі організації наукових досліджень, започаткували два глобальні напрями досліджень: з фізики атома і ядра, з фізики твердого тіла [8].

Кафедра теоретичної фізики впродовж десятиліть спеціалізується на виконанні наукових досліджень у трьох основних напрямках: елементарні частинки, квантова теорія поля, квантова хромодинаміка; атомна фізика; дослідження в області малочастинкових систем [8].

Наукові дослідження Ю. М. Ломсадзе присвячені проблемам фізики високих енергій, теорії елементарних частинок і методологічним проблемам сучасної квантової теорії.

Термін «елементарні частинки» в сучасній фізиці вживається для найменування величезної кількості дрібних частинок матерії, які не є атомами. Як показують дослідження, кількість елементарних частинок досягає 400. Адрони – найчисленніша група елементарних частинок. Природним джерелом різних частинок високих енергій є космічні промені. Тепер частинки високих енергій одержують і за допомогою прискорювачів [4, с.]

Завдячуючи Юрію Мелітоновичу Ломсадзе, Ужгородський університет став традиційним місцем проведення міжнародних і всесоюзних конференцій та шкіл молодих вчених з квантової теорії поля і фізики елементарних частинок. Фанатично відданий справі, він керував науковими семінарами та конференціями, був ініціатором проведення в Ужгороді 18 наукових конференцій та шкіл з теоретичної фізики, філософії, природознавства. У роботі семінарів та конференцій, шкіл брали участь вчені зі світовими іменами з різних вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів колишнього Радянського Союзу – В. О. Фок, Д. Д. Іваненко, А. Б. Мігдал, В. С. Владіміров, Д. В. Ширков, О. Г. Ситенко, Ю. М. Березанський та ін. На засіданнях спалахували палкі і захоплюючі дискусії [6].

Колектив однодумців-теоретиків, з якими можна подискутувати, перевірити свою думку, звичайно ж, не міг обійтись без експериментаторів, бо кожна висунута гіпотеза, теоретичне передбачення рано чи пізно має підтвердитися дослідом. Саме тому Ужгородський університет, зокрема кафедра теоретичної фізики, став місцем багатьох конференцій, семінарів, шкіл всесоюзного й міжнародного масштабу.

За ініціативою Ю. М. Ломсадзе і його активною участю в Ужгородському університеті з 1958 року регулярно проводилася Всесоюзна міжвузівська конференція по квантовій теорії поля і теорії елементарних частинок. Відома популярність ужгородських конференцій – широке обговорення проблем квантової теорії і елементарних частинок з можливістю участі на подібних конференціях молодих фізиків-теоретиків.

Міжвузівська конференція по теорії елементарних частинок, організована кафедрою теоретичної фізики (Ужгород, 11–23 жовтня 1963 р), зібрала близько сотні молодих теоретиків з наукових центрів колишнього Радянського Союзу. Перші дні роботи проходили в рамках семінарів «осінньої школи» у вигляді оглядових доповідей, які супроводжувалися дискусіями. Друга половина занять була присвячена оригінальним повідомленням. Як зазначили організатори, гостинність невеликого закарпатського містечка з широкими можливостями екскурсій по історичним пам'ятним місцям і виноробним господарствам сприяють дружній атмосфері на традиційних ужгородських конференціях [7].

Школа аксіоматичної квантової теорії поля «Осіння школа – 76» вже всьоме проводилася в Ужгороді і зібрала близько 100 учасників не тільки з наукових центрів Радянського Союзу – Москви, Дубно, Ленінграда, Києва, Львова, Мінська та ін., але й ближнього зарубіжжя. Упродовж шести днів було прочитано 30 лекцій і 29 доповідей [1].

У вересні 1974 року в Ужгороді було проведено IX Всесоюзну нараду з фізики елементарних частинок. Сюди

з'їхалося понад 50 вчених з найбільших наукових закладів країни.

Юрій Мелітонович Ломсадзе чимало зробив для популяризації фізичної науки та її престижу. Для учнів старших класів двічі, а то й тричі на місяць Ужгородський відділ теорії дронів Інституту теоретичної фізики АН УРСР разом з Відділом народної освіти і відділом центрального лекторію Товариства «Знання» проводили недільні читання. Цією просвітницькою роботою займалися фізики-теоретики Ю. Ломсадзе, В. Лендел, І. Кривський, О. Сабад, О. Лендел, наукові співробітники З. Торич, В. Келемен, О. Скрипник. Теми цікаві, пізнавальні: «Тасмичий мікросвіт і діалектичний матеріалізм», «Дивовижні властивості елементарних частинок», «Загадка ядерних сил». Кожна тема захоплювала, заворожувала: «Великі машини для дослідження найменших частинок», «Загадкове нейтрино та як його спіймати», «Унітарна симетрія і класифікація елементарних частинок», «Проблеми ядерного синтезу». Під час недільних читань лектори відповідали на всі питання слухачів [2].

Неабияку зацікавленість до наукових досягнень фізичного факультету проявили своїми візитами в Ужгород відомі вчені Англії, Франції, Німеччини, США, Австрії, Угорщини, Словаччини і Чехії, Румунії, Югославії, учасники багатьох міжнародних конференцій, що були проведені на базі фізичного факультету, також із Японії, Канади, Бразилії, Австралії, Індії та багатьох інших країн [8].

Успіхи очолюваних Ю. М. Ломсадзе ужгородських фізиків-теоретиків зацікавили столичних журналістів: що це за «загадкові адрони» і над чим працюють ужгородські вчені? Вони приїхали «на периферію» до Ужгорода знайомитися з Юрієм Мелітоновичем, відділом теорії адронів та його співробітниками. Від ужгородських науковців почули «парадоксальну фразу» – адрони «не можна побачити, але можна пізнати». На чорній дошці – формули, формули і їх дуже

багато. Формули – це ключі до ґрунтовнішого пізнання й розуміння законів фізики елементарних частинок.

До Ужгородського відділу теорії адронів регулярно надходила інформація від радянських та зарубіжних колег. На полицях завжди були свіжі видання українською, англійською та іншими мовами. І навпаки, звідси в наукові центри різних країн надсилалися препринти – попередні відбитки матеріалів з результатами досліджень, які згодом вийдуть у світ у престижних виданнях [2].

Після від'їзду журналістів у науково-популярному журналі для юнацтва «Знання та праця» (1975, № 10, с. 8-9) появилася стаття Ю. Ломсадзе «Як фізики пізнають природу», в якій автор у доступній формі описує, аби зацікавити читача, що найбільше хвилює сучасних природодослідників і над чим працюють ужгородські вчені: «Якщо фізика по праву вважається нині авангардом природознавства, то фізика частинок високих енергій є її передовим ешелonom. Представники цієї галузі науки намагаються проникнути в таємниці мікросвіту, прокладають дорогу в невідоме і пізнають її. Фізика частинок середніх і низьких енергій досліджує ті явища, які ніби залишаються поза увагою першопрохідців. Решта ж численних напрямів у фізиці мають на меті поставити наукові відкриття на службу виробництву.

Ще в недалекому минулому вважалося, що «найдрібнішими цеглинками» Всесвіту є атоми хімічних елементів. Але фізика продовжувала досліджувати все нові й нові об'єкти – мізерно малі і гігантської величини, ті, що знаходяться на фантастично далеких віддальх, і ті, що рухаються з неймовірною швидкістю. У цьому й полягає суть і величезне значення роботи фізиків-експериментаторів зв'язати теоретичні передбачення з результатами досліджень» [3].

Ю. М. Ломсадзе був редактором «Наукових записок УжДУ», «Доповідей та повідомлень Ужгородського університету». В 1962 році вийшов з друку перший в історії закарпатської фізики навчальний посібник з грифом МВ і ССО

СРСР Ю. Ломсадзе «Теоретико-групповое введение в теорию элементарных частиц». Мета книги – підготувати читача з мінімальним багажем знань до основного курсу сучасної теорії елементарних частинок – теорії квантових полів. Автор зазначає, що вона може бути корисною також людям, які цікавляться фізикою елементарних частинок, але не вибрали цю захоплюючу науку своєю спеціальністю [5].

Проводячи велику науково-дослідну роботу, Ю. М. Ломсадзе приділяв також значну увагу і педагогічній діяльності, і розв'язанню науково-організаційних питань, підготовці молодих науковців. Серед тих, хто зростав під його безпосередньо науковим керівництвом – 7 докторів і понад 60 кандидатів наук. За порівняно малий проміжок часу йому вдалося створити в Ужгороді дійову школу фізиків-теоретиків, яка є невеличкою гілкою могутнього наукового дерева – школи всесвітньо відомого фізика-теоретика, видатного математика, академіка М. М. Боголюбова, тодішнього директора славнозвісного Об'єднаного інституту ядерних досліджень (м. Дубна) [6].

Юрій Мелітонович в одному із журналів для юнацтва навів цитату німецького філософа-матеріаліста Карла Маркса, що «в науці немає стовпової дороги, тільки той зможе досягти її сяючих вершин, хто, не боячись втоми, пробиратиметься по її кам'янистих стежках». Ці слова стали дороговказом для тих, хто вирішив присвятити своє життя пізнанню таємниць природи.

Результатами вагомої плідної науково-дослідної діяльності Ю. Ломсадзе стали опубліковані ним українською, російською, англійською мовами понад 200 наукових праць. З деякими його публікаціями користувачі можуть ознайомитися у відділі періодики Наукової бібліотеки УжНУ.

Перші публікації Ю. Ломсадзе з'явилися в університетських «Наукових записках», в «Докладах и сообщениях» УжДУ, матеріалах конференцій та ін. Наводимо приклади перших наукових розвідок вченого:

- Ломсадзе Ю. М. Об одной попытке обобщения современной квантовой теории. Научные записки. 1957. Т. 18. С. 95–100.
- Ломсадзе Ю. М. О сингулярности потенциала в парных теориях. Научные записки. 1957. Т. 18. С. 101–107.
- Ломсадзе Ю. М. Эффективный метод расчета S-матрицы в квант теории полей. Научные записки. 1957. Т. 18. С. 155–175.
- Ломсадзе Ю. М. О возможных вариантах теории β -распада : тезисы докл. Всесоюз. межвуз. конф. по квантовой теории полей и теории элементарных частиц (Ужгород, 2–6 окт., 1958). Ужгород, 1958. С. 23–24.
- Ломсадзе Ю. М. О технике расчета по новому методу «сильной» связи в теории квантовых полей. Доклады и сообщения УжГУ. Серия физ.-матем. наук. 1960. № 3. С. 25–31.
- Ломсадзе Ю. М. О сущности теории квантованного «поля амплитуды вероятности». Доклады и сообщения УжГУ. Серия физ.-матем. наук. 1960. № 3. С. 15–17.
- Ломсадзе Ю. М. Замечания к теории квантованного «поля амплитуды вероятности». Доклады и сообщения УжГУ. Серия физ.-матем. наук. 1961. № 4. С. 9–14.
- Куштан В. И., Ломсадзе Ю. М. О теории обобщенных функционалов. Доклады и сообщения УжГУ. Серия физ.-матем. наук. 1961. № 4. С. 116–121.
- Ломсадзе Ю. М. К проблеме перенормируемости слабых четырех-фермионных взаимодействий. Доклады и сообщения. Серия физ.-матем. и ист. наук. 1962. № 5. С. 66–69.
- Ломсадзе Ю. М. О возможности выявления и использования аналитических свойств амплитуды рассеяния в кватернионном 4-пространстве. Доклады и сообщения. Серия физ.-матем. и ист. наук. 1962. № 5. С. 69–72.

Подальші публікації видатного фізика з'явилися в престижних фізичних, математичних, філософських журналах: «Вісник АН Української РСР», «Український математичний журнал», «Український фізичний журнал», «Известия высших учебных заведений. Физика», «Журнал экспериментальной и

теоретической физики», «Ядерная физика», «Успехи физических наук», «Доклады АН СССР», «Философские науки», «Вопросы философии», «Nuclear Physics», «JETP» та ін.

У 1979 р. Ю. М. Ломсадзе переїжджає з Ужгорода в м. Владикавказ (Північна Осетія, Росія), де стає засновником та першим завідувачем кафедри теоретичної фізики фізичного факультету Північно-Осетинського університету ім. К. Л. Хетагурова. Пропрацювавши шість років на займаній посаді, важко захворів. 11 березня 1988 року Ю. М. Ломсадзе не стало.

Усі свої наукові успіхи та життєві незгоди Юрій Мелітонович ділив зі своєю дружиною Оленою, яка підтримувала чоловіка у реалізації його наукових і педагогічних поглядів. Вона повсякденно турбувалася про здоров'я Юрія Мелітоновича, слідувала за організацією зручного побуту, цікавого дозвілля для всієї сім'ї тощо, всіляко сприяючи його науковій діяльності. Олена Дмитрівна Ломсадзе стояла у витоків заснування бібліотеки Ужгородського університету, була однією з її перших бібліотекарів. Освічена, надзвичайно начитана, племінниця Петра Лінтура – українського фольклориста, літературознавця, вона була закохана в художнє слово. Вміла говорити грамотно, переконливо. Її цікаві, захоплюючі виступи на бібліотечних зібраннях колеги запам'ятовували надовго. Працювала у читальній залі, видавала сотні книжок студентам фізичного та хімічного факультетів. У 1979 році разом з Юрієм Мелітоновичем виїхала в м. Владикавказ (Північна Осетія), але не забувала про своїх колег-бібліотекарів, яким писала листи, схожі на справжні літературно-художні твори. Після смерті Юрія Мелітоновича Олена Дмитрівна повернулася в Ужгород.

Постать Юрія Мелітоновича Ломсадзе входить до плеяди найвідоміших фізиків Закарпаття, таких, як І. П. Запісочний, В. О. Шкода-Ульянов, Д. В. Чепур, М. В. Братійчук та ін. Ім'я Юрія Мелітоновича Ломсадзе беззаперечно можна вважати одним із перших в цій когорті.

Список бібліографічних посилань

1. Ломсадзе Ю. М., Кривський І. Ю. Аксиоматична квантова теорія поля. Осіння школа-76 в Ужгороді. *Вісник Академії наук Української РСР*. 1977. № 7. С. 93–94.
2. Карпаш В., Шугай О. Ці загадкові дрони. *Знання та праця*. 1975. № 3. С. 1–3.
3. Ломсадзе Ю. Як фізики пізнають природу. *Знання та праця*. 1975. № 10. С. 8–9.
4. Кучерук І. М., Горбачук І. Т. Загальний курс фізики. У 3-х т. Т. 3 / за ред. І. М. Кучерука. 2-ге вид., виправ. Київ : Техніка, 2006. С. 480–483.
5. Ломсадзе Ю. М. Теоретико-групповое введение в теорию элементарных частиц. М. : Высшая школа, 1962. 183 с.
6. Лазур В. Ю. До 85-річчя з дня народження професора Ю. М. Ломсадзе (1924–1988). *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Фізика*. Ужгород, 2009. Вип. 25. С. 231–234.
7. Иваненко Д., Ломсадзе Ю. Конференция по теории элементарных частиц (Ужгород, 14 – 23 окт. 1963 г.). *Успехи физических наук*. 1964. Т. 83, вып. 1. С. 190–196.
8. Шимон Л. Л. Становлення наукових досліджень на фізичному факультеті Ужгородського державного університету (1950–1995 роки). Ужгород, 1996. 20 с.
9. Шманько І. І. Ломсадзе Юрій Мелітонович. *Шманько І. І. Фізика Закарпаття*. Ужгород : Мистецька лінія, 2000. С. 46–47.

Referens

1. Lomsadze, Yu. M., Kryvskyy, I. Yu. (1977). Aksiomatychna kvantova teoriya polya [Axiomatic quantum field theory]. Osinnya shkola-76 v Uzhhorodi. *Visnyk Akademiyi nauk Ukrayinskoyi RSR*, 7, 93–94 [in Ukrainian].
2. Karpash, V., Shuhay, O. (1975). Tsi zahadkovi drony [These mysterious drones]. *Znannya ta pratsya*, 3, 1–3 [in Ukrainian].

3. Lomsadze, Yu. (1975). Yak fizyky piznayut pryrodu [How physicists learn about nature]. *Znannya ta pratsya*, 10, 8–9 [in Ukrainian].

4. Kucheruk, I. M., Horbachuk, I. T. (2006). Zahalnyy kurs fizyky [General course of physics]. U 3 t. T. 3 / za red. I. M. Kucheruka. 2-he vyd., vyprav. (pp. 480–483). Kyiv : Tekhnika [in Ukrainian].

5. Lomsadze, Yu. M. (1962). Teoretyko-hruppovoe vvedenye v teoryyu elementarnykh chastyts [Theoretical group introduction to the theory of elementary particles]. M. : Vysshaya shkola [in russian].

6. Lazur, V. Yu. (2009). Do 85-richchya z dnya narodzhennya profesora Yu. M. Lomsadze (1924–1988) [To the 85th birthday of Professor Yu. M. Lomsadze (1924–1988)] *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. Fizyka*. Uzhhorod, 25, 231–234 [in Ukrainian].

7. Yvanenko, D., Lomsadze, Yu. (1963). Konferentsyya po teoryi elementarnykh chastyts (Uzhhorod, 14 – 23 okt. 1963 h.) [Conference on the Theory of Elementary Particles (Uzhhorod, October 14-23, 1963)]. *Uspekhy fizycheskykh nauk*, Vol. 83, Issue 1, 190–196 [in russian].

8. Shymon, L. L. (1996). Stanovlennya naukovykh doslidzhen na fizychnomu fakulteti Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu (1950–1995 roky) [Development of scientific research at the Faculty of Physics of Uzhgorod State University (1950–1995)]. Uzhhorod [in Ukrainian].

9. Shmanko, I. I. (2000). Lomsadze Yuriy Melitonovych [Lomsadze Yury Melitonovych]. In I. I. Shmanko. *Fizyky Zakarpattya* (pp. 46–47). Uzhhorod : Mystetska liniya [in Ukrainian].

Nataliia Hunko,
Lead Librarian
Scientific Library,
Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0002-6746-8172

e-mail: sub-phchlit@uzhnu.edu.ua

Oksana Hulyanich,

Head of Sector

Scientific Library,

Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0002-2342-4338

e-mail: oksana.goulianich@uzhnu.edu.ua

LOMSADZE IS AN OUTSTANDING SCIENTIST- THEORETICAL PHYSICIST, FUNDER OF SCIENTIFIC RESEARCH AT UZHGOROD UNIVERSITY: TO THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

Abstract. The article examines the life path and scientific activities of Yuriy Melitonovych Lomsadze – an outstanding scientist, theoretical physicist, lecturer, founder of the Department of Theoretical Physics from the first years of the establishment of Uzhhorod University. One of the most important periods of development and formation of theoretical physics in Transcarpathia is associated with the name of Yu. M. Lomsadze. An outstanding theoretical physicist, a bright scientist and teacher, founder of scientific research at the Faculty of Physics of Uzhhorod State University, he became the founder of the Department of Theoretical Physics and the Department of Hadron Theory of the Institute of Theoretical Physics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. For 25 years, scientific and pedagogical work has been associated with the Faculty of Physics of Uzhhorod University and the Department of Hadron Theory of the Institute of Theoretical Physics of the Academy of Sciences of Ukraine, where Yuriy Melitonovych realized his extraordinary talent as a science organizer, scholar and teacher. His style of work contributed to the creation of an extremely productive atmosphere in the creative centers organized with his participation, the scientific prestige of which is still high. It was at his lectures and practical classes, educational and scientific seminars that the scientific biographies of many Uzhhorod physicists were formed.

The scholar's scientific achievements include over 200 scientific papers in prestigious physical, mathematical, and philosophical journals: "Bulletin of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR", "Ukrainian Mathematical Journal", "Ukrainian Physical Journal", "Proceedings of Higher Educational Institutions. Physics", "Journal of Experimental and Theoretical Physics", "Nuclear Physics", "Successes of Physical Sciences", "Reports of the Academy of Sciences of the USSR", "Philosophical Sciences", "Questions of Philosophy", "Nuclear Physics", "JETP", etc. Yu. M. Lomsadze is the author of the first textbook in the history of Transcarpathian physics with the seal of Ministry of Higher and Secondary Specialized Education of the USSR "Group-Theoretical Introduction to the Theory of Elementary Particles". He was the editor of "Scientific Notes of Uzhhorod University", "Reports and Notifications of Uzhhorod University", the organizer and first head of scientific seminars. On the initiative of Yu. M. Lomsadze and with his active participation, well-known and popular All-Union Interuniversity Conferences on Quantum Field Theory and Elementary Particle Theory had been held regularly at Uzhhorod University since 1958. At these conferences there was a broad discussion of the problems of quantum theory and elementary particles with the opportunity for young theoretical physicists to participate.

Keywords: *Yurii Melitonovych Lomsadze, lecturers of Uzhhorod University, theoretical physicists, professors, scientific research, conferences.*

Цитування:

Гулько Н., Гулянич О. Професор Юрій Ломсадзе – видатний вчений фізик-теоретик, фундатор наукових досліджень Ужгородського університету: до 100-річчя з дня народження. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 33–48.

Hunko, N., Hulianych, O. Professor Yurii Lomsadze – outstanding scientist, theoretical physicist, founder of scientific research at Uzhhorod University: on the 100th anniversary of birth. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries*

*Матеріали V науково-практичної інтернет-конференції (Ужгород,
16 жовтня 2024 р.)*

in the present period : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 33–48). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.021(477-25):004.774

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.49-62>

Оксана КЛИМЕНКО,

кандидатка історичних наук,
доцентка, завідувачка відділу наукових видань
Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-4821-8503

Scopus ID: 57457369900

Researcher ID: GPF-5449-2022

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

Олена СОКУР,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
завідувачка відділу науково-методичної роботи
Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-9861-3283

ScopusID: 57457558800

ResearcherID: GON-5837-2022

e-mail: sokurol@ukr.net

**РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ
ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ – ПРІОРИТЕТ
ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Анотація. Статтю присвячено висвітленню питання розбудови інтегрованої системи науково-інформаційних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, зокрема започаткування бібліотечної цифрової платформи підтримки наукових досліджень в Україні *ResearchUA*. Наголошено, що ця платформа орієнтована на розбудову української електронної

дослідницької інфраструктури та формування національного цифрового наукового простору задля входження наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів України до сучасних світових цифрових комунікацій. Нині актуальним є здійснення спільних проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, бібліотечно-інформаційних консорціумів, тематичних баз даних і цифрових бібліотек, забезпечених єдиними програмними пошуковими системами та доступом через єдиний спеціалізований інформаційний портал. Особливого значення також набуває захист інформаційного простору України та культурного надбання українського народу шляхом оцифрування історико-культурної спадщини, створення надійної системи збереження та організації доступу до цифрових копій об'єктів національної пам'яті 24/7. Зроблено висновок, що на сучасному етапі місце і роль наукових бібліотек у процесі формування національного наукового інформаційного простору визначатиметься їхньою здатністю до системної трансформації усієї бібліотечно-інформаційної діяльності через інновацію. Багатофункціональність бібліотечної взаємодії передбачає оптимальне поєднання функціональних можливостей усіх наукових бібліотек України на єдиній платформі, що значно скоротить фінансові та матеріально-технічні витрати, призведе до підвищення якості бібліотечних продуктів і послуг із забезпечення своєчасною, повною та достовірною інформацією, активізує залучення бібліотечних фахівців, пришвидшить час обслуговування та розширить категорії користувачів.

Ключові слова: *єдиний науковий інформаційний простір, Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Програма інформатизації НАН України, ResearchUA.*

Постановка проблеми. Визначальним чинником еволюції сучасних засобів організації, обслуговування, популяризації бібліотечно-інформаційних ресурсів є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що спричинило появу нових видів документів, носіїв і середовища, в якому вони функціонують. Також змінився характер інформаційних потреб суспільства, що сприяло розробці та впровадженню

альтернативних каналів і форм наукової комунікації та організації інформації.

Упровадження нових форм і засобів організації бібліотечно-інформаційних ресурсів потребує від провідних наукових бібліотек України розробки таких продуктів і сервісів, які б відповідали викликам інформаційного середовища суспільства знань, забезпечували оптимальний багатоаспектний доступ до невпинно зростаючого інформаційного потоку в умовах сталого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

У період соціальних потрясінь, таких як пандемія і війна, в умовах обмеженого фінансування, незадовільного матеріально-технічного оснащення та браку кваліфікованих кадрів, визначальним для розвитку українських бібліотек в культурній, науковій, освітній та інформаційній інфраструктурі стає участь у бібліотечних проєктах. Зазначимо, що позитивним наслідком такої консолідації професійної спільноти є здійснення ефективної комунікаційної політики, подолання галузевої та відомчої відокремленості, клієнтоорієнтованість, запровадження продуктивних сервісів і послуг, ефективне формування інформаційно-бібліотечного простору держави на якісно новому рівні.

Аналіз останніх досліджень. Питання проєктної діяльності бібліотек постійно знаходяться у полі зору українських дослідників. І. Лобузін висвітлив широке коло питань, пов'язаних із реалізацією бібліотечних цифрових проєктів з оцифрування історико-культурного та наукового надбання [11]. Дослідником представлено досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у напрямі реалізації цифрових бібліотечних проєктів. О. Клименко і О. Сокур розкрили роль та зміст проєктної діяльності українських бібліотек в умовах трансформацій та динамічних змін у сучасній українській бібліотечній науці і практиці [5]. Також репрезентували авторське розуміння понять «проєкт», «бібліотечний проєкт», «пілотний бібліотечний проєкт»,

«основний бібліотечний проєкт», «наступний бібліотечний проєкт».

Процес формування української національної системи наукометричної інформації та перспективи створення Українського національного індексу цитування представлено у ґрунтовному спільному дослідженні Л. Дубровіної і К. Лобузінної [3]. Авторами виокремлено основні перешкоди, які стримують динаміку цього процесу, а саме: відсутність репрезентативного та інтегрованого електронного ресурсу у вигляді бази знань про українську науку загалом, відсутність координації між установами, які вже розпочали таку роботу, відсутність спеціального наукометричного програмного забезпечення та нормативно-правової бази, яка регулювала б коректне наповнення ресурсу та управління ним. Також запропоновано шляхи консолідації ресурсів наукової інформації та інтеграції зусиль різних установ щодо створення Національного центру наукометричної інформації.

С. Гарагуля комплексно проаналізував тенденції опрацювання електронних джерел наукової інформації в умовах суспільства знань, зокрема методологічні засади та моделі інтеграції електронних джерел наукової інформації у наукових бібліотеках [1]. Міжнародний досвід формування та систематизації цифрового контенту національних бібліотечних проєктів представила Л. Коновал [8]. Питання розбудови бібліотечних проєктів у процесі формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу та надання повноцінного й багатоаспектного доступу до нього провідними бібліотеками задля максимально повного задоволення інформаційних потреб користувачів висвітлено І. Лобановською [10]. Л. Сісіна розглянула вплив на діяльність сучасних бібліотек суспільних трансформацій та постійно оновлюваних інтернет-технологій [13].

Отже, питання розбудови української електронної дослідницької інфраструктури тією чи іншою мірою розглядалося науковцями, адже є надзвичайно актуальним,

позаяк налагодження ефективної бібліотечної інформаційно-комунікативної взаємодії на основі проєктної діяльності забезпечить сталий розвиток українських наукових бібліотек як надійних джерел достовірної інформації.

Метою статті є представлення вагомого доробку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у частині формування наукових електронних ресурсів та створення зручних сервісів з їх надання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запорукою конкурентоспроможності наукових бібліотек України, як точок доступу до великого масиву знань, є формування єдиного наукового інформаційного простору (далі ЄНП) держави на основі інтеграції ресурсів. Адаптація та розвиток цифрового середовища, широке впровадження електронних засобів комунікації, надання користувачу зручного доступу до інформації, вироблення дієвого співвідношення бібліотечно-інформаційної діяльності, авторського права й електронної інформації, налагодження професійного навчання бібліотечних кадрів – це ті ключові питання, які вирішує сьогодні бібліотечно-інформаційна спільнота України у контексті активізації співробітництва з країнами Європейського Союзу [14].

Питання формування, інтеграції та використання інформаційних ресурсів України, а також розробка концептуальних рішень щодо створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів активно обговорюється та досліджується науковцями Національної академії наук України (НАН України). Зазначимо, фахівці Інституту проблем реєстрації інформації НАН України у далекому 2005 р. констатували, що наявні в державних органах автоматизовані інформаційні системи та бази даних є організаційно розпорошеними і функціонально роз'єднаними, а створення та експлуатація їх, надання інформації, її використання та передача не забезпечені як організаційно, так і не підкріплені належною нормативно-правовою базою, також

не створено єдиних уніфікованих правил та методів доступу до інформаційних ресурсів, які б забезпечували якісну інформаційну взаємодію [2].

У 2004 р. НАН України було започатковано конкретний цільовий план «Програма інформатизації НАН України» (далі Програма) задля підтримки та розбудови інформаційної інфраструктури та планомірного переходу до нової парадигми, яка передбачала створення відповідної технічної бази, інформаційних ресурсів і програмних засобів [9]. Зазначимо, що Концепція цієї Програми упродовж усього періоду її функціонування постійно уточнюється та доповнюється.

Основними напрямками «Програми інформатизації НАН України» на 2020–2024 рр. визначено: розвиток телекомунікаційної інфраструктури НАН України; розбудова інтегрованої системи науково-інформаційних ресурсів НАН України; розвиток засобів підтримки наукових досліджень з використанням хмарних та Грід-технологій у наукових установах НАН України; розвиток засобів підтримки науково-організаційної та господарської діяльності наукових установ [12]. Це передбачає інтегрування технічних, інформаційних і програмних ресурсів, що у комплексі має призвести до підвищення інформаційної безпеки наукових даних; централізацію обслуговування з підвищенням ефективності використання ресурсів; забезпечення доступу до об'єднаних ресурсів НАН України; організацію співпраці наукових установ НАН України в ЄНІП НАН України, а також забезпечення міжнародного співробітництва.

Визначальною тенденцією сучасного складного періоду – періоду соціальних потрясінь (пандемія та карантинні обмеження, повномасштабна російсько-українська війна), є стрімкий розвиток і впровадження цифрових технологій та перетворення читачів на віддалених користувачів, що спонукає академічні бібліотеки до пошуку нових моделей, форм і засобів комунікації, розширення асортименту створення власних електронних інформаційних продуктів (баз даних тематичних,

повнотекстових та оцифрованих ресурсів) задля прискорення процесу входження у європейський та світовий науковий інформаційний простір.

Електронний каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) налічує 1,62 млн записів; загальнодержавна база даних «Україніка наукова» – 0,8 млн записів; потужним е-ресурсом є повнотекстове зібрання «Наукова періодика України», де представлено понад 1,3 млн наукових публікацій українських учених із 2886 електронних версій фахових періодичних видань, з яких 135 наукових журналів функціонують лише в електронній формі, 381 наукове видання – продукція НАН України; також наповнюється 61 база даних, з яких 12 – повнотекстові, одна – реферативна, дві – мультимедійні [4].

Наприкінці 2023 р. НБУВ було започатковано бібліотечну цифрову платформу підтримки наукових досліджень в Україні ResearchUA (<http://research.nbuv.gov.ua/>), яка об'єднала потужні електронні ресурси та сервіси, що створені та підтримуються фахівцями провідної книгозбірні держави, зокрема: Наукова періодика України (ресурс започатковано у 2009 р.); Реферативна база даних «Україніка наукова» (ресурс започатковано у 1998 р.); Електронна бібліотека «Україніка» (ресурс започатковано у 2017 р.); Наука України: доступ до знань (сервіс започатковано у 2016 р.); Бібліометрика української науки (сервіс започатковано у 2014 р.); Бібліотечний портал НАН України LibNAS (інформаційна система започаткована у 2020 р.). Зазначимо, що ця платформа орієнтована на розбудову української електронної дослідницької інфраструктури та формування національного цифрового наукового простору задля входження наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів України до сучасних світових цифрових комунікацій.

Нині, на тлі намагання російським загарбником знищити українську ідентичність у тому числі через численні бомбардування і руйнування бібліотек, музеїв, архівів,

особливого значення набуває захист інформаційного простору України та культурного надбання українського народу, зокрема в частині історико-документальної спадщини, яка зберігається у цих закладах, шляхом оцифрування, створення надійної системи збереження та організації доступу до цифрових копій об'єктів національної пам'яті 24/7 [6].

Розгортання широкого партнерства всього кола наукових, культурних, інформаційних, освітніх установ: бібліотек, центрів науково-технічної інформації, архівів, музеїв тощо, зацікавлених у розбудові цілісного національного інформаційного простору на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів, є яскравим індикатором рівня розвитку культурно-інформаційного буття країни. Актуальним є здійснення спільних проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, бібліотечно-інформаційних консорціумів, тематичних баз даних і цифрових бібліотек, забезпечених єдиними програмними пошуковими системами та доступом через єдиний спеціалізований інформаційний портал [7].

Висновки дослідження. На сучасному етапі місце і роль наукових бібліотек у процесі формування національного наукового інформаційного простору визначатиметься їхньою здатністю до системної трансформації усієї бібліотечно-інформаційної діяльності через інновацію. Багатофункціональність бібліотечної взаємодії передбачає оптимальне поєднання функціональних можливостей усіх наукових бібліотек України на єдиній платформі, що значно скоротить фінансові та матеріально-технічні витрати, призведе до підвищення якості бібліотечних продуктів і послуг із забезпечення своєчасною, повною та достовірною інформацією, активізує залучення бібліотечних фахівців, пришвидшить час обслуговування та розширить категорії користувачів.

Список бібліографічних посилань

1. Гарагуля С. Моделі інтеграції електронних джерел наукової інформації у бібліотеках. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 6. С. 18–20.
2. Додонов О. Г., Нестеренко О. В., Бойченко А. В. Методологія створення національного реєстру електронних інформаційних ресурсів. *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. 2005. Т. 17. № 3. С. 83–91.
3. Дубровіна Л., Лобузін К. Створення національної системи наукометричної інформації та Українського національного індексу цитування: перспективи консолідації ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2019. № 6. С. 3–9.
4. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2022 рік / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. 148 с.
5. Клименко О., Сокур О. Бібліотечні проекти національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 272–287.
6. Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10–15.
7. Клименко О., Сокур О. Нормативно-методична база діяльності бібліотек в Україні: джерела дослідження. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 58. С. 449–468.
8. Коновал Л. Функціонування національних цифрових бібліотечних проектів у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка». *Бібліотечний вісник*. 2016. № 2. С. 11–16.
9. Концепція Програми інформатизації НАН України : Розпорядження Президії НАН України від 27.02.2004 р. № 146. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/Pages/regulation.aspx?ffn1=ActID&fft1=Eq&ffv1=R-040227-146>

10. Лобановська І. Г. Корпоративні бібліотечні проекти – перспективна форма інтегрування інформаційних ресурсів. *Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. 2016. Вип. 5. С. 35–42.

11. Лобузин І. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекції : монографія / відп. ред. В. А. Широков ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 216 с.

12. Програма інформатизації НАН України. Концептуальні положення розвитку Програми інформатизації НАН України на 2020–2024 рр. Київ, 2020. 41 с. URL: <https://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-200212-41-1.pdf>

13. Сісіна Л. Комунікативний простір бібліотеки початку ХХІ ст. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 60. С. 276–294.

14. Сокур О. Л., Клименко О. З. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотечної мережі Національної академії наук України в системі наукових комунікацій : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. 244 с.

Reference

1. Harahulia, S. (2015). Modeli intehtratsii elektronnykh dzherel naukovoi informatsii u bibliotekakh [Models of integration of electronic sources of scientific information in libraries]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 18–20 [in Ukrainian].

2. Dodonov, O. H., Nesterenko, O. V. & Boichenko, A. V. (2005). Metodolohiia stvorennia natsionalnoho reiestru elektronnykh informatsiinykh resursiv [Methodology of creating a national register of electronic information resources]. *Data Recording, Storage & Processing*, 3, 83–91 [in Ukrainian].

3. Dubrovina, L. & Lobuzina, K. (2019). Stvorennia natsionalnoi systemy naukometrychnoi informatsii ta Ukrainskoho natsionalnoho indeksu tsytuvannia: perspektyvy konsolidatsii resursiv [Creation of a national system of scientometric information

and the Ukrainian national citation index: prospects for resource consolidation]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 3–9 [in Ukrainian].

4. (2023). Zvit pro bibliotechno-informatsiinu diialnist Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho za 2022 rik [Report on library and information activities of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in 2022]. Kyiv. 148 s. [in Ukrainian].

5. Klymenko, O., & Sokur, O. (2021). Bibliotechni proiekty natsionalnogo naukovooho bibliotechno-informatsiinooho kompleksu [Library projects of the national scientific library and information complex]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 61, 272–287 [in Ukrainian].

6. Klymenko, O., & Sokur, O. (2023). Natsionalna elektronna biblioteka Ukrainy: normatyvno-pravove zabezpechennia [National electronic library of Ukraine: regulatory and legal support]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 5, 10–15 [in Ukrainian].

7. Klymenko, O., & Sokur, O. (2019). Normatyvno-metodychna baza diialnosti bibliotek v Ukraini: dzherela doslidzhennia [Normative and methodological base of library activities in Ukraine: research sources]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 58, 449–468 [in Ukrainian].

8. Konoval, L. (2016). Funktsionuvannia natsionalnykh tsyfrovnykh bibliotechnykh proektiv u konteksti formuvannia elektronnoi biblioteky «Ukrainika» [The functioning of national digital library projects in the context of the formation of the electronic library "Ukrainika"]. *Bibliotechnyi visnyk*, 2, 11–16 [in Ukrainian].

9. Presidium NAS of Ukraine. (2004). Kontseptsiiia Prohramy informatyzatsii NAN Ukrainy : Rozporiadzhennia Prezydii NAN Ukrainy vid 27.02.2004 r. № 146 [Concept of the Informatization Program of the National Academy of Sciences of Ukraine: Decree of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine dated 27/02/2004 No. 146]. URL: <https://tinyurl.com/3edb4sj2> [in Ukrainian].

10. Lobanovska, I. H. (2016). Korporatyvni bibliotechni proekty – perspektyvna forma intehruvannia informatsiinykh resursiv [Corporate library projects are a promising form of information resources integration]. *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 5, 35–42 [in Ukrainian].

11. Lobuzin, I. (2016). Tsyfrovi bibliotechni proieky: tekhnologichni rishennia ta upravlinnia zhyttievym tsyklom kolektsii [Digital library projects: technological solutions and collection life cycle management]. Kyiv. 216 s. [in Ukrainian].

12. (2020). Prohrama informatyzatsii NAN Ukrainy. Kontseptualni polozhennia rozvytku Prohramy informatyzatsii NAN Ukrainy na 2020–2024 rr. [Informatization program of the National Academy of Sciences of Ukraine. Conceptual provisions for the development of the Informatization Program of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2020–2024]. Kyiv. 41 s. URL: <https://tinyurl.com/cpr525zh> [in Ukrainian].

13. Sisina, L. (2020). Komunikatyvnyi prostir biblioteky pochatku XXI st. [The communicative space of the library at the beginning of the 21st century.]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 60, 276–294 [in Ukrainian].

14. Sokur, O. & Klymenko, O. (2023). Informatsiino-komunikatsiina diialnist bibliotechnoi merezhi Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii [Information and communication activities of the library network of the National Academy of Sciences of Ukraine in the system of scientific communications]. Kyiv. 244 s. [in Ukrainian].

Oksana Klymenko,

Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Science Publications
Institute of Library Science

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0003-4821-8503,

ScopusID: 57457369900

ResearcherID: GPF-5449-2022

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

Olena Sokur,

Candidate of Social Communications,

Head of the Department

of Scientific and Methodical Affairs

Institute of Library Science

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0001-9861-3283,

ScopusID: 57457558800

ResearcherID: GON-5837-2022

e-mail: sokurol@ukr.net

DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN ELECTRONIC RESEARCH INFRASTRUCTURE IS A PRIORITY V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to highlighting the issue of building an integrated system of scientific and informational resources in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, in particular, the launch of a library digital platform to support scientific research in Ukraine ResearchUA. It is noted that this platform is focused on the development of Ukrainian electronic research infrastructure and the formation of a national digital scientific space for the entry of scientific electronic library and information resources of Ukraine into modern global digital communications. Currently, the implementation of joint projects aimed at the formation of corporate information networks, integrated electronic catalogs, library and information consortia, thematic databases and digital libraries, provided with unified software search systems and access through a single specialized information portal, is relevant. The protection of the information space of Ukraine and the cultural heritage of the Ukrainian people by digitizing the historical and cultural heritage, creating a reliable preservation system and organizing access to digital copies of objects of national memory 24/7 is also of particular importance. It was

concluded that at the current stage, the place and role of scientific libraries in the process of forming the national scientific information space will be determined by their ability to systemically transform all library and information activities through innovation. The multi-functionality of library interaction provides an optimal combination of the functional capabilities of all scientific libraries of Ukraine on a single platform, which will significantly reduce financial and material and technical costs, lead to an increase in the quality of library products and services to provide timely, complete and reliable information, activate the involvement of library specialists, speed up time service and expand user categories.

Keywords: *a single scientific information space, National Academy of Sciences of Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Informatization program of the NAS of Ukraine, ResearchUA.*

Цитування:

Клименко О., Сокур О. Розбудова української електронної дослідницької інфраструктури – пріоритет діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 49–62.

Klymenko, O., Sokur, O. Development of the Ukrainian electronic research infrastructure is a priority V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 49–62). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 025.5-024.87:004.77

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.63-77>

Тетяна КОВАЛЬ,

кандидатка історичних наук,
заступниця генерального директора
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-0147-6679

e-mail: kovaltm@nbuv.gov.ua

Леся ТУРОВСЬКА,

наукова співробітниця
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-0750-1794

e-mail: volhitka7@gmail.com

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЯК СКЛАДОВА БІБЛІОТЕЧНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО СЕРВІСУ

Анотація. Предмет дослідження – електронні інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Мета дослідження – огляд та характеристика наявних електронних інформаційних ресурсів, визначення їх ролі в дистанційному бібліотечно-інформаційному обслуговуванні, обґрунтування актуальності їх подальшого розвитку. Реалізація мети обумовила узагальнення досвіду наукової бібліотеки щодо формування і

використання ЕІР власної генерації. Методологічною основою дослідження став системний, інформаційний, структурно-функціональний, порівняльний, історичний, термінологічний підходи, а також сукупність загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціальних методів. Наукова значущість: розширення професійних уявлень щодо формування та використання бібліотечних електронних інформаційних ресурсів; визначення напрямів подальшого розвитку електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки. Висновки. Поширюючи свою діяльність у віртуальному інформаційному просторі, наукова бібліотека генерує електронні інформаційні ресурси та залучає їх до повсякденної практики; створює щонайкращі умови для їх використання. Тим самим вона реалізує функції сучасного інтегративного бібліотечно-інформаційного комплексу; забезпечує наукові, навчальні, виробничі, освітні, культурологічні та інші потреби індивідуальних та колективних користувачів, стає навігатором у вітчизняному і світовому інформаційно-комунікаційному середовищі. Перспективи. Результати дослідження ініціюють розвиток подальшої бібліотечної стратегії щодо формування та використання електронних інформаційних ресурсів в системі сучасного бібліотечно-інформаційного комплексу.

Ключові слова: *дистанційне бібліотечно-інформаційне обслуговування, віддалений користувач, віртуальне середовище, електронні інформаційні ресурси, джерела первинної та вторинної інформації.*

Постановка проблеми. З розвитком інформаційних технологій статус наукової бібліотеки визначається не тільки кількісним складом її документних фондів, але й палітрою електронних інформаційних ресурсів (ЕІР), які вона формує та надає у використання. Провідну роль у вирішенні цієї проблеми відіграє Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), яка реалізує функцію всеукраїнського науково-дослідного, науково-методичного, науково-інформаційного та науково-організаційного центру мережі бібліотек наукових установ НАН України та виступає

вітчизняним постачальником первинної та вторинної наукової електронної інформації.

Задовольняючи інформаційні потреби віддалених користувачів, НБУВ постійно формує, реорганізує та популяризує цифровий контент ЕІР власної генерації. У складних специфічних умовах, спричинених глобальним поширенням вірусної інфекції Covid-19 та повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації на територію України, а також враховуючи невідоме зростання вимог до забезпечення потреб сучасної науки, освіти та культури, НБУВ впроваджує інноваційні форми і методи дистанційного бібліотечно-інформаційного сервісу. Стійка кореляція, що склалася між віддаленим користувачем і науковою бібліотекою перетворює останню на зручну, затребувану, доступну, привабливу та комфортну інституцію, відкриту для широкого читачького загалу. При цьому НБУВ дбає про те, щоб процеси, пов'язані з віртуальною діяльністю, розвивалися, не вступаючи в суперечності й протиріччя з традиційними формами і методами обслуговування, а доповнювали та покращували їх.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розробку програмно-технологічних, теоретико-методологічних, інформаційно-комунікативних та інших аспектів формування та використання ЕІР в системі дистанційних бібліотечних послуг належить ученим-бібліотекознавцям НБУВ. У низці монографій та інших фундаментальних праць за авторством Л. Дубровіної, О. Онищенко, В. Попика, В. Горового, К. Лобузінної, Т. Коваль, О. Василенко, Ю. Половинчак, Н. Вітушко, Л. Костенко, Л. Чуприни, Т. Добко, О. Клименко, О. Яковенко, В. Пальчук та ін., розкрито імідж наукової бібліотеки як складової світової інформаційної інфраструктури, що бере активну участь у формуванні глобального інформаційного простору завдяки радикальній зміні підходів до організації своєї діяльності, зокрема залучення власних ЕІР у створення та розвиток національних

систем і мереж інформації. Проте спостерігається недостатня участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах з вивчення зарубіжного досвіду щодо формування та використання ЕІР. Потребує вдосконалення й національна нормативно-правова база стосовно визначення стратегії формування ЕІР, запровадження єдиної системи їх обліку та унормування процесів їх зберігання та використання.

Мета статті – характеристика ЕІР наукової бібліотеки та визначення їх ролі в дистанційному обслуговуванні, обґрунтування актуальності їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим складником сучасної інформаційної інфраструктури НБУВ є вебпортал¹, який виступає її «віртуальним обличчям» в Інтернет-мережі та задовольняє інформаційні, комунікаційні, наукові, освітні, навчальні та інші потреби віддалених користувачів. Портал функціонує як інформаційно-комунікаційна платформа відкритого доступу для популяризації ЕІР наукової бібліотеки, найперше джерел вторинної та первинної інформації.

Джерела вторинної інформації (бібліографічні ресурси) представлені на вебпорталі НБУВ наступними блоками: Електронний каталог; Реферативна БД «Україніка наукова»; Спеціалізовані БД; Скановані каталоги; Електронні бібліотечні виставки; Всеукраїнський портал «Наука України: доступ до знань»; Тематичний навігатор електронних ресурсів. Зупинимося на їх короткій характеристиці.

Найбільш затребуваною дистанційною бібліографічною послугою НБУВ є її **Електронний Каталог (ЕК)**², який виступає як мобільний довідково-пошуковий апарат, система централізованого зберігання даних, основа інформаційного забезпечення та гарант стовідсоткового відображення активного бібліотечного фонду. Серед основних критеріїв

¹ URL: www.nbuv.gov.ua

² URL: <http://nbuv.gov.ua/node/554>

відповідності ЕК інформаційним запитам користувачів: раціональне розміщення та спрощена процедура доступу; можливість переходу зі стартової сторінки вебпорталу; спрощена навігація; інтуїтивний інтерфейс; логічна система пошуку інформації; високий рівень гіпертекстової структури; можливість не лише віднайти потрібне видання, а й переглянути ряд публікацій відповідно до теми інформаційного пошуку.

Загальнонаціональна **реферативна база даних (РБД) «Україніка наукова»**³ містить бібліографічні описи та реферативну інформацію про вітчизняні наукові публікації з усіх галузей знань; забезпечує вільний доступ до результатів наукової діяльності вітчизняних дослідників; створює поточний зріз актуальних тенденцій розвитку української науки. Основні типи документів, реферативно представлені в РБД – це монографії, автореферати дисертацій та статті з наукової фахової періодики. Ці матеріали є водночас інформаційним наповненням Українського реферативного журналу «Джерело», що слугує дайджестом поточних реферативних записів, представлених у РБД.

Спеціалізовані бази даних функціонують на вебсторінках майже усіх провідних підрозділів НБУВ, зокрема: Інститутів бібліотекознавства, рукопису, книгознавства, архівознавства, біографічних досліджень, інформаційних технологій, а також відділів національної бібліографії, науково-бібліографічної інформації, пресознавства, міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків, фонду президентів України, служби інформаційно-аналітичного забезпечення, національної юридичної бібліотеки, комплексного бібліотечного обслуговування.

³URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=

Скановані каталоги, а саме: генеральний алфавітний імідж-каталог⁴, імідж-каталог дисертацій⁵ та імідж-каталоги історико-культурних фондів спеціалізованих підрозділів НБУВ,⁶ містять упорядкований масив оцифрованих каталожних бібліографічних карток (розташованих за роздільниками, так само, як у каталожних шухлядах). Вони забезпечують пошук за ключовими словами та назвами роздільників та надають можливість здійснювати інформаційний пошук та замовляти документи, не відображені в ЕК.

Синтезом традиційного (паперового) і новітнього (електронного) засобів інформування про бібліотечний фонд є **електронні бібліотечні виставки (ЕБВ)**⁷. Мобільність, компактність і змістовність робить їх оперативним провідником у доволі бурхливому інформаційному потоці. І хоча ЕБВ не надають змогу фізично використати те чи інше видання, вони дозволяють: опрацювати посилання на його повну електронну версію; скористатися онлайновими бібліотечними сервісами та замовити потрібне видання за міжбібліотечним абонементом або службою електронної доставки документів; отримати бібліотечну довідку стосовно додаткових інформаційних джерел (інтернет-магазинів, систем пошуку в Інтернеті, інших бібліотек), де можна замовити потрібне видання. Щоправда, така довідка виходить за межі

⁴URL:http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_img/cgiirbis_64.exe?C21COM=T&I21DBN=GAK_EX&P21DBN=GAK&T21TRM=%D0%90&S21FMT=fullwebr&Z21ID=&T21PRF=BX=&T21CNR=20&S21CNR=10&S21REF=10

⁵URL:http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_img/cgiirbis_64.exe?C21COM=T&I21DBN=GAKS_EX&P21DBN=GAKS&T21TRM=%D0%90&S21FMT=fullwebr&Z21ID=&T21PRF=BX=&T21CNR=20&S21CNR=10&S21REF=10)

⁶URL:http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_img/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=IMAGE&P21DBN=IMAGE&S21CNR=20&Z21ID

⁷ URL: <http://nbuv.gov.ua/exhibitions/>

виставкової роботи, тож на даному прикладі спостерігаємо взаємопроникнення дистанційних послуг.

Всеукраїнський портал «Наука України: доступ до знань»⁸ надає всебічну інформацію про розвиток вітчизняної науки; популяризує та підвищує рейтинг і доступність наукових досягнень учених України; забезпечує розширений доступ за рахунок використання бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових бібліотек України та сучасних вебтехнологій. Завдяки порталу вчені, дослідники та широкий загал зацікавленої аудиторії має можливість оперативно знайомитися з найновішими науковими досягненнями, обговорювати їх та поширювати серед наукової спільноти.

Тематичний навігатор електронних ресурсів⁹ забезпечує зручний тематичний доступ до ЕІР НБУВ. Фактично він слугує електронним варіантом путівника джерелами наукової інформації з можливістю постійної актуалізації. Наявність навігації в електронних бібліографічних ресурсах відкритого доступу значно розширяє джерельну базу інформування за універсальними галузями знань, а також надає оперативний доступ віддаленим користувачам до наукової інформації.

Джерела вторинної інформації, представлені на вебпорталі НБУВ, ілюструє Блок-схема 1.

⁸URL:<http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?C21COM=F&I21DBN=SUAK&P21DBN=SUAK>

⁹URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.64.exe?I21DBN=RUBS&P21DBN=RUBS&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=brief_rub&S21SRW=ind&S21SRD=UP&C21COM=S&S21CNR=100&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ROZ=&S21COLORTERM=S=0&S21STR=!

наявність необхідного документа в інших БД наукової бібліотеки або інформацію про існування електронної версії друкованого видання [4].

Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини¹¹ – це повнотекстова електронна колекція оцифрованих документів історико-культурних фондів НБУВ, яка містить бібліографічні описи унікальних і цінних документів із фондів НБУВ різного типу (книги, стародруки, газети, журнали, рукописи, карти, ноти, образотворчі матеріали) у хронологічних межах до 1945 року. Цей ресурс є особливо важливим в справі збереження та організації доступу до книжкових пам'яток, які є національним надбанням України [2].

Електронна бібліотека (ЕБ) «Україніка»¹² – це національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах – про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини української держави. ЕБ представлена у вигляді зведеного бібліографічного та електронного ресурсу усієї документальної спадщини України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових видань, репрезентації оригіналів документів у цифровому форматі з широкими можливостями представлення на сайтах бібліотек, архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі. Ядром її фонду є оцифровані документи українознавчої тематики з фонду НБУВ. ЕБ «Україніка» акумулює у цифровому форматі твори усіма мовами, незалежно від місця видання, про український народ, територію України та всі народи, які жили або живуть на даній території. Це дає

¹¹URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=NAV&P21DBN=ELIB

¹² URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB>

можливість забезпечити користувачів знаннями про Україну, її народ, історію, традиції та культуру, розбудовану політичну націю, сформовану нею державу; оприлюднити матеріали про природне, географічне середовище, демографічний, економічний, соціальний, освітній, науковий потенціал України, здобутки української нації та її місце у світовому цивілізаційному розвитку [3].

Репозитарій НБУВ «eVerLib»¹³ є консолідованим електронним ресурсом з питань бібліотекознавства, біографістики, книгознавства, архівознавства та інформології. Він систематизує і зберігає копії документів наукового, довідкового, освітнього та методичного призначення, які відображають історію та основні напрями наукової діяльності НБУВ.

Наукова періодика України (НПУ)¹⁴ вміщує електронні версії наукових періодичних видань України. Цей унікальний і найбільший за охопленням повнотекстовий інформаційний ресурс НБУВ не має аналогів в Україні. Глибина ретроспекції – від сьогодні до 1991 року.

Електронна колекція газет Libraria¹⁵ – це електронний архів української періодики, що містить значний масив історичної преси, а також наукових і літературно-художніх серійних видань українською, польською, німецькою, їдиш, кримськотатарською та іншими мовами, які видавалися у різних регіонах України. Газетна періодика є одним з найважливіших історичних джерел. Завдяки наявності численних рівнів інформації (від офіційних урядових публікацій до приватних оголошень), вона надає дослідникам

¹³ URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/EIR/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=AUTHOR&P21DBN=ENBUV>

¹⁴ URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?&I21DBN=SLIR&P21DBN=SLIR&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=RES0000011

¹⁵ URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011746>

цілий спектр пошукових можливостей.

Електронна колекція рукописних, стародрукованих та рідкісних картографічних видань¹⁶ є базовим першоджерелом унікальної інформації про історичні події, стан довкілля, динаміку природних та соціально-політичних процесів різних держав та територій. Вона забезпечує збереження раритетного картографічного фонду НБУВ, запобігає фізичному зношенню примірників рідкісних картографічних творів (окремі з яких можуть бути прирівняні до музейних експонатів). Особливо затребуваною в світі нинішньої російської агресії є колекція військово-історичних карт XVII-XVIII століть, які демонструють пересування військ, схеми військових баталій, морських битв, плани фортифікаційних споруд, що може прислужитися дослідникові при відтворенні хронології та реконструкції тих чи інших військово-історичних подій.

Електронна повнотекстова колекція авторефератів дисертацій¹⁷ є важливим і зручним засобом ознайомлення з коротким оглядом змісту захищених дисертацій з різних спеціальностей як джерелом інформування про основні досягнення, висновки та результати тієї чи іншої дисертаційної роботи з можливістю завантаження повних текстів авторефератів.

Інформаційно-аналітичні видання¹⁸ Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ орієнтовані на задоволення інформаційно-аналітичних запитів органів державної влади всіх рівнів, громадських організацій, економічних структур, наукових працівників, що цікавляться суспільствознавчою тематикою. Вони висвітлюють та аналізують найактуальніші

¹⁶ URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_sk/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EKART&P21DBN=EKART&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=

¹⁷ URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=

¹⁸ URL: <https://nbuviap.gov.ua/proekty/informatsiino-analitychni-vydannia>

події суспільного життя в економічній, політичній і соціальних сферах, проблеми ефективності державотворчого процесу в Україні [1].

Джерела первинної інформації, представлені на вебпорталі НБУВ, ілюструє Блок-схема 2.

Блок-схема 2.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Формування та використання бібліотечних ЕІР на підґрунті сучасних інформаційних технологій забезпечує принципово нові шляхи доступу до інформації та обумовлює рівні права користувачів на її отримання. Будучи мобільними, компактними, змістовними та оперативними, вони стають справжніми провідниками у не завжди контрольованому і правдивому потоці інтернет-інформації. Зважаючи на це, одним з перспективних напрямів розвитку НБУВ є подальше вдосконалення ЕІР в системі дистанційного сервісу. Саме цей напрям відкриває можливості максимального задоволення потреб віддалених цільових спільнот шляхом введення в електронний обіг та надання до використання великих обсягів

релевантної інформації.

Список бібліографічних посилань

1. Горовий В. М. Характерні особливості вдосконалення змістовного наповнення аналітичних продуктів в інформаційному протистоянні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2018. № 2. С. 6–12.

2. Лобузін І. В. *Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій* : монографія. Київ, 2016. 216 с.

3. Попик В. І. Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 3–7.

4. Самохіна Н.Ф. Організація повнотекстових електронних ресурсів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 13–17.

References

1. Horovyi, V. M. (2018). Kharakterni osoblyvosti vdoskonalennia zmistovnoho napovnennia analitychnykh produktiv v informatsiinomu protystoianni [Characteristic features of improving the content of analytical products in the information confrontation.]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy*, 2, 6–12 [in Ukrainian].

2. Lobuzin, I. V. (2016). *Tsyfrovi bibliotechni proekty: tekhnolohichni rishennia ta upravlinnia zhyttievym tsyklom koleksii* [Digital library projects: technological solutions and collection lifecycle management.]. Kyiv, Ukraine. 216 s. [in Ukrainian].

3. Popyk, V. I. (2014). Stvorennia fundamentalnoi elektronnoi biblioteky «Ukrainika» yak skladnyk formuvannia natsionalnoho humanitarnoho informatsiinoho prostoru [Creation of the fundamental electronic library “Ukrainika” as a component of the formation of the national humanitarian information space.]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 6, 3–7 [in Ukrainian].

4. Samokhina, N. F. (2014), Orhanizatsiia povnotekstovykh elektronnykh resursiv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Organization of full-text electronic resources in the V. I Vernadskyi National Library of Ukraine.]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 6, 13–17 [in Ukrainian].

Tatiana Koval,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0003-0147-6679

e-mail: kovaltm@nbul.gov.ua

Lesia Turovska,

Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0002-0750-1794

e-mail: volhitka7@gmail.com

ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES IN THE LIBRARY SYSTEM REMOTE SERVICE

Abstract. The subject of the research is the electronic information resources of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. The purpose of the research is to review and characterize electronic information resources, to determine their leading role in remote library and information services, to justify the relevance of their further development. The realization of the goal determined the generalization of the experience of the scientific library regarding the formation and use of EIR of its own generation. The research methodology consists in the application of general scientific methods: analysis, synthesis, generalization, comparative analysis. Scientific significance is in the expanding professional ideas regarding the formation and use of library electronic information resources; determination of directions for further development of electronic information resources of the scientific library. Conclusions. Expanding its activities in the virtual information space, the scientific library generates electronic information resources and involves them in

everyday practice; creates the best possible conditions for their use. Thus, it performs the functions of a modern integrative library and information complex; provides scientific, educational, industrial, educational, cultural and other needs of individual and collective users, becomes a navigator in the domestic and global information and communication environment. Prospects. The results of the study initiate the development of a further library strategy regarding the formation and use of electronic information resources in the system of a modern library and information complex.

Keywords: *remote library and information service, remote user, virtual environment, electronic information resources, sources of primary and secondary information.*

Цитування:

Коваль Т., Туровська Л. Електронні інформаційні ресурси як складова бібліотечного дистанційного сервісу. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. Ужгород, 2024. С. 63–77.

Koval, T., Turovska, L. (2024). Electronic information resources in the library system remote service. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 63–77). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.7(477.87)+023:004.738.1

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.78-92>

Марія КУТКАНИЧ,
завідувачка сектора
Наукової бібліотеки
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»,
Ужгород, Україна
ORCID: 0009-0002-6901-215X
e-mail: mariia.kutkanych@uzhnu.edu.ua

САЙТ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЯК СКЛАДНИК ІІ МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. У статті розглянуто роль та значення сайту університетської бібліотеки, його кваліфікацію, вплив на діяльність книгозбірні. На прикладі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету досліджуються шляхи доступу до електронних ресурсів та послуг бібліотеки.

Мета статті: Відобразити практичний досвід Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету у впровадженні бібліотечних сервісів, який формує модель сучасної бібліотеки вишу щодо відповідності наданих послуг європейським стандартам.

Актуальність дослідження: полягає в аналізі технологій бібліотечної роботи у створенні ресурсів, які забезпечують автоматизацію бібліотечних процесів та надають до них доступ. Увага приділена визначенню потенціалу інформаційної діяльності університетської книгозбірні у створенні сучасного сайту бібліотеки та уваги до його деталізації, які забезпечують якість обслуговування користувачів та ефективне використання бібліотечних ресурсів. Модернізацію бібліотечно-інформаційних сервісів на сторінках фахових видань висвітлюють вчені та практики бібліотечної справи

– О. Бруй, Т. Колесникова, М. Назаровець, О. Сербін, М. Медведь, Т. Ярошенко та багато інших.

Попри складність сучасного стану в державі, пов'язаної з російсько-українською війною, бібліотечний сайт, незважаючи на ворожі атаки, залишається надійним помічником і дороговказом для сучасного користувача бібліотеки.

Ключові слова: сайт, Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, інформаційні технології у бібліотеці, бібліотечний менеджмент, послуги бібліотеки.

Розвиток інформаційних технологій у бібліотеці є важливим фактором для підвищення її ефективності, доступності ресурсів та якості обслуговування користувачів. Інформаційні технології змінюють традиційні функції бібліотеки, роблячи її більш інтерактивною, зручною та сучасною. Найпростішим та найефективнішим способом просування бібліотеки є створення вебсайту.

Сайт – це сукупність вебсторінок, оформлених в одному стилі та об'єднаних спільною концепцією [1]. Він може складатися як з однієї, так і з кількох сторінок. Вебсайт зберігає інформаційні файли у вигляді документів, таблиць, відео або ж інших файлів, які доступні користувачеві в глобальній мережі «Інтернет».

Кваліфікувати сайти можна за такими ознаками:

- за ступенем відкритості: сайти відкриті, тобто доступні для будь-якого користувача; сайти напіввідкриті, доступ до яких вимагає реєстрації користувача із зазначенням певних особистих даних; закриті – інформацією яких можуть користуватися тільки певні особи;
- за доступністю: сайти, інформацію яких можуть переглядати користувачі світової мережі, і сайти, доступні особам, що використовують локальну мережу;
- за інформативністю: до цих сайтів відносяться соціальні мережі, сайти для бізнесу.

Як зазначає у своїй статті В. Медведєва, «на сьогодні головними напрямками впровадження веб-технологій у

бібліотечних установах є: створення інформаційних сайтів і порталів, віртуальне довідкове обслуговування, оптимізація електронних каталогів, заснування репозитаріїв відкритого доступу...» [2].

Сайт бібліотеки – це онлайн-платформа, яка надає користувачам доступ до інформаційних ресурсів, послуг та новин, пов'язаних з бібліотекою. Він слугує віртуальним розширенням фізичної бібліотеки, забезпечуючи доступ до її матеріалів та послуг через інтернет. До його основних компонентів можемо віднести:

- Домашню сторінку, яка включає:
 - огляд основних розділів сайту;
 - актуальні новини та оголошення;
 - швидкі посилання на популярні сервіси (каталог, електронні ресурси, контактна інформація).
- Електронний каталог.
- Електронні ресурси.
- Сервіси для користувачів.
- Довідкові послуги.
- Цифрові колекції та архіви.
- Контактна інформація та ін.

З роками все більше користувачів надають перевагу електронному документу, аніж друкованому примірнику, тому бібліотекам потрібно було адаптуватися до потреб сучасного користувача.

За допомогою вебсайтів популяризується робота книгозбірень, адже це дає їй можливість розширювати свою діяльність, залучаючи більшу кількість користувачів. Вебсторінка бібліотеки не тільки забезпечує інформаційні потреби користувачів, але також знайомить з послугами, які надає бібліотека. Сайт може інформувати про нові надходження, семінари та інші важливі події в бібліотеці. Надає можливість резервування книг та інших матеріалів онлайн. Користувачі можуть продовжувати термін користування матеріалами онлайн. Через сайт бібліотеки можна надавати

доступ до наукових баз даних, що є важливим для досліджень та навчання. Перевагою вебсайту є можливість отримання тої чи іншої інформації користувачами, які знаходяться за межами бібліотеки. Вони можуть скористатися віртуальною послугою з пошуку інформації, тобто ознайомитися з потрібним матеріалом, або замовити певну послугу з переліку доступних незалежно від часу і місцезнаходження користувача.

Сучасна бібліотека є центром, який акумулює та розподіляє інформаційні потоки. Завдяки сайту відбуваються звернення до основних рубрик, таких як: електронний каталог, електронна бібліотека, репозитарій та ін. Загалом, сайт університетської бібліотеки є важливим інструментом для забезпечення доступності, ефективності та підтримки освітнього процесу в університеті. Г. Булахова зазначає, що «ідея реклами на веб-сайті – один із найбільш ефективних, зручних методів доведення до користувачів інформації про можливості бібліотеки, її потенціал, ініціювання, обговорення та поширення інформації, комунікативний засіб формування її іміджу та рекламних послуг» [3].

Розглянемо роль та значення сайту Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету (надалі НБ УжНУ), яка є найбільшою книгозбірнею закарпатського краю, адже її фонд становить понад 1 млн 600 тис. примірників книг.

НБ УжНУ розвиває сучасну систему обслуговування користувачів на базі відкритого доступу до світових наукових ресурсів та інформаційного забезпечення освітньої діяльності. «Освоєння нових інформаційних технологій, застосування інновацій, наукометрична діяльність та формування інформаційної культури особистості, активна науково-бібліографічна, видавнича та культурно-просвітницька робота, просування бібліотеки в соціальних мережах нині відіграють величезну роль у науковому та навчально-виховному процесах університет» [4, с. 8].

Створення вебсторінки стало важливим проєктом для популяризації НБ УжНУ. Так, у 2000 році було організовано

відділ автоматизації та комп'ютерних технологій для підтримки бібліотеки. Цього ж року було підключення бібліотеки до інтернету, а також була створена перша вебсторінка бібліотеки. Тут була розміщена інформація про книгозбірню та її ресурси. Отже, було зроблено перші кроки з розвитку інформатизації НБ УжНУ.

У 2003 році була вдосконалена раніше створена вебсторінка бібліотеки, що давала можливість читачам із будь-якого ПК використовувати необхідну для себе інформацію. На вебсторінці можна було знайти інформацію про бібліотеку та історію її розвитку.

Пізніше, у 2004 році, на сайті бібліотеки з'явилася вже інформація про ресурси бібліотеки, а саме: архів періодичних видань на поточний рік по всіх філіалах; «Наукові вісники УжНУ» в електронному вигляді; інформація про доступ до повнотекстових баз даних (електронних журналів, доступ до яких має університет у межах проєкту INTAS) зарубіжних видавництв SPRINGER, Black Well, ZMATH.

У 2005 році продовжується робота з оновлення сайту та його наповнення, яке полягало у серіальному виокремленні вісників за тематикою. Вісники групувалися за серіями: «Фізика», «Математика і інформатика», «Біологія», «Хімія», «Економіка», «Історія», «Право», «Філологія», «Медицина», «Педагогіка. Соціальна робота».

Протягом 2007 року сайт продовжує оновлюватися. На вебсторінці з'являється більш розширена інформація про історію бібліотеки, інформація про структурні підрозділи та ресурси книгозбірні.

У 2009 році на бібліотечну сторінку чекали нові зміни – перероблено дизайн, оновлено інформацію про структуру бібліотеки; виставлено бюлетені нових надходжень, інформацію про обмінний фонд бібліотеки, новини про публічні заходи, які проводила або брала в них участь бібліотека. Була створена власна електронна бібліотека з повнотекстовими документами.

У 2011 році в зв'язку з переїздом бібліотеки в інше приміщення на сторінці змінено інформацію про бібліотеку УжНУ, її структуру. Сайт доповнюється інформацією про доступ до сайтів українських та зарубіжних провідних бібліотек. Через сайт продовжується оприлюднення на вебсторінку:

- бюлетенів нових надходжень (щомісячно);
- інформації про обмінний фонд бібліотеки;
- архіву передплатених бібліотекою періодичних видань;
- бібліотечних новин та ін.

У 2014 році для підняття рівня рейтингу цитованості праць науково-педагогічних працівників Ужгородського національного університету було розпочато створення електронного сховища Репозитарію ДВНЗ «УжНУ», в якому розміщувався науковий доробок вчених університету. В ньому науково-педагогічним працівникам пропонувалось розмістити власні праці або уповноважити бібліотеку розмістити їх в репозитарій. Саме розміщення в репозитарії і вільний доступ до праць вчених сприяв підняттю індексу цитувань вчених.

З 2015 року НБ УжНУ завдяки сайту у відповідність вимогам глобалізації активно долучається до формування інформаційного суспільства, взявши за основу перехід від традиційних методів обслуговування до активного поширення інформації користувачам через сайт. Одним із головних завдань найбільшої книгозбірні краю стало прискорення механізму пошуку, відбору потрібної інформації. Інноваційні перетворення бібліотеки торкаються всіх напрямів її роботи. Створення власних електронних ресурсів визначено за такими критеріями:

- власні бази даних;
- створення цифрових аналогів друкованих видань;
- наповнення репозитарію УжНУ.

Протягом 2016 року сайт Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету поповнюється новими рубриками, а саме:

- електронний архів наукових вісників;
- рідкісні повнотекстові матеріали з фонду бібліотеки;
- віртуальні виставки.

У 2017 році на сайті Наукової бібліотеки було оновлено такі рубрики:

- правила користування бібліотекою ДВНЗ «УжНУ»;
- розміщена нова віртуальна виставка «На відстані часу»: до 245-річчя з дня народження Івана Орлая;

• поповнена рубрика «Електронні ресурси» повнотекстовими документами, які зберігаються у відділі «Карпатика» НБ УжНУ;

- [Görög katholikus «Naptár»](#) = Греко-католицький календар: [Görög katholikus «Naptár» 1905](#); [Görög katholikus «Naptár» 1906](#); [Görög katholikus «Naptár» 1907](#); [Görög katholikus «Naptár» 1909](#).

• доповнено повнотекстовими документами рубрику Мбсяцословъ;

- виставлено у відкритий доступ ряд нових наукових вісників.

З метою популяризації роботи НБ УжНУ була створена сторінка у соціальних мережах Фейсбук, Інстаграм, Твітер (позначки встановлені на головній сторінці сайту бібліотеки).

З 1 вересня 2018 року запрацював оновлений вебсайт Наукової бібліотеки розміщений на домені ДВНЗ «УжНУ» – [http:// www.lib.uzhnu.edu.ua/](http://www.lib.uzhnu.edu.ua/). Розробленням рубрик займалися бібліотечні працівники з «Центру наукометрії та інформаційно-бібліотечного сервісу», створеного відповідно до наказу №420/01-04 від 31.05.2018 р. Звертаючи увагу на запити користувачів, сайт зробили зручним для користування. Поряд із традиційними ресурсами на сайті розмістили цілий ряд нових інформаційних рубрик для підтримки та забезпечення якісного навчального та наукового процесів. До прикладу:

1. Створена система онлайн-комунікації – **«Online-послуги»:**

- електронне замовлення;
- електронна доставка документа;
- індексування за УДК;
- заміна втраченої книги;
- продовження терміну користування книгою;
- віртуальна бібліографічна довідка;
- тематичний підбір літератури;
- редагування списків літератури;
- бібліографічні менеджери;
- замовлення приміщень та ін.

2. Засновано рубрику «**Електронні ресурси**», яка надає можливість користувачам бібліотеки через вебсайт користуватись власними електронними ресурсами бібліотеки та університету, передплаченими електронними базами та електронними ресурсами вільного доступу:

- електронний каталог;
- електронний репозитарій;
- електронне навчання;
- електронні ресурси УжНУ;
- локальні ресурси;
- електронні ресурси вільного доступу;
- інтернет-посилання.

3. Створено рубрику «**Комплектування фонду**», яка надає можливість здійснювати перегляд пропозицій видавництв безпосередньо на сайті бібліотеки та оформляти замовлення на навчальну та наукову літературу у фонд бібліотеки через онлайн-форму.

4. Розроблено рубрику «**Науковцям**», у якій розміщена теоретична, методична та практична інформація, яка є корисною науковцям у процесі здійснення наукових досліджень, оформлення їх результатів та подальшого розповсюдження.

5. Для упорядкування даних створено нову електронну базу на сайті бібліотеки «**Бібліографічні профілі вчених УжНУ**», в якій передбачені поля для внесення таких даних, як

Вперше було створено також рубрику **«Наші конференції»**, в якій містилася інформація про ті конференції, що проводила саме НБ УжНУ. На початку травня 2019 року Центр наукометрії та інформаційної підтримки досліджень отримав доступ до антиплагіатної інтернет-системи StrikePlagiarism. Тоді ж на сайті була створена ще одна рубрика **«Перевірка на плагіат»**. Протягом 2020 року сайт поповнився рубриками:

- презентація бібліотеки. Короткий відеоролик «Путівник бібліотекою»;
- рубрика «Віртуальні книжкові виставки, огляди, презентації».

Вона поділялася на такі категорії:

- нові надходження;
- літературні огляди;
- дати і події;
- тематичні виставки;

- наукова гордість Ужгородського національного університету.

Протягом 2021 року продовжується оновлення та наповнення вебсайту Наукової бібліотеки. До фонду бібліотеки надійшла література від Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства «Романі Яг». Працівниками відділу комплектування в електронний каталог було внесено 226 примірників книг. А відтак на сайті була створена рубрика Електронна бібліотека «Романі Яг», яка містила колекції:

- ромська література;
- періодичні ромські видання: газети та журнали.

Наприкінці 2023 року вебсторінка Наукової бібліотеки зазнала «атаки хакерів», тому бібліотекарі разом з ІТ-фахівцями змушені були знову працювати над розробленням нового сайту. Створення сучасного та функціонального сайту для бібліотеки університету потребує комплексного підходу та уваги до деталей. Це дозволить забезпечити високу якість

обслуговування користувачів та ефективне використання бібліотечних ресурсів. Спираючись на практичний досвід, інформацію на сайті розмістили так, щоб користувачі легко знаходили потрібні дані. Нам вдалось розробити користувацький інтерфейс, орієнтуючись на зручність і доступність. Також врахували принципи адаптивного дизайну для різних пристроїв (рис. 3).

Рис. 3.

Після розроблення нового сайту на ньому з'явилися нові рубрики:

- вебпортфоліо

(<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/naukovczyam/bibliometryka-nauky-dvnz-uzhnu/vebporfolio/>);

- відкрита наука (<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/vidkryta-nauka/>).

У рубриці вебпортфоліо міститься інформація про результати наукової роботи вчених університету. Працівники Центру наукометрії та інформаційної підтримки знаходять інформацію про кожного викладача, впорядковують її та розміщують на сайті. Оскільки в університеті працює понад 1200 науково-педагогічних працівників, ця рубрика знаходиться ще на стадії доопрацювання. Переглянути можна за покликанням:

<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/naukovczyam/bibliometryka-nauky-dvnz-uzhnu/vebporfolio/>.

У зв'язку з впровадженням в університеті політики «Відкритої науки» бібліотека розмістила на своєму сайті рубрику «Відкрита наука». В ній будуть розміщуватися журнали університету, які мають відкритий доступ за ліцензією Creative Commons, а також книги, матеріали конференцій.

<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/vidkryta-nauka/>.

Висновки. Проаналізувавши роботу сайту Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету за період з 2000 року до сьогодні, можна стверджувати, що він є надійним популяризатором роботи та можливостей бібліотеки і є вкрай необхідним механізмом оприлюднення її функцій. Постійне оновлення, інформаційне наповнення, відкритий доступ до інформаційних джерел є важливим завданням бібліотеки. Завдяки новим можливостям сайту бібліотека розширила свою мобільність через віддалений доступ до її фондів та колекцій. З кожним роком лише збільшується кількість відвідувачів сайту, а поряд з цим і відвідуваність бібліотеки.

Отже, інформаційні технології, серед яких важливе місце займає розроблення та функціонування книгозбірні університету дозволить покращити доступ до інформації, підвищити ефективність роботи бібліотеки та забезпечити користувачів сучасними інструментами для навчання та досліджень.

Список бібліографічних посилань

1. Що таке сайт? Freehost. Wiki.

URL: <https://freehost.com.ua/ukr/faq/wiki/chto-takoe-sajt/> (дата звернення: 11.09.2024).

2. Медведєва В. Значення сучасних веб-технологій в обслуговуванні користувачів бібліотечних установ. *Наукові праці Національної бібліотеки імені В. Вернадського* / редкол. :

В. Попик (голова) [та ін.]. Київ, 2017. Вип. 48: Бібліотечні стандарти і розвиток інформаційної діяльності. С. 546–560.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_48_42 (дата звернення 22.10.2024).

3. Булахова Г. Реклама продуктів і послуг бібліотек на бібліотечному веб-сайті. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 396–405.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_30 (дата звернення 22.10.2024).

4. Медведь М. М. Передмова. *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь (голова редкол.) та ін. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. С. 7–8. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120> (дата звернення 11.09.2024).

5. Ігнатюк М., Смірнова Г. Центр наукометрії та інформаційної підтримки освіти і досліджень. *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь (голова редкол.) та ін. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. С. 353–358.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120> (дата звернення 11.09.2024).

References

1. Ščo take sajť? [What is a site?]. *Freehost. Wiki*. Retrieved from: <https://freehost.com.ua/ukr/faq/wiki/chto-takoe-sajt/> [in Ukrainian].

2. Medvedjeva, V. (2017). Znachennja suchasnykh veb-tehnologij v obslughovuvanni korystuvachiv bibliotechnykh ustanov [The importance of modern web technologies in serving users of library institutions]. *Naukovi praci Nacional'noji biblioteky imeni V. Vernads'kogho* / redkol.: V. Popyk (gholova) [ta in.]. Kyjiv,

Vyp. 48: Bibliotechni standarty i rozvytok informacijnoji dijalnosti, 546–560 [in Ukrainian].

3. Bulaxova, H. (2015). Reklama produktiv i posluh bibliotek na bibliotečnomu veb-sajti [Advertising of library products and services on the library website]. *Naukovi praci Nacional'noji biblioteky Ukrajiny im. V. I. Vernads'koho*, 41, 396–405 [in Ukrainian].

4. Medved', M. M. (2021). Peredmovna [Preface]. *Naukova biblioteka Užhorods'koho nacional'noho universytetu: vid džerel do sučasnosti* (pp. 7–8). Užhorod : Vydavnytvo Oleksandry Harkuši [in Ukrainian].

5. Ihnatjuk, M., Smirnova, H. (2021). Centr naukometriji ta informacijnoji pidtrymky osvity i doslidžen' [Scientific centrometry and information support for education and research]. *Naukova biblioteka Užhorods'koho nacional'noho universytetu: vid džerel do sučasnosti* (pp. 353–358). Užhorod : Vydavnytvo Oleksandry Harkuši [in Ukrainian].

Mariia Kutkanych,

head of the department of the scientific library

of Uzhhorod National University

ORCID: 0009-0002-6901-215X

e-mail: mariia.kutkanych@uzhnu.edu.ua

THE WEBSITE OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY AS A COMPONENT OF ITS MANAGEMENT

Abstract. The article examines the role and significance of the university library website, its qualifications, and its influence on its activities. Using the example of the Scientific Library of the Uzhhorod National University, ways of accessing the library's electronic resources and services are explored.

The purpose of the article is to reflect the practical experience of the Scientific Library of the Uzhhorod National University in the implementation of library services, which forms a model of a modern

library of a higher educational institution in terms of compliance with the provided services with European standards.

Relevance of the research: it consists of the analysis of technologies of library work in creating resources that ensure the automation of library processes and provide access to them. Attention is paid to determining the potential of information activities of the university library in creating a modern library website and attention to its details, which ensure the quality of user service and efficient use of library resources. The modernization of library and information services on the pages of specialized publications is covered by scientists and practitioners of the library - O. Bruy, T. Kolesnikova, M. Nazarovets, O. Serbin, M. Medved, T. Yaroshenko, and many others.

Despite the complexity of the current situation in the country, associated with the Russian-Ukrainian war, the library website, regardless of enemy attacks, remains a reliable assistant and guide for the modern library user.

Keywords: *site, Scientific Library of Uzhhorod National University, information technologies in the library, library management, library services.*

Цитування:

Кутканич М. Сайт Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету як складник її менеджменту. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 78–92.

Kutkanych, M. The website of the Scientific Library of the Uzhhorod National University as a component of its management. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 78–92). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.7(477.87):093

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.93-111>

Юлія МАТЕЛЕШКО,

завідувачка відділу рукописів,

стародруків та рідкісних книг

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський національний

університет»,

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0002-6876-6534

e-mail: yulia.mateleshko@uzhnu.edu.ua

КОЛЕКЦІЯ ІНКУНАБУЛ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СТРУКТУРА, ЗБЕРІГАННЯ

Анотація. У статті висвітлюється історія одного із найдавніших зібрань Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету – колекції інкунабул (європейських друкованих видань другої половини XV ст.), яка має велику наукову, історичну, культурну та духовну цінність. На основі архівних джерел, давніх бібліотечних каталогів, праць дослідників кінця XIX – XX ст. прослідковується історія комплектування фондів від часу завезення примірників книг на територію сучасного Закарпаття і до сьогодні. Діяльність освітніх, культурних та релігійних організацій, а також визначних особистостей Закарпаття сприяла формуванню цікавого за своїм наповненням зібрання рукописів, стародруків та рідкісних книг, які після 1945 року поповнили фонди бібліотеки новоствореного Ужгородського державного університету. З того часу книгозбірня стала хранителькою унікальної історичної колекції книжкових пам'яток на теренах Закарпаття. Переважна більшість видань XV ст. представлена єдиними в Україні примірниками. Серед зібрань інкунабул в українських бібліотеках колекція Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету за кількісним показником є п'ятою, а серед університетських зібрань – другою

після Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. У статті проаналізовано колекцію інкунабул університетської книгозбірні за тематикою, авторами, місцем видання, хронологією. Висвітлено характерні ознаки європейських видань XV ст., які є перехідною ланкою від рукописної до друкованої книги. Розкриваються особливості зберігання першодруків в Науковій бібліотеці Ужгородського національного університету, перед якою стоїть важливе завдання забезпечення необхідних умов для довготривалого збереження книжкових пам'яток, які є частиною європейської культурної спадщини та національним надбанням України.

Ключові слова: Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, інкунабула, культурна спадщина, колекція інкунабул, структура колекції, зберігання.

Винайдення книгодрукування, за визначенням істориків, книгознавців, мистецтвознавців та культурологів, є однією з найбільших і доленосних культурно-історичних подій в усіх сферах життя як пізньосередньовічного суспільства, так і наступних поколінь. Друковані набірними літерами європейські видання, що з'явилися в період з 1440-х рр. до 1 січня 1501 р., отримали назву «інкунабули» (від. лат. incunabula – колиска, роки дитинства, початок). Інкунабули є історичними першоджерелами не тільки в галузі історії книги, але й в історії науки, техніки, літератури, культури загалом. Це є джерело, яке вивчене й використане далеко не повно. Вони не тільки зберігають історію, а й самі по собі є історією, оскільки матеріали, з яких вони виготовлені, шрифти, оформлення ілюстрацій яскраво відображають мистецтво свого часу. Інкунабули показують нам, що було по-справжньому важливим, духовно та інтелектуально головним для людства понад 500 років тому.

До нашого часу збереглася приблизно одна десята частина книг, виданих у XV ст. (близько 500 тис. примірників) [2]. Інкунабули як пам'ятки і документи ранньої історії книгодрукування ретельно збираються, зберігаються та

вивчаються всіма бібліотеками світу. Кожна колекція книг по-своєму унікальна, тому не менш важливим є вивчення зібрання в історичному, книгознавчому та бібліотекознавчому аспектах.

В Україні зберігається близько 750 першодруків, із них понад 500 – у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [2]. Серед українських книгозбірень хранителями унікальних колекцій також є Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, Одеська національна наукова бібліотека, Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника НАН України. Невеликі збірки інкунабул мають бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова тощо.

Найбільша книгозбірня Закарпаття із багатогалузевим фондом науково-технічної, довідкової, навчальної літератури – Наукова бібліотека Ужгородського національного університету – є також місцем, де зберігається найбільша на Закарпатті колекція старовинних видань, які мають велику наукову, історичну, культурну та духовну цінність. 400-річна історія комплектування фондів, пов'язана з діяльністю освітніх, культурних та релігійних організацій, а також визначних особистостей Закарпаття сприяла формуванню цікавого за своїм наповненням зібрання рукописів, стародруків та рідкісних книг. Серед зібрань інкунабул в бібліотеках України колекція Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету за кількісним показником є п'ятою, а серед університетських зібрань – другою після Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка. Але головною особливістю колекції є те, що переважна більшість видань XV ст. представлена єдиними в Україні примірниками.

З відкриттям у 1945 році в м. Ужгород державного університету, починається комплектування університетської бібліотеки. У 1949 році, згідно з рішенням № 527 виконавчого

комітету Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих, бібліотека університету отримала багату книгозбірню Мукачівської греко-католицької єпархії [8, с. 26–27]. А у 1950 році під бібліотеку було передано і саме приміщення єпископської резиденції Мукачівської греко-католицької єпархії в Ужгороді. У цій будівлі університетська книгозбірня перебувала 60 років (до 2010 р.), а відділ рукописів, стародруків та рідкісних книг, що налічує понад 20 тисяч одиниць зберігання, розміщується і досі. Крім бібліотеки Мукачівської єпархії до книгозбірні Ужгородського університету були частково передані бібліотеки Мукачівського монастиря, товариства «Просвіта», Ужгородської гімназії, Ужгородської духовної семінарії тощо.

Фонди відділу структуровані за окремими колекціями, серед яких виокремлена і колекція інкунабул – цінних книжкових пам'яток раннього періоду книгодрукування. Вони потребують дбайливого зберігання та вивчення, оскільки мають велику цінність для дослідження мови, літератури, мистецтва, культури й побуту різних народів епохи Відродження.

Вперше повідомлення про те, що в бібліотеці Ужгородського державного університету зберігаються 5 примірників інкунабул було зроблене відомим львівським дослідником першодруків Ф. Максименком у передмові до каталогу інкунабул Наукової бібліотеки Львівського університету, опублікованому 1958 р. [4, с. 7].

Першодруками бібліотеки Ужгородського університету на початку 60-х рр. XX ст. зацікавився вчений, знавець класичних мов, доцент Ужгородського університету Ю. М. Сак (1917–1998). У квітні 1963 року в тезах доповідей та по-відомлень XVII наукової конференції професорсько-викладацького складу було опубліковано перелік 19 виявлених ним примірників інкунабул, які зберігаються в університетській книгозбірні [7, с. 67–68].

Юрій Сак продовжив дослідження та опис колекції першодруків бібліотеки Ужгородського університету і виявив ще п'ять примірників. У 1974 році він видав окремим виданням каталог інкунабул, де було описано 24 інкунабули в 20 одиницях зберігання [5]. Ю. М. Сак здійснив досить докладний і відповідний рівневі тогочасної науки опис інкунабул бібліотеки Ужгородського університету, зробивши помітний внесок в інкунабулознавство, вивчення історії поширення друкованої книги та бібліотечної справи на Закарпатті. До сьогодення каталог інкунабул Ю. М. Сака залишається єдиним друкованим описом колекції першодруків бібліотеки Ужгородського університету.

Наступного року в британському журналі «The book Collector», який розглядає всі аспекти книги, вийшло повідомлення Й. С. Г. Сіммонса про інкунабули, які зберігаються в Ужгороді [14, р. 373–374].

При подальшій роботі працівників відділу з фондом стародруків було виявлено ще 8 примірників інкунабул. Про дві з них міститься інформація у звіті про наукову роботу відділу рукописів та стародруків за 1987 рік. А в 1997 році у збірнику «Скарбниця духовності», присвяченому 50-річчю Наукової бібліотеки університету, Ю. М. Сак дав коротке повідомлення про ці виявлені у фонді дві інкунабули [6, с. 77]. На жаль, ним не був зроблений більш повний опис цих примірників. У 2014 – 2015 рр. працівниками відділу було виявлено ще 6 примірників першодруків. Інформацію про ці знахідки подано у колективній монографії про історію та розвиток Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, що вийшла друком у 2021 році [3, с. 263–264].

Зміни у складі колекції інкунабул, недостатня кількість ілюстративного матеріалу у каталозі 1974 р., уточнення та доповнення окремих описів раніше опрацьованих видань, створення науково-бібліографічних описів на виявлені у фонді нові примірники спонукали працівників відділу стародруків Наукової бібліотеки (Ю. П. Мателешко, Я. П. Бердар, І. Т.

Зомбора) до роботи над підготовкою оновленого доповненого каталогу інкунабул, робота над яким завершена. Він містить найповнішу інформацію про колекцію першодруків Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. Але на даний час через різні обставини він ще не опублікований.

Метою даної статті є дослідження історії формування одного із найдавніших та найцінніших зібрань Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету – колекції інкунабул – від часу завезення примірників книг на терени сучасного Закарпаття і до сьогодні; виявлення складу колекції за тематикою, авторами, місцем видання тощо, розкриття сучасного стану зберігання цінних першодруків бібліотеки університету, що особливо важливо в умовах воєнного стану, введеного на території України.

Інкунабули є рідкісними виданнями початкового періоду книгодрукування, пам'ятками матеріальної та духовної культури людства у широкому значенні. Перші великі друкарні були зосереджені у різних містах Європи. Звідти книги поширилися по всьому світу.

Формування бібліотек на території сучасного Закарпаття пов'язано з діяльністю монастирських осередків, духовних освітніх закладів, колекціонуванням книг окремими відомими церковними та культурно-освітніми діячами краю.

У XVII ст. завезення книг на територію сучасного Закарпаття із Західної Європи для потреб навчання пов'язано із заснуванням та діяльністю перенесеної з Гуменного (сучасна Словаччина) до Ужгорода у 1640 році (через різні обставини розпочала свою діяльність у 1646 році) єзуїтської колегії – першого навчального закладу вищого типу в північно-східній країні Угорського королівства. Заснування колегії мало свої політичні та релігійно-моральні завдання. Більше століття Ужгородська єзуїтська колегія готувала майбутніх вчителів, священників, займалася поширенням освіти, знань, культури в Ужгороді та краї. Вона діяла з перервами до 1773 року в тій самій будівлі, де і сьогодні зберігаються фонди відділу

рукописів, стародруків та рідкісних книг Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету.

Перший опис книг бібліотеки Ужгородської колегії з'явився у 1707 році, згідно з яким в ній зберігалось 1164 томи [13, old. 247-272; 15, old. 12]. На 1773 рік, коли колегія припинила свою діяльність, в укладеному на той час каталозі бібліотеки нараховувалося вже 1956 томів [11, old. 692]. На початку 1774 року викладач риторики Янош Балог упорядкував надані членами уповноваженої інвентаризаційної комісії, яка проводила опис майна єзуїтів, акти про бібліотеку Ужгородської єзуїтської колегії та створив новий каталог у трьох примірниках. У списку Я. Балого налічувалося 2043 книги [11, old. 692]. Серед них були й інкунабули, але вони не були виокремлені, а подавалися у загальному списку. У результаті проведений аналізу колекції інкунабул Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету встановлено, які саме інкунабули, що дійшли до нашого часу, належали єзуїтській колегії в Ужгороді. Серед них: Біблія латинською мовою, видана у Венеції 1483 року, твори античних авторів – Цицерона, Овідія, Валерія Максима, угорська хроніка Яноша Туроці та ін.

Після заборони ордену єзуїтів в Австрійській імперії у 1773 році та передачі майна (серед якого і бібліотека Єзуїтського ордену в Ужгороді), а також приміщень колегії Мукачівській греко-католицькій єпархії у 1775 році розпочинається новий етап в історії формування книгозбірні. Він нерозривно пов'язаний з іменем та діяльністю єпископа Андрія Бачинського (1732–1809), який був великим поціновувачем книг. Одержавши у спадок бібліотеку Ужгородської єзуїтської колегії, книжкові зібрання своїх попередників єпископів Гавриїла Блажовського, Мануїла Ольшавського та Івана Брадача, він об'єднав їх в одну бібліотеку. Сам єпископ А. Бачинський опікувався наповненням колекції своїх книг та постійно поповнював її новими виданнями, які купував сам, одержував у подарунок. Його стараннями була зібрана

бібліотека, яка налічувала за різними джерелами від 6 до 9 тисяч книг, що на початок XIX століття вважалося великою книгозбірнею навіть для провідних європейських міст. Ця бібліотека належала до числа найцінніших провінційних бібліотек Європи.

Найповнішу картину єпископської книжкової колекції ілюструє рукописний каталог бібліотеки Мукачівської греко-католицької єпархії, укладений бібліотекарем та архіваріусом Йосипом Унгварі вже після смерті єпископа А. Бачинського у 1824 році, що досі зберігається у фондах відділу рукописів, стародруків та рідкісних книг Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. Хоча спроба каталогізації інкунабул робилася і за часів єпископства А. Бачинського, вірогідно навіть самим єпископом, який був знавцем і поціновувачем книг. Про це свідчать знайдені в Державному архіві Закарпатської області документи, які стосуються єпископської бібліотеки [1, арк. 5–12]. Каталог бібліотеки Мукачівської греко-католицької єпархії 1824 року виконаний на дуже високому професійному рівні. Включає опис рукописів, алфавітний каталог книг латинською та іншими іноземними мовами, тематичний каталог. В описі зазначається бібліотечний шифр, автор, назва праці, формат, типографія, місце та рік видання, наявність дублетів, часто зустрічаються дані про стан примірника, інші важливі відомості. Саме в цьому каталозі вперше подається опис 41 інкунабули бібліотеки Мукачівської єпархії в хронологічному та алфавітному порядку. Також поданий в алфавітному порядку перелік авторів та видавців інкунабул [10, р. 729–752]. Тобто, це був перший науковий каталог інкунабул єпископської бібліотеки з докладним описом кожної книги та допоміжними показниками.

Під час роботи з даним каталогом першодруків нами встановлено, що інкунабул в єпископській бібліотеці було більше, ніж указано в каталозі. Оскільки окремі неповні примірники з відсутніми вихідними даними не вдалося

ідентифікувати єпископу та бібліотекарю єпархії, вони не були виділені як інкунабули, а записані в загальний список книг. Видання 1500 р., які є у зібранні, не були віднесені до колекції інкунабул.

Крім інкунабул латинською мовою, в єпископській бібліотеці були також кириличні першодруки. Про це знаходимо інформацію у «Христоматії» Євменія Сабова, виданій в Ужгороді у 1893 році, де подаються відомості про те, що в бібліотеці Мукачівської греко-католицької єпархії зберігається перше видання Часослову кирилицею, яке з'явилося 1491 року в Кракові у друкарні Швайпольта Фіюля [9, с. 16, 180].

За нашими підрахунками колекція інкунабул бібліотеки Мукачівської греко-католицької єпархії нараховувала не 41, а 49 примірників інкунабул.

З другої чверті XIX століття єпископська бібліотека поповнювалась значно менше та переважно сучасними виданнями. Згідно офіційних статистичних даних, опублікованих у збірнику «Magyar Minerva» (№1 за 1900 р.), єпархіяльна бібліотека на 1900 р. нараховувала 9840 томів, 41 інкунабулу та 90 рукописних книг [12, old. 352].

Після офіційного припинення діяльності Мукачівської греко-католицької єпархії у лютому 1949 року багаті фонди єпископської книгозбірні успадкувала бібліотека Ужгородського державного університету. Ці книжкові фонди, а також деякі інші старовинні колекції, зокрема, бібліотека Мукачівського монастиря отців василіан, були передані Ужгородському університету й увійшли до створеного у 1971 році відділу рукописів, стародруків та рідкісних книг бібліотеки.

Починається новий етап формування фондів, зберігання та дослідження старовинних видань. У 70-х рр. завдяки роботі працівників бібліотеки та науковця зі світовим визнанням Ю. М. Сака вдалося відшукати у фонді 24 інкунабули, виділити їх в окрему колекцію та видати окремим виданням каталог

інкунабул, про що зазначалося вище. Проте була імовірність, що це не всі інкунабули книгозбірні Ужгородського університету, адже в каталозі єпископської бібліотеки, укладеному в 1824 році бібліотекарем Йосипом Унгварі значилася 41 інкунабула. В частині бібліотеки Мукачівського монастиря, яка була передана у фонди бібліотеки університету в 1963 році, також могли бути інкунабули. Тому пошуки цінних першодруків у фондах відділу продовжувалися і надалі. У 80-х рр. виявлено ще два примірники, про які згадував Ю. Сак у своїй доповіді на конференції до 50-ї річниці Наукової бібліотеки Ужгородського університету. Лише у 2014 р. працівники відділу рукописів та стародруків провели атрибуцію та зробили детальний опис цих видань. Це сільськогосподарська енциклопедія «Ruralia commoda» італійського агронома і юриста з Болоньї Петра Кресценція та збірка проповідей французького богослова й архієпископа із Савойї, члена ордену домініканців, патріарха Єрусалимського П'єра ла Палю, видана 1484 року.

Новий етап у виявленні та дослідженні інкунабул бібліотеки університету відбувся у 2014 – 2015 рр. У 2014 році працівниками відділу Юлією Мателешко та Ігорем Зомбором був виявлений цікавий, добре збережений, повний примірник інкунабули проповідей св. Августина з коментарями німецького гуманіста кінця XV–початку XVI ст. Себастьяна Бранта. Книга видана в Парижі французьким першодрукарем Ульріхом Герінгом спільно з Бертольдом Рембольтом. Примірник належав бібліотеці оо. василіян Мукачівського монастиря.

У 2015 р. під час роботи у книгосховищі працівниками відділу було виявлено ще п'ять примірників у чотирьох одиницях зберігання інкунабул, а саме: примірник актів та декретів Констанського собору (1414–1418) 1500 року видання; неповний примірник відомої угорської хроніки Яноша Туроці 1488 року; конволют, в якому містяться дві праці популярного

угорського теолога Пельбарта Темешварі; анонімна збірка проповідей, яка була надзвичайно популярна у середні віки.

Окремо слід зазначити про два примірники інкунабул із колекції бібліотеки Мукачівської греко-католицької єпархії – видання «Життєписів дванадцяти цезарів» Гая Светонія Транквілла з коментарями Марко Антоніо Сабелліко та Філіппо Бероальдо, надруковане у Венеції 1500 р., та енциклопедичну працю «Генеалогія поганських богів» Джованні Боккаччо у 15-ти книгах («De genealogia deorum gentilium»), надруковану 1497 р. у Венеції. Ці інкунабули у 1949 році потрапили до бібліотеки Ужгородського державного університету, а 1959 року були подаровані Київському державному університету імені Т. Г. Шевченка до 125-ої річниці його заснування, як свідчить запис, вміщений в інкунабулі. На сьогодні це єдині два примірники інкунабул у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Доля решти примірників з єпископської бібліотеки невідома. Таким чином, на сьогодні колекція інкунабул нараховує 32 примірники у 25-ти одиницях зберігання. Вона містить:

- 1) два видання Біблій;
- 2) твори античних авторів, а саме : Марка Туллія Ціцерона, Публія Овідія Назона, Валерія Максима, Гая Светонія Транквілла, Клавдія Птоломея;
- 3) християнських письменників і теологів античності та середньовіччя : Лактанція, Евсевія Памфілла, Іоанна Златоуста, Аврелія Августина, Орозія, Григорія Великого, Бернардина Сієнського, Жана Жерсона, Якова де Воратіне, П'єра ла Палю, Пельбарта Темешварі;
- 4) гуманістів: Франческа Філельфа та Альбрехта фон Ейба;
- 5) угорську хроніку Яноша Туроці;
- 6) латинську граматику Йоганна Бальба;
- 7) середньовічну сільськогосподарську енциклопедію Петра Кресценція;
- 8) акти та рішення Констанцького собору (1414 – 1418 рр.).

Із наявних інкунабул переважна більшість надрукована в 90-х, інші – в 70-х та 80-х роках XV ст. Дві найдавніші інкунабули походять із середини 60-х років XV ст. Це твір Августина («Мистецтво проповідування»), виданий Й. Ментеліном у Страсбурзі, та твір Й. Златоуста. Обидві інкунабули знаходяться в одній оправі.

За місцем видання найбільше інкунабул бібліотеки Ужгородського університету видано у Венеції (11 примірників), у Страсбурзі (6), інші в таких містах Європи: Нюрнберзі (3), Агено (3), Базелі (2), Парижі (2), Авсбурзі (2), Ульмі (2) та Шпаєрі (1). Видавцями цих книжкових пам'яток були видатні майстри книгодрукування, такі як Антон Кобергер, Теодор де Рагазонібус, Баптіста де Тортіс, Бартоломей де Заніс, Бернардин Беналій, Й. Ментелін, Н. Кеслер та інші.

Більшість інкунабул знаходиться у задовільному стані, у старовинних оправах, майже у всіх залишилися сліди металевих застібок. На окремих аркушах деяких інкунабул можна розібрати водяні знаки: терези, голова бика тощо.

В історії книгодрукування інкунабули є перехідною ланкою від рукописної до друкованої книги, тому для них характерні наступні ознаки: відсутність титульного аркуша або титульний аркуш із неповними бібліографічними даними, наявність колофонів, рукописне оформлення (ініціали, рамки, рубрики), що робить кожен примірник видання неповторним і унікальним, тощо. Шрифт, яким надруковані першодруки Наукової бібліотеки Ужгородського університету, готичний або антиква, добре збережений, із багатьма скороченнями. Пагінація здебільшого відсутня, нема також і кустодів, тобто першого слова або першого складу наступної сторінки. Ініціальні літери в деяких інкунабулах написані від руки кіновар'ю або декількома фарбами, окремі з них виконані тонко і майстерно, інші заголовні літери – не заповнені. Автор та назва твору в першодруках подаються на початку або разом із місцем та роком видання, а також видавцем – у колофоні, тобто

заклучній частині інкунабули. На полях або між рядками зустрічаються різні помітки, написані від руки.

Зберігання стародруків – важлива складова роботи кожного відділу бібліотеки, який має у своїх фондах книжкові пам'ятки, що забезпечує оптимальне розміщення та тривале збереження бібліотечного фонду. Збереження забезпечується створенням оптимальних фізико-хімічних умов зберігання, засобами захисту фонду від шкідливих впливів зовнішнього середовища (від вогню, води, біоорганізмів), від злочинних дій людей. Вимоги до умов зберігання інкунабул та інших книжкових пам'яток розроблені спеціалістами детально і прописані у міжнародних програмах та стандартах. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету як хранитель частини культурного надбання України та унікальної історичної колекції книжкових пам'яток на теренах Закарпаття дбає про належні умови для довготривалого зберігання цих культурних об'єктів. Книгосховище відділу рукописів та стародруків розміщене в історичній будівлі середини XVII ст. з товщиною стін більше одного метра, що забезпечує повільну зміну температури і вологості при добових та сезонних коливаннях на вулиці, уповільнюючи процеси старіння. Розташоване у північній частині будівлі, що виключає потрапляння сонячного проміння у вікна, яке негативно впливає на стан старовинних книг. Кожен примірник із колекції інкунабул зберігається у спеціально виготовленому під розміри книг футлярі із безкислотного картону, що зменшує кількість механічних ушкоджень при використанні примірників у експозиції та для потреб дослідників, а також значно зменшує кількість пилу при тривалому зберіганні. Для захисту від злочинних дій людей книгосховище оснащено системами охоронної та протипожежної сигналізації, а також металевими решітками на вікнах від несанкціонованого проникнення у приміщення, де зберігаються книжкові пам'ятки. Єдиним важливим, досі не вирішеним через брак необхідної техніки питанням залишається створення цифрових копій примірників

книг із колекції інкунабул університетської книгозбірні, які би при потребі надавалися дослідникам, а також були б страховою копією на випадок втрати оригіналу.

Отже, Наукова бібліотека Ужгородського національного університету є хранительською частини культурного надбання України та унікальної історичної колекції книжкових пам'яток на теренах Закарпаття, формування якої нерозривно пов'язане з історією краю, діяльністю в минулому на цих територіях монастирських осередків, духовних освітніх закладів, колекціонуванням книг окремими відомими церковними та культурно-освітніми діячами. Перед бібліотекою стоять важливі завдання забезпечення необхідних умов для довготривалого зберігання історичних колекцій, їх оцифрування для створення страхових копій, видання каталогу колекції інкунабул для надання інформації про структуру колекції та конкретний примірник теперішнім й майбутнім поколінням дослідників.

Список бібліографічних посилань

1. ДАЗО (Державний архів Закарпатської області). Ф. 151. Оп. 5. Од. зб. 271. Списки книг, куплених єпископом Бачинским. Начато 25 февраля 1790 – окончено 9 июня 1826. 40 арк.

2. Зворський С. Л. Інкунабули. *Енциклопедія Сучасної України* / голов. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2011. Т. 11. С. 406.

URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12313

3. Мателешко Ю. Відділ рукописів, стародруків та рідкісних видань. *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь (голова редкол.), О. В. Бряник, В. В. Воробець, Л. О. Мельник. Ужгород : Вид-во Олександрри Гаркуші, 2021. С. 260 – 278. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

4. Першодруки (інкунабули) Наукової бібліотеки Львівського університету : каталог / упоряд. Ф. П. Максименко. Львів, 1958. 32 с.

5. Сак Ю. М. Інкунабули бібліотеки Ужгородського державного університету : (учбовий посібник) : [опис і каталог інкунабул] / [відп. ред. І. В. Сабадош]. Ужгород, 1974. 68 с. : іл.

6. Сак Ю. Інкунабули та стародруки в Науковій бібліотеці Ужгородського державного університету. *Скарбниця духовності : Науковій бібліотеці Ужгородського державного університету – 50 років* / редкол : Поп В. С. (голова, відп. ред.), Почекутова О. І., Закривидорога О. Д., Мельник Л. О. Ужгород, 1997. С. 76 – 79.

7. Сак Ю. М. Про інкунабули бібліотеки Ужгородського державного університету. *Тези доповідей та повідомлення до XVII наукової конференції професорсько-викладацького складу, квітень 1963. Романо-германська філологія* / [редкол. : Л. М. Ауслендер, Й. О. Дзендзелівський, О. М. Рот (відп. ред.), Ю. М. Сак]. Ужгород, 1963. С. 66–68.

8. Сторінки історії Ужгородського національного університету: документи і матеріали / уклад., комент. та передм. Н. М. Жулканич. Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2005. 219 с.

9. Христоматія церковно-славянських и угро-руських літературнихъ памятників съ прибавленіємъ угро-руських народнихъ сказокъ на подлинныхъ наречіяхъ / составилъ Евменій Сабовъ. Въ Унгваре : Книгопечатня «Келеть» Варфоломея Іегера, 1893. 236 с.

10. Catalogus Bibliothecae Eppalis Munkacsiensis [рукопис]. 1824. 756 p.

11. Hodinka A. A munkácsi görög-katholikus püspökség története. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1909. VIII. 856 old.

12. Magyar Minerva : a magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. I. évfolyam. Budapest, 1900. 392 old.

13. Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. Szeged. 1990. XIV, 345 old.

14. Simmons J. S. G. Incunabula in the USSR, 1965–74. *The Book Collector*. 1975. Vol. 24, №3. P. 373 – 374.

15. Szarka A. Az ungvári jezsuita kollégium és a Munkácsi püspökség könyvgyűjteménye: az ungvári egyetemi könyvtár előtörténete. Nyiregyháza. 1994. 31 old.

References

1. Spysky knih, kuplennykh epyskopom Bachynskym [Lists of books purchased by Bishop Baczynski] (1790–1826). F. 151 «*Pravlinnia Mukachivskoi hreko-katolytskoi yeparkhii, m. Uzhhorod (1646–1948 rr.)*». Op. 5, Od. zb. 271, 40 s. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti (DAZO), Uzhhorod, Ukraina [in different languages].

2. Zvorskyi, S. L. (2011). Inkunabuly [Incunabula]. I. M. Dziuba (holov. redkol.) *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* (p. 406). Kyiv : In-t entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Retrieved from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12313

3. Mateleshko, Yu. (2021). Viddil rukopysiv, starodrukiv ta ridkisnykh vydan [Department of manuscripts, old prints and rare books]. In *Naukova biblioteka Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: vid dzherel do suchasnosti: kolekt. monohrafiia / redkol. : M. M. Medved (holova redkol.), O. V. Brianyk, V. V. Vorobets, L. O. Melnyk.* (p. 260-278.). Uzhhorod : Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi. [in Ukrainian]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

4. Pershodruky (inkunabuly) Naukovoï biblioteky Lvivskoho universytetu. (1958) [First prints (incunabula) of the Scientific Library of Lviv University] : kataloh / uporiadkuvav F.P. Maksymenko. Lviv [in Ukrainian].

5. Sak, Yu. M. (1974). Inkunabuly biblioteky Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu [Incunabula of the library of Uzhhorod

State University] : (uchbovyi posibnyk) : [opys i kataloh inkunabul] / [vidp. red. I. V. Sabadosh]. Uzhhorod [in Ukrainian].

6. Sak, Yu. (1997). Inkunabuly ta starodruky v Naukovii bibliotetsi Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu [Incunabula and old prints in the Scientific Library of Uzhhorod State University]. *Skarbnytsia dukhovnosti : Naukovii bibliotetsi Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu – 50 rokiv* / redkol : Pop V. S. (holova, vidp. red.), Pochekutova O. I., Zakryvydoroha O. D., Melnyk L. O. (p. 76–79). Uzhhorod [in Ukrainian].

7. Sak, Yu. M. (1963). Pro inkunabuly biblioteky Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu [About the incunabula of the library of Uzhhorod State University]. *Tezy dopovidei ta povidomlennia do XVII naukovoï konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu, kviten 1963. Romano-hermanska filolohiia* / redkol. : L.M. Auslender, Y.O. Dzendzelivskiy, O.M. Rot (vidp. red.), Yu.M. Sak. (p. 66-68). Uzhhorod [in Ukrainian].

8. Storinky istorii Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: dokumenty i materialy (2005). [Pages of the history of the Uzhhorod National University: documents and materials] / uklad., koment. ta peredm. N. M. Zhulkanych. Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi [in Ukrainian].

9. Khrystomatiia tserkovno-slavianskykhъ y uhro-russkykhъ lyteraturnykhъ pamiatnykovъ съ prybavleniemъ uhro-russkykhъ narodnykhъ skazokъ na podlynnykhъ narechiiakhъ (1893). [Anthology of Church Slavonic and Ugro-Russian literary monuments with the addition of Ugro-Russian folk tales in authentic dialects] / sostavylъ Evmenii Sabovъ. Въ Unhvare : Knyhopezhatnia „Keletъ” Varfolomeia Iehera [in Ukrainian].

10. Catalogus Bibliothecae Eppalis Munkacsiensis. (1824). [Catalog of the library of the Mukachevo diocese] [Manuscript]. 756 p. [in Latin].

11. Hodinka, A. (1909). A munkácsi görög-katholikus püspökség története [History of the Greek-Catholic Bishopric of Mukachevo]. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia [in Hungarian].

12. Magyar Minerva (1900). [Hungarian Minerva]: a magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. I. évfolyam. Budapest: Kiadja az athenaeum irod. és nyomdai r. társulat [in Hungarian].

13. Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig (1990). [Hungarian Jesuit libraries until 1711]. Szeged [in Hungarian].

14. Simmons, J.S.G. (1975). Incunabula in the USSR, 1965–74. *The Book Collector*, 24, (3), 373–374 [in English].

15. Szarka, A. (1994). Az ungvári jezsuita kollégium és a Munkácsi püspökség könyvgyűjteménye: az ungvári egyetemi könyvtár előtörténete [The book collection of the Uzhhorod Jesuit college and the Munkács bishopric: the prehistory of the Uzhhorod university library]. Nyiregyháza [in Hungarian].

Yuliia Mateleshko,

Head of the Department of manuscripts,
rare books and special collections

of the Scientific Library,

State Higher Educational Establishment

Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0002-6876-6534

e-mail: yulia.mateleshko@uzhnu.edu.ua

COLLECTION OF INCUNABULA IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY: HISTORY OF FORMATION, STRUCTURE, PRESERVATION

Abstract. The article highlights the history of one of the oldest collections of the Scientific Library of Uzhhorod National University – the collection of incunabula (European printed publications of the second half of the 15th century), which has great scientific, historic, cultural and spiritual value. Based on archival sources, old library catalogues and works of researchers of the late 19th - 20th centuries, the article traces the history of the collection from the time of the importation of copies of books to the territory of modern Transcarpathia to the present day. The activities

of educational, cultural and religious organizations, as well as prominent personalities of Transcarpathia contributed to the formation of an interesting collection of manuscripts, old prints and rare books, which after 1945 replenished the collection of the library of the newly established Uzhhorod State University. Since then, the library has become the keeper of a unique historical collection of literary monuments on the territory of Transcarpathia. The vast majority of publications of the 15th century are represented by the only copies in Ukraine. The collection of the Scientific Library of Uzhhorod National University is the fifth in terms of quantity among the collections of incunabula in Ukrainian libraries, and the second after the Scientific Library of the Ivan Franko National University of Lviv among university collections. The article analyzes the collection of incunabula of the university library by subject, authors, place of publication, and chronology. It highlights the characteristic features of European publications of the 15th century which are a transitional link from manuscript to printed books. It also reveals the peculiarities of storing first editions in the Scientific Library of Uzhhorod National University which faces the important task of ensuring the necessary conditions for the long-term preservation of literary monuments that are part of the European cultural heritage and the national heritage of Ukraine.

Key words: *Scientific Library of Uzhhorod National University, incunabulum, cultural heritage, incunabula collection, collection structure, storage.*

Цитування:

Мателешко Ю. Колекція інкунабул Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету: історія формування, структура, зберігання. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 93–111.

Mateleshko Y. Incunabula collection of the Scientific Library of Uzhhorod National University: history of formation, structure and storage. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 93–111). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.7(477.87-25)+027.08:001.891

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.112-127>

Марія МЕДВЕДЬ,

кандидатка філологічних наук,
директорка Наукової бібліотеки
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0001-8275-9026

ScopusID: 58116858000

e-mail: maria.medved@uzhnu.edu.ua

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ПОСЛУГИ НАУКОВЦЯМ – НОВІ МЕТОДИ ОБСЛУГОВУВАННЯ У РОБОТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. Стаття присвячена питанням моніторингу та аналітичному аспекту роботи бібліотеки у фокусі бібліометричних характеристик науковців закладів вищої освіти України, які базуються на основі наукометричних досліджень публікаційної активності та цитованості авторів наукових праць. Здійснена спроба висвітлення напрацювань університетської бібліотеки щодо політики підтримки та популяризації прогресивних методів обслуговування, які сприяють підняттю авторитетності вчених та поширенню їх наукових досліджень з метою відкритості для наукового світу.

Актуальність дослідження полягає в оприлюдненні практичного досвіду роботи Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету щодо підтримки бібліометричних та наукометричних характеристик науковців вишу. **Метою** наукової розвідки стало дослідження нових бібліотечних впроваджень щодо застосування аналітики публікаційної активності вчених університету, представлених як прогресивний та інноваційний методи роботи бібліотеки в підтримці відкритості науки в Ужгородському університеті.

Основним завданням дослідження є роль бібліотеки у підтримці науки вишу, з метою популяризації наукових досягнень вчених університету. Як орієнтир наукометричних показників визнано міжнародний вебметричний рейтинг університетів світу (Webometrics ranking of world's universities), за яким аналізують ступінь представлення діяльності університетів в інтернет-просторі. В дослідженні також звернуто увагу на роль і значення бібліотеки у формуванні інституційного репозитарію вишу, розробці власних механізмів наповнення окремих колекцій DSpace УжНУ, надання онлайн-послуг.

Виклад основного матеріалу. Розглянуто основні завдання і функції новоствореного відділу бібліотеки – Центру наукометрії та інформаційної підтримки досліджень, головною метою якого є аналітика досліджень в галузі наукової комунікації та відкритого доступу науки вишу. Опираючись на наукометричні характеристики впливових світових наукометричних баз Scopus та Web of Science (WoS) та пошукову систему Google Академія, в підтримку наукометричного оприлюднення досягнень науковців університету, Наукова бібліотека УжНУ відкрила вільний доступ до власноствореного інформаційного ресурсу «Бібліометричні профілі вчених Університету». Університетська книгозбірня сприяла активізації відкриття власного профілю науковця в базі Google Scholar, завдяки чому Ужгородський національний університет, протягом останніх років, займає другу лідируючу позицію за кількістю відкритих бібліометричних портретів вчених серед усіх вишів України.

Висновки. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету активно впроваджує в свою діяльність нові методи послуг, серед яких наукометрична відкритість, доступ до повних електронних текстів наукових напрацювань вчених, що сприяють як популяризації статусу науковця, так і цитованості праць вченого.

Ключові слова: *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, послуги бібліотеки, наукометрія, бібліометрія, відкрита наука.*

Ужгородський національний університет (далі – УжНУ) – найбільший освітній заклад Закарпаття. Сьогодні у виші функціонують 19 факультетів, 3 навчально-наукові інститути,

106 кафедр та Природничо-гуманітарний фаховий коледж [1, с. 3]. В університеті працюють за основним місцем роботи 1230 науково-педагогічних працівників, серед яких 180 докторів наук, та 678 кандидатів наук, докторів філософії. За сумісництвом працюють 274 особи, у тому числі 38 докторів наук, 120 кандидатів наук, докторів філософії. Частка докторів наук становить 14,5 відсотка; кандидатів наук, докторів філософії – 53,1 відсотка. Найбільший відсоток кадрів вищої кваліфікації мають факультети (навчально-наукові інститути): навчально-науковий інститут хімії та екології (100%), економічний факультет (88,5%), фізичний факультет (86,8%), біологічний факультет (85,4%), філологічний факультет (83%) [1, с. 4]. Контингент здобувачів вищої освіти ДВНЗ «Ужгородський національний університет» станом на початок 2023 року, становить 17 132 студентів [1, с. 13].

Наукова бібліотека УжНУ – потужний структурний підрозділ, головне призначення якого – підтримка навчального та наукового процесу у виші. Університетська книгозбірня впевнено займає лідируючу сходинку в бібліотечній справі закарпатського краю, бо об'єднує в своєму фонді 1 млн 600 тисяч примірників видань, серед яких понад 54 000 електронних повнотекстових документів напрацьовань науковців УжНУ. Впровадження інноваційних методів в роботу бібліотеки розширило можливості її послуг користувачам, серед яких і науковці вишу. За статистикою електронної бібліотечної програми «УФД/Бібліотека», яку застосовує у своїй роботі університетська бібліотека, базою «Читач» зазначено 20 229 користувачів, серед яких 919 викладачів вишу та 870 аспірантів, багато з яких долучені до викладацької діяльності в університеті та Природничо-гуманітарному фаховому коледжі. 3 травня 2018 року в структурі Наукової бібліотеки (на основі «Положення про Центр наукометрії та інформаційної підтримки досліджень ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), функціонує відповідний відділ – Центр наукометрії та інформаційної

підтримки досліджень (надалі Центр наукометрії). Метою роботи Центру наукометрії є проведення спостережень в галузі наукової комунікації та відкритого доступу до наукових досліджень, які базуються на одній з галузей науки – наукометрії, яка займається статистичним аналізом структури та динаміки масивів і потоків наукової інформації. До наукометричних характеристик вчених активно долучається ще одна галузь науки – бібліометрія, яка використовує статистичні та математичні процедури щодо наукових джерел, пов'язаних з науковою тематикою.

За твердженням колективу авторів монографії «Наукова періодика України та бібліометричні дослідження» (Л. Й. Костенко, О. І. Жабін, Є. О. Копанєва, Т. В. Симоненко), у науковому обігу існує значна кількість дефініцій взаємодоповнюючих дисциплін наукометрії, бібліометрії... Під наукометриєю розуміється наукознавча дисципліна, що здійснює відтворюване вимірювання наукової діяльності та виявлення об'єктивних закономірностей цієї діяльності; під бібліометрією – наукова дисципліна, що вивчає й описує кількісні закономірності об'єктів бібліотечної справи й бібліографії для вирішення завдань бібліотекознавства та бібліографознавства [3]. Та все ж обидві згадані галузі науки об'єднані одною метою – сприяти підвищенню результативності наукових досліджень, шляхом інноваційних застосунків цифрової комунікації. Тому з досвіду практичних впроваджень можна стверджувати: наукометричні послуги бібліотеки науковцю – це дослідження кількісних показників його публікаційної активності та цитованості, які у взаємодії створюють індекс Гірша вченого; бібліометрична послуга бібліотеки науковцю – це дослідження видань, у яких публікуються праці автора (квартиль журналу, індексація публікацій в наукометричних базах тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям досліджуваного питання став огляд основних праць українських науковців про запровадження наукометричних

рейтингів як таких, і в бібліотечній справі зокрема. Питання про використання електронних систем відкритого доступу для інформаційно-аналітичної підтримки педагогічних досліджень вивчали О. Спірін, В. Смірнова, М. Шиненко; впровадження наукометричних досліджень вітчизняної аграрної науки в контексті існуючих міжнародних наукометричних баз та створення вітчизняного індексу цитування виокреслено в роботах Т. Лютик; Т. Ярошенко аналізувала «Високоцитовані документи науковців України в базах даних цитувань: кореляція бібліометричних індикаторів»; «Шляхи підвищення наукометричних показників науковців авіаційної галузі» стали основою дослідження В. Вахнован; Проєкту «Бібліометрика української науки» присвячено публікації Л. Костенко, Т. Симоненко, О. Жабіна.

Активним дослідженням наукометричних та бібліометричних характеристик займаються вчені-практики бібліотечної галузі, які здебільшого очолюють наукові бібліотеки закладів вищої освіти. Серед них Т. Колесник, Т. Шитікова, Н. Ніколаєнко, В. Білоус, Ю. Главчева, О. Бруй, С. Сербін, М. Назаровець, С. Назаровець, В. Копанасва, Н. Пасмор, М. Кулик та ін. Особливої актуальності набирають дисертаційні дослідження, до прикладу: А. Корецький «Наукометричні засоби у визначенні пріоритетів інноваційного розвитку національної економіки», А. Медведєва «Бібліометричні дослідження в бібліотеках як інструментарій моніторингу наукової діяльності» та ін.

Ім'я Ужгородського університету вже давно вписалось до впливових світових наукометричних баз, якими є Scopus, Web of Science (WoS) та пошукова система Google Академія. Саме вони сприяють найвищій авторитетності імен вчених у світовому науковому просторі. Найбільшою перевагою статусу вченого є відкрита аналітика зацікавленості та використання його наукового дослідження [2, с. 9].

Стратегія інноваційного спрямування давно вже стала головною метою бібліотеки УжНУ, головним значенням для

якої є розширення рамок просторового та часового виміру для отримання інформації, швидкої комунікації з користувачами у цифровому форматі. Ідея створення Центру наукометрії базувалась на головному критерії – практичній допомозі науковцям вишу: консультування та практичні навички з питань використання наукометричних засад в управлінні науковими дослідженнями; підтримка бібліометричної аналітики; відкритий аналіз публікаційної активності науковців університету. Саме ці завдання стали вимогою сьогодення для науковців, а долучення бібліотеки до освоєння необхідних наукометричних навичок послугувало підняття її ролі і статусу в колі вчених університету. Бібліотечний моніторинг відкритості напрацювань вчених УжНУ передбачає ряд можливостей як для самих авторів, так і для тих, хто хоче ознайомитись з результатами напрацювань конкретного науковця. Реалізація науково-освітньої політики УжНУ є не лише важливим компонентом стратегії розвитку університету в цілому, а й стала основним важелем наукового утвердження кожного науковця в світі науки та прогресу.

Протягом останнього часу Наукова бібліотека УжНУ перевтілилась в своєрідний центр наукової комунікації для науковців. Цьому сприяв нормативний документ, за яким у 2014 році було розпочато формування репозитарію УжНУ. Положення «Про репозитарій наукових публікацій ДВНЗ «УжНУ» передбачало залучення бібліотеки до процесу централізованого зберігання й надання відкритого доступу до електронного архіву результатів наукової та дослідницької роботи вчених УжНУ. Університетська бібліотека активно долучилась до процесу формування, розміщення, обробки та аналізу вмісту сховища УжНУ.

Окрім влиття до електронного сховища значної кількості текстів з наукових вісників вишу, книгозбірня долучилась до надання практичних навичок науковцям при самоархівуванні. Ця послуга виявилась на часі. Задля коректності розміщення власних робіт науковцями чи секретарями редакційних колегій

періодичних видань університету бібліотека запровадила ряд тренінгів, консультацій, обговорення, які розвивали навички розміщення електронних текстів напрацювань в електронному сховищі УжНУ. Станом на початок 2024 року, в університетський репозитарій увійшло близько 60 тисяч повнотекстових документів наукових досліджень вчених УжНУ, який не лише увійшов до оновленого рейтингу інституційних репозитаріїв, оприлюднених на сайті Webometrics, (опубліковано в 15-му виданні «Прозорий рейтинг: інституційні репозиторії від Google Академія» (лютий 2023 р.), а й зайняв там гідне місце серед лідерів [5].

Рейтинг складено з урахуванням кількості повнотекстових документів, розміщених в репозитаріях відкритого доступу, а також їх доступності для індексації Google Академія. Метою даного рейтингу є підтримка ініціатив відкритого доступу. Всього рейтинг містить 4048 репозитаріїв, у т.ч. 3922 інституційних, 292 сховища/портали журналів, 201 CRIS-sbcentve та 52 репозитарії даних. Серед репозитаріїв українських ЗВО кращими стали репозитарії Сумського державного університету та Ужгородського національного університету. Це є важливою перемогою університету щодо підтримки державного плану реалізації принципів відкритої науки, схваленої урядовим розпорядженням «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки» від 8 жовтня 2022 року, який є черговим кроком на шляху інтеграції України до Європейського дослідницького простору. Очікується, що реалізація національного плану щодо відкритої науки прискорить обіг наукової інформації, створить умови для більш ефективного використання результатів досліджень та розробок, зробить більш прозорим науковий та освітній простір.

Відкритість результатів наукових досліджень вишу є вагомим підтвердженням цифрової трансформації сфери вищої освіти. Моніторинг публікаційної активності наукового колективу базується на багатьох чинниках, серед яких першість належить цитуванню. Воно є прямим підтвердженням

використання першоджерела, з посиланням на нього та його відкритість. Метою створення єдиного електронного репозитарію (сховища) наукових напрацювань вчених УжНУ стало оприлюднення результатів науки університету, надання відкритого доступу до них світовій академічній спільноті. Наукові статті, розміщені науковцями у відкритому доступі, цитують набагато частіше, ніж статті з традиційних друкованих журналів і періодичних видань. Рейтинг цитування робіт автора в більшості галузей науки зростає як мінімум удвічі. Отже, саме завдяки цитуванню праць вченого суттєво підіймається наукова авторитетність автора та рейтинг установи, яку представляє науковець.

Університетський репозитарій розгорнутий на основі DSpace на сервері УжНУ за адресою dspace.uzhnu.edu.ua. Головними перевагами автоматизованої системи DSpace є її безкоштовність, відкритість (Open Source), орієнтованість на самостійну публікацію матеріалів силами структурних підрозділів та авторами (принцип «самоархівування»). В його структурну основу закладені чотири колекції: «Навчально-наукові інститути», «Наукова бібліотека», «Науково-дослідні інститути, центри та лабораторії», «Факультети». Науковою бібліотекою УжНУ (станом на жовтень 2024 р.) в репозитарій розміщено 34 044 файли повнотекстових документів, що складає 48% від загального об'єму репозитарію. Це статті з періодичних або неперіодичних видань журнального типу, присвячені публікаціям останніх найважливіших результатів наукових досліджень, подій тощо. В першу чергу, бібліотекарі поповнювали репозитарій науковими напрацюваннями УжНУ: Наукових вісників університету, науково-технічних збірників, журналів, матеріали конференцій. Для виконання повноважень щодо наповнення репозитарію працівникам бібліотеки довелося оцифрувати значну кількість Наукових вісників університету, відкрити колекцію яких також розмістили на сайті бібліотеки, в рубриці «Електронні ресурси ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Наукова бібліотека

Ужгородського національного університету (uzhnu.edu.ua). Окрім новітніх видань, бібліотека оцифрувала та представила у вільному доступі унікальну ретроколекцію «Наукові записки Ужгородського державного університету» (1947–1963 рр.). Завдяки цьому успішному проєкту (оцифрування перших Наукових вісників Ужгородського університету) розширилось цитування праць науковців згаданого періоду, і це сумарно збільшило загальний показник індексу цитованості УжНУ.

В останніх версіях DSpace посилено інтеграцію з такими важливими у освітньому співтоваристві сервісами, як Google Академія. Передував цьому університетський наказ (2016 р.) «Про забезпечення реєстрації науковців (створенні профілю вченого) у пошуковій системі Google Академія», оскільки саме ця система індексує повний текст наукових публікацій всіх форматів і дисциплін. Обов'язки пропагування і консультування вчених щодо відкриття власного профілю науковця в базі Google Академія знову взяла на себе університетська бібліотека. Тенденція до активного створення персональних профілів науковців УжНУ в системі Google Академія дала можливість УжНУ вийти на відповідний рівень представлення науки в українському бібліометричному рейтингу. Очікувані результати перевершили сподівання: за кількістю відкритих бібліометричних портретів вчених – Ужгородський національний університет гідно займає друге місце серед усіх вишів України [2, с. 9].

Сьогоднішній результат УжНУ за кількістю бібліометричних портретів складає 91% від загальної кількості колективу науковців УжНУ.

Топ 10 установ за кількістю бібліометричних портретів учених

До аналізу Google Scholar

Рис. 1. Місце Ужгородського національного університету в рейтингу відкриття профілів науковців серед установ України за даними Google Академія (станом на 2023 р.) [4].

Основна перевага пошукової системи Google Академія в тім, що вона безкоштовна і легкодоступна до перегляду відрецензованих статей, монографій, дисертацій та інших наукових джерел. Після реєстрації в базі кожен науковець може бачити відкритість цитування власних статей, включаючи індекс Гірша, динаміку цитувань. Перегляд профіля вченого іншими науковцями відкриває вільний доступ до наукових робіт автора, а значить розширює коло цитувань конкретного науковця. Значною перевагою відкритості профілю є:

- відомості про число цитувань;
- пошук схожих статей за тематикою;
- розширений доступ до версій статті;
- можливість збереження статті у конкретній колекції та ін.

З метою популяризації місця вченого у науковій позиції серед науковців вишу на сайті УжНУ оприлюднено рейтинг *Ukrainian National H-index Ranking* (за покликанням <https://ua.h-index.com/uk/uzhhorod-national-university>). Серед науковців УжНУ найвищий показник індексу Гірша (32) у базі Google Академія – у завідувача кафедри фізики напівпровідників, академіка НАН України, доктора фізико-математичних наук, професора Юліана Мироновича Височанського. Саме цей вчений є особливою науковою гордістю УжНУ, адже він також

займає першу сходинку в рейтингу наукометричної бази Scopus (індекс Гірша – 26).

То в чому ж роль Наукової бібліотеки УжНУ щодо популяризації наукометричних характеристик вчених університету? Для відповіді на питання варто згадати ініційовані бібліотекою розпорядчі документи, які заклали основу майбутнього аналітичного дослідження, уповноваження на які отримала книгозбірня. Паралельно з роботою наповнення університетського репозитарію Наукова бібліотека розробила власний інформаційний проєкт «Бібліометрика науковців УжНУ», головним завданням якого стало оприлюднення наукометричних характеристик наукової діяльності вчених університету. Навігаційний логарифм включає в себе належність науковця до факультету та кафедри, на якій він працює. Індивідуальна бібліометрична картина науковця представлена єдиним реєстром ідентифікаторів для науковців ORCID (Open Researcher and Contributor ID), яка об'єднує дослідницькі напрацювання вчених, розширює можливості науковців у просуванні власних досліджень для покращення їхніх результатів. З метою присвоєння ідентифікатора вченого, бібліотекою був ініційований відповідний наказ (2019 р.), який активізував реєстрування науковців в єдиному уніфікованому загальносвітовому ідентифікаторі вченого ORCID.

Наукова бібліотека впевнено вступила на шлях підтримки відкритості науки. Книгозбірня запропонувала науковцям ряд послуг, прерогативою яких є їх представлення в науковому середовищі. Центр наукометрії перетворився в своєрідний консультативний осередок, в якому науковці можуть отримати практичні рекомендації щодо наукометрії та бібліометрії, публікаційної активності, цифрової підтримки наукових досліджень, поширення та збереження результатів досліджень. Наукова бібліотека отримала адміністративні повноваження у випадках некоректності щодо відображення приналежності вченого чи його статті до профілю установи, в якій він працює. Бібліотекарі стали надійними помічниками в освоєнні

науковцями навиків навчання та консультування в роботі з Web of Science, Scopus, Google Академія, ORCID тощо. Крім зазначених методів Наукова бібліотека займається й експертно-консультативною підтримкою науковців, як до прикладу, перевірка на виявлення збігів/ідентичності/схожості в текстах засобами сервісу перевірки на плагіат Unichek та StrikePlagiarism.com. Бібліотека пропонує своїм користувачам можливість безкоштовно перевірити свої роботи на дотримання норм академічної доброчесності, адже саме в освітньо-науковій сфері плагіат найчастіше виражається у запозиченні фрагментів чужого тексту без зазначення джерела запозичення.

Протягом останніх років Наукова бібліотека отримала ще одне важливе повноваження. З метою сприяння академічної доброчесності на бібліотеку покладено завдання підтвердження відповідних довідок конкурсних та атестаційних справ науково-педагогічних працівників УжНУ, в яких дається бібліометрична характеристика напрацювань вченого протягом останніх п'яти років, що є вимогою дотримання основних кваліфікаційних вимог претендента на звання чи посаду. У відповідну інформацію входять критерії:

- наявність наукових публікацій у виданнях, які було включено до наукометричних баз Scopus та Web of Science Core Collection;
- наявність наукових робіт у періодичних виданнях, які під час публікації було включено до наукометричної бази Index Copernicus;
- наявність публікацій у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань України.

Враховуючи понад тисячний колектив науковців УжНУ, щомісяця Наукова бібліотека готує науковцям до 30 інформаційних довідок, обов'язковою умовою в яких є інтернет-покликання на опубліковану автором роботу.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, зазначаємо: Наукова бібліотека Ужгородського національного університету – сучасний центр інформаційної підтримки освіти

і науки у своєму виші. Поряд з традиційними методами роботи книгозбірня активно долучається до аналітики щодо публікаційної активності вчених університету. Вона запроваджує в свою діяльність нові методи, основу яких складають доступ до повного тексту наукового дослідження, відомості про кількість наукових статей, опублікованих у даний період часу, а також вагомий критерій – цитованість праці. Бібліотека успішно впроваджує нові форми обслуговування в свою роботу, адже головне її прагнення – допомога своїм користувачам, серед яких чимало науковців.

Список бібліографічних посилань

1. Звіт ректора Ужгородського національного університету Смоланки Володимира Івановича за 2023 рік. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/73321>

2. Медведь М. М. Роль бібліотеки в інформетричних дослідженнях: на прикладі роботи наукової бібліотеки Ужгородського університету. *Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства* : матеріали XX ювілейної міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 трав. 2021 р., м. Ужгород) ; Нац. наук. мед. б-ка України, Наук. б-ка Ужгор. нац. ун-ту. Київ, 2021. С. 10–11.

3. Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанєва Є. О., Симоненко Т. В. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження : [монографія] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 173 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003127.pdf

4. Топ 10 установ за кількістю бібліометричних портретів вчених. *Бібліометрика української науки*. URL: <https://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page=ustanova>

5. Transparent Ranking: CRIS by Google Scholar (February 2023). *Ranking of repositories*. URL: <https://repositories.webometrics.info/en/cris?fbclid=IwAR25SJ2wRFBwwpIZnRlujOCz-6UW2teNI0XCMeZcdVEtjyp9kXpndyj0x0M>

References

1. Zvit rektora Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu Smolanky Volodymyra Ivanovycha za 2023 rik. (2023). [Smolanka, V. Rector's Report of Uzhhorod National University 2023] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/55601>
2. Medved, M. M. (2021, May,19–20). Rol biblioteky v informetrychnykh doslidzhenniakh: na prykladi roboty naukovoï biblioteky Uzhhorodskoho universytetu [The role of the library in informatics research: on the example of the work of the scientific library of Uzhhorod University]. In *Tendential rozvytku medychnykh bibliotek Ukrainy i vyklyky suchasnoho informatsiinoho suspilstva* : materialy 20 yuvileinoï mizhnarodnoï naukovo-praktychnoi konferentsii Kyiv–Uzhhorod, Natsionalna naukova medychna biblioteka Ukrainy, Naukova biblioteka Uzhhorodskoho nats. un-tu (pp. 10–11). Kyiv [in Ukrainian].
3. Kostenko, L. Y., Zhabin, O. I., Kopanieva, Ye. O., Symonenko, T. V. (2014). Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia [Scientific periodicals of Ukraine and bibliometric studies] ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003127.pdf [in Ukrainian].
4. Top 10 ustanov za kilkistiu bibliometrychnykh portretiv vchenykh [Top 10 institutions by the number of bibliometric portraits of scientists] Bibliometryka ukrainskoi nauky [in Ukrainian]. Retrieved from <https://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page=ustanova> [in Ukrainian].
5. Transparent Ranking: CRIS by Google Scholar (February 2023). Ranking of repositories. Retrieved from <https://www.webometrics.info/en/Europe/Ukraine> [in English].

Mariia Medved,
PhD (Philology),
Directress of the Scientific Library,
State Higher Educational Establishment
Uzhhorod National University
ORCID: 0000-0001-8275-9026
ScopusID: 58116858000
e-mail: maria.medved@uzhnu.edu.ua

BIBLIOMETRIC AND SCIENTOMETRIC SERVICES FOR SCIENTISTS AS NEW SERVICE METHODS IN THE WORK OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY

Abstract. The publication of the practical experience of the Scientific Library of Uzhgorod National University regarding the support of bibliometric and scientometric characteristics of university researchers makes the study relevant. The purpose of the scientific research was the study of the Library's innovative services of the analysis of university scholars' publication activity presented as a separate method of library work in support of openness of science at Uzhgorod National University.

The main objective of the study is the role of the Library in supporting higher education, with the aim of popularizing the scientific achievements of the university scientists. The international Webometrics Ranking of World's Universities which analyzes the degree of presentation of university activities in the Internet, is recognized as a benchmark for scientometric indicators. The study also draws attention to the role and importance of the Library in promoting the formation of an institutional repository of higher education, developing its own mechanisms for filling individual DSpace collections of UzhNU, as well as providing online services.

Brief results. The main tasks and functions of the newly created Library department – Center for Scientometrics and Information Support of Research are considered. The Center's main purpose is the analysis of research in the field of scientific communication and open access of to the university knowledge base. Relying on the scientometric characteristics of the influential world scientometric databases Scopus and Web of Science

(WoS), as well as the Google Scholar search program, the Scientific Library of UzhNU has created and opened free access to its own information resource «Bibliometric Profiles of the University Scientists» to support scientometric publication of the achievements of the University's research community. The Library also facilitated the activation of the scientist's profiles in the Google Scholar database. Due to this, Uzhgorod National University has recently ranked the second in terms of the presence of scientists' profiles according to the number of open bibliometric profiles of scientists among all higher education institutions of Ukraine.

Conclusions. The Scientific Library of Uzhgorod National University actively implements new service methods in its activities, including scientometric openness, access to full electronic texts of scientific works of scientists, which contribute to both popularization of the status of a scientist and the citation of scientists' works.

Keywords: *Scientific library of Uzhgorod National University, library services, scientometrics, bibliometrics, open science.*

Цитування:

Медведь М. Бібліометричні та наукометричні послуги науковцям – нові методи обслуговування у роботі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 112–127.

Medved, M. Bibliometric and Scientometric Services for Scientists as New Service Methods in the Work of the Scientific Library of Uzhgorod National University. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhgorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 112–127). Uzhgorod [in Ukrainian].

УДК 929:930.253]:387.4:62(477.83)Львівська

Політехніка

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.128-141>

Людмила НАЙДА,
головний бібліограф
Науково-технічної бібліотеки
Національного університету
«Львівська політехніка»
Львів, Україна
e-mail: liudmyla.v.nayda@lpnu.ua

ПОСТАТЬ ГАЛИНИ ЗАХАРЯСЕВИЧ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

Анотація. У статті представлені результати дослідницької роботи історичної групи Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» в контексті інформаційної політики пам'яті, з метою формування історичної свідомості українців, яка ґрунтується на важливих подіях і життєписах відомих постатей. Акцентовано увагу на постаті Галини Захарясевиц – дружини Юрія Липи, прагнення повернути її ім'я в інтелектуальний простір.

Розкрито співпрацю Науково-технічної бібліотеки в процесі пошуку інформації з соціокультурними установами. Показано результати цієї співпраці з різними закладами, які надають можливість бути присутніми у регіональному культурному просторі.

На підставі ґрунтовного дослідження архівних документів, представлено матеріали, які підтверджують студентство Галини Захарясевиц у Львівській політехніці. Показано особливості і деталі процесу навчання слухачки загального відділу та відділу архітектури. Опрацьовано джерелознавчі матеріали, що дозволили уточнити фактичні дані біографії мисткині й представити ім'я Галини Захарясевиц не тільки спільноті університету, вписавши його в

історію Львівської політехніки, а й долучитися до концепції політики пам'яті в культурній сфері.

На основі спогадів та публікацій її біографів, висвітлено нелегкий життєвий шлях та перипетії долі Галини Захарясевиц. Зроблено короткий екскурс її мистецького доробку: володіння технікою розпису по тканині – батиком; працю ілюстратора народних пісень, казок і творів українських класиків; виготовлення вітальних листівок народного та релігійного змісту, виконання декорацій та проєктування сценічних костюмів. Висвітлено організацію виставок творчих робіт мисткині.

Підкреслено представлення результатів досліджень: публікації у віртуальному просторі – на сайті університету; популяризація інформації в соціальних мережах; підготовка статті до ювілейного збірника, присвяченого пам'яті Галини Захарясевиц-Липи.

Акцентовано на засобах комунікації між Науково-технічною бібліотекою і громадськістю та ролі в промоції діяльності бібліотеки.

Ключові слова: історична пам'ять, дослідження, архівні документи, співпраця, проєкт, Львівська політехніка, Галина Захарясевиц.

Сьогодні, як ніколи, важливе питання історичної пам'яті – складової національної самоідентифікації українців. Ключовою функцією історичної пам'яті є передача знань про минуле, як основи самоідентифікації. Не менш істотним є формування історичної свідомості українців. Історична пам'ять ґрунтується на важливих подіях і життєписах відомих постатей. Якщо не хочемо перетворитись на манкуртів, ми повинні пам'ятати і належно вшановувати історичні події та ювілейні дати видатних постатей. Саме в процесі цього пошанування формується відчуття приналежності особи до минулого своєї країни.

В історичній долі нашого народу так уже склалося, що таланти не знаходять за життя належної оцінки. Потрібен час, щоб усвідомити, зрозуміти і визнати їх внесок у культурне надбання українського народу. І не випадково, що соціокультурним установам – бібліотекам, музеям, архівам – відведена роль формування уявлення про минуле. Тому заходи

і проєкти, пов'язані з увіковічненням історичних подій та постатей, їх популяризація спрямовані на формування історичної пам'яті й успіху в цьому можна досягти тільки тісною співпрацею цих установ.

У контексті історичної пам'яті, в полі нашої зацікавленості – дослідження історії Львівської політехніки, а саме біографій випускників та слухачів навчального закладу минулих періодів, які відзначились у різних сферах суспільного життя: науці, політиці, мистецтві. Члени історичної групи Науково-технічної бібліотеки співпрацюють з кафедрою історії, музеєзнавства та культурної спадщини НУ «Львівська політехніка» у комплексному проєкті з популяризації різних аспектів історії Львівської політехніки. Однією з таких ініціатив є підготовка і випуск біографічного довідника «(Не)Відомі випускники Львівської політехніки», в якому подані статті, де висвітлюється життєвий та творчий шлях, а також здобутки наших колишніх випускників.

Також у рамках вищезгаданого проєкту започатковано рубрику на сайті університету «Хроніки політехніки» – як засіб популяризації та висвітлення відомих і важливих фактів з історії університету, а також розкриття її маловідомих чи призабутих сторінок. Особливий акцент робиться на постатях наукових працівників, випускників та осіб, причетних до творення іміджу наукового закладу. Імена багатьох із них зараз незаслужено забуті.

До попереднього випуску довідника «(Не)Відомі випускники Львівської політехніки» ми підготували допис про Стефанію Гебус-Баранецьку – видатну художницю-графіка, майстриню гравюри по дереву. Цьогоріч в епіцентрі нашої уваги – постать Галини Захарясевиц.

Так хто ж така Галина Захарясевиц? 2024 р. – рік пам'яті Юрія Липи – лікаря за фахом, поета і громадського діяча за покликанням. Якщо його ім'я уже давно повернене із забуття, то постать його дружини – Галини Захарясевиц, яка була обдарована різноманітними талантами і, яка яскраво розпочала

свій творчий шлях художниці, але пройшла через страшні випробування, була майже невідома. Тому таким важливим є для нас прагнення повернути в інтелектуальний простір ім'я Галини Захарясевиц. Більше того, ця особа нас зацікавила тим, що її життєвий шлях пов'язаний з Львівською політехнікою.

Стаття, яку ми плануємо подати у «Хроніки...» про Галину Захарясевиц як про слухачку Львівської політехніки, цьому підтвердження. Таким чином, співпрацюючи з кафедрою історії, музеєзнавства та культурної спадщини ми інтегруємося в наукове середовище університету.

Оскільки у нашому фонді не було вичерпної інформації саме про життя і діяльність Галини Захарясевиц потрібно було провести неабияке дослідження. Ми звернулися у бібліотеки міста. Початком роботи стали опубліковані спогади її сучасників, залишені друковані згадки небайдужих друзів, а також мистецтвознавців [3], які проливають світло на її нележку, а подекуди, трагічну долю та багатогранну творчість, яку приховав час і безпам'ятство.

Разом з тим ми провели пошуки в інтернет-ресурсах. Виявили чимало публікації у діаспорних виданнях [2, 4, 5].

Іншим видом пошуку інформації стало відвідування музейних установ, а саме, Музею храму св. Климентія Шептицького, де демонструвалася виставка, на якій була представлена колекція творчих робіт, ескізів сюжетних начерків художниці, а також архівні світлини Галини Захарясевиц. Налагодили співпрацю з організаторами виставки – Лікарським клубом ім. Ю. Липи у Львові та історико-етнографічним музеєм «Бойківщина» у м. Самбір Львівської області, які надали дозвіл використати фотографії оригіналів праць і документів про Галину Захарясевиц як ілюстративний матеріал при підготовці публікації.

Пошуки джерельних матеріалів про Галину Захарясевиц привели нас у видавництво «Каменяр». Саме в ньому, завдяки директору видавництва, а також упоряднику Дмитру Сапізі, у 2021 р. побачила світ книга спогадів «Галина Захарясевиц:

спомин про мисткиню». Сьогодні готується до друку друге, доповнене видання про художницю, в якому буде розміщена наша стаття «Про що свідчать документи: Галина Захарясевиц – слухачка Львівської політехніки».

Матеріал, поданий у цій статті, спирається на ґрунтовні дослідження архівних матеріалів. До цього часу не було документального підтвердження про студентство Галини Захарясевиц.

У майбутніх планах історичної групи Науково-технічної бібліотеки організація презентації другого видання про Галину Захарясевиц-Липу та підготовка виставки мистецьких творів у бібліотеці і, таким чином, співпраця з видавництвом «Каменярь» та історико-етнографічним музеєм «Бойківщина» в Самборі.

Робота над статтею про Галину Захарясевиц до біографічного довідника «(Не)Відомі випускники Львівської політехніки» спонукала нас шукати відповіді на багато питань. У пошуках документів ми звернулись до Державного архіву Львівської області. Архівна справа Галини Захарясевиц, а їх виявилось дві, не тільки підтвердила її студентство у Львівській політехніці, а й допомогла нам увиразнити картину життєвого шляху нашої героїні. Саме у Львівській політехніці вона отримала свої навички з рисунку і графіки, розширила і удосконалила їх у Віденській школі мистецтв і ремесел (Kunstgewerbeschule / Кунстгеворбешулле) (тепер – Університет прикладних мистецтв у Відні).

Наблизимо постать Галини Захарясевиц і спробуємо дати розуміння того, чому її творчість залишилась поза належною увагою суспільства.

Народилася вона 28 квітня 1910 р. в с. Рахиня, неподалік м. Долини Станиславівського воєводства (тепер – Івано-Франківська область) в родині греко-католицького священника Луки Захарясевица, «дружина якого Антоніна Свіжевська була графського роду» [2, с. 94]. Після смерті батька, у 1922 р., разом з мамою та сестрою переїхала у Львів.

Детальніше про її дитячі роки, навчання у Львові дізнаємось з документів, які зберігаються у Державному архіві Львівської області. Як ми вже зазначали, саме ці документи стали доповненням до існуючих даних про навчання у Львівській політехніці, а у деяких аспектах біографії щодо дискусійних дат було внесено уточнення.

Перше, що привертає увагу, дві наявні архівні справи підписані: Галина-Марія Захарясевиц (Helena-Marja). Тобто дівчина мала інше ім'я – Марія, окрім відомого подвійного імені Галина-Олена.

Одна з них – особова справа слухачки групи рисунку Загального відділу Львівської політехніки, інша – особова справа студентки Архітектурного відділу Львівської політехніки [12, 13]. Перші аркуші – це анкети, заповнені при вступі на навчання.

На других аркушах особових справ, в акуратно, каліграфічно написаних Галиною-Марією Захарясевиц автобіографіях (*curriculum vitae*) знаходимо унікальні дані, які спростовують певні неточності її життєпису або доповнюють вже відомі факти. Використовуючи дані з двох автобіографій, з впевненістю можемо стверджувати: вона навчалася у народній школі у с. Рахиня, завершила перший клас гімназії в Бережанах; навчалася приватно протягом (1921–1922) рр. та здала іспит за перший клас в державній гімназії в Бережанах; вступила до другого класу Приватної жіночої гімназії сестер Василянок у Львові у 1922/23 навчальному році, яку завершила у 1929 р.

Дуже цікавою є інформація в автобіографії про запис на студії «першого року навчання гуманітарного відділу до Університету імені Яна Казимира у Львові» у 1930 р. У 1930/31 навчальному році стала студенткою Загального відділу Львівської політехніки.

У жовтні 1933 р. Галина звернулась із заявою до керівництва деканату Архітектурного відділу з проханням про зарахування її на перший курс цього відділення. Таке звернення було обумовлене тим, що саме 1933 р. у Львівській політехніці

було ліквідовано Загальний відділ. Дозвіл про перехід на відділ архітектури Львівської політехніки Галина Захарясевиц отримала і з жовтня 1933 р. вона продовжила студіювати на Архітектурному відділі.

Наступні документи в особових справах – це залікові книжки. Перше, на що ми звернули увагу, – це те, що Галина-Марія Захарясевиц була вільною слухачкою (особою, яка навчалася у закладі вищої освіти, маючи дозвіл на вивчення визначених освітніх компонентів (навчального курсу), які входять до програми, але не є студенткою).

Ті листки із залікових книжок, які є в особових справах, засвідчують перелік навчальних дисциплін. Звідси бачимо, що освіту здобувала у найкращих професорів Львівської політехніки. Ця інформація також підтверджується даними, отриманими з Програм Львівської політехніки за 1930/1935 навчальні роки (Program Politechniki Lwowskiej), які зберігаються у фонді нашої бібліотеки. За спогадами біографів Галини Захарясевиц «обдарована і здібна учениця привернула увагу молодшого асистента доцентури моделювання Юзефа Ружиського, який і рекомендував їй продовжити навчання у Віденській школі мистецтв і ремесел» [6, с. 62].

Останні записи у заліковій книжці за 1934 р. Записи у весняному семестрі 1935 р. відсутні, тому ймовірно цього року Галина Захарясевиц покинула Львів, щоб навчатися у Відні.

Подальше життя, творчість, перипетії долі Галини Захарясевиц описані у публікаціях її біографів та у спогадах. Навчання у Відні закінчила з відзнакою і вирішила їхати працювати до Варшави. У цей період вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком – лікарем Юрієм Липою, який активно займався громадсько-політичною діяльністю. У 1938 р. вони побрались. Після весілля подружжя Лип оселилося у Варшаві і проживало там до 1943 р. Це були найщасливіші роки життя Галини: розквіт таланту, (впродовж 1938–1942 рр. художниця активно займалась творчістю), взаєморозуміння та любов у сім'ї, радість материнства (донечки Іванка та Марта).

Влітку 1943 р. вони покидають Варшаву і переїжджають ближче до Львова. Чи думала Галина тоді, що життя готує їй важкі випробування... Перша зустріч з радянською дійсністю у 1944 р. обернулася для неї трагедією. Комуністична влада не тільки забрала найдорожчу людину, по-звірячи вбила чоловіка, а й на довгі роки розлучила з молодшою донечкою, Мартою, яку вона змушена була віддати на виховання чужим людям, остерігаючись подальших репресій [3, с. 6].

Галина ж переїхала до Львова, щоб загубитися у великому місті, змінивши прізвище на дівоче, з яким прожила до кінця життя [3, с. 95]. Сподівання Галини Захарясевиц-Липи уникнути стеження НКВД у великому місті були марними.

У найважчі для неї часи, поруч з нею була славетна Соломія Крушельницька, з якою вона познайомилася ще у Відні і яка взяла Галину під свою опіку.

Всесторонньо обдарована, вона володіла кількома іноземними мовами, мала літературний та творчий дар (писала вірші, оповідання та філософські казки), цікавилася медициною, східною філософією, добре зналася на етнографії й фольклористиці [13, с. 506]. Проте система, політична ситуація та обставини, в яких вона опинилась, не дали їй можливості розвинути і удосконалити свій талант. На собі вона в повній мірі відчула, що таке бути дружиною «ворога народу». І від цього – тяжкі поневірвання і переслідування, цькування та приниження, всяке замовчування її творчості та обмеження її можливостей як мисткині. Марними були її старання влаштуватись хоча б на якусь роботу, про розвиток творчості мова взагалі не йшла.

Нарешті у 1951 р., за участі небайдужих людей вона отримала роботу на Львівському промкомбінаті в цеху розпису тканин, а з 1953 р. в основному виконувала роботи за договорами [11, с. 86].

Окремо хочеться розповісти про її творчість. Її мистецький доробок вражає різноманітністю. Найяскравіше вона проявила себе у декоративному мистецтві, бездоганно володіла технікою

розпису по тканині – батиком. А ще: ілюструвала народні пісні, казки, й твори українських класиків, виготовляла вітальні листівки народного та релігійного змісту, виконувала сценічні декорації та робила костюми для вистав.

Її творчі роботи були представлені на виставках: перша персональна – ще у 1942 р. у Варшаві, друга – у 1948 р. в будинку Народної творчості у Львові, а в 1968 р. – посмертна [3, с. 28]. Ще одна виставка, у 1986 р., була організована завдяки старанням нечисленних друзів. Виставку дозволили, а вечір пам'яті – заборонили [6, с. 61–62].

Її шанував і пам'ятав мистецький світ далеко за океаном в українській громаді, і тільки на своїй рідній землі не знаходила належної оцінки і пошанування. Вперше, у 1990 р., коли львівська громада відзначала ряд ювілейних дат – 120-ліття Івана Липи, 90-ліття Юрія Липи, 80-ліття Галини Захарясевиц можна було ознайомитись із творчістю художниці у більш повному обсязі.

А на схилі життя, у далеких 60-х роках ХХ ст., вона була самотньою, поруч не було ні сім'ї, ні рідних. В останні роки життя важко хворіла, на жаль, доглядали її зовсім чужі, але небайдужі люди. Померла 10 червня 1968 р., похована завдяки сприянню головного художника театру ім. М. Занковецької Мирона Кипріяна на Личаківському цвинтарі в гробниці графів Захарясевиців.

Отже, джерелознавчі матеріали, з якими ми працювали, дозволили нам уточнити сумнівні фактичні дані біографії мисткині й представити ім'я Галини Захарясевиц не тільки спільноті університету, вписавши його в історію Львівської політехніки, а й долучитися до концепції політики пам'яті в культурній сфері.

Публікація результатів досліджень у віртуальному просторі – на сайті університету, а також популяризація інформації в соціальних мережах – засоби комунікації з громадськістю та рекламування діяльності бібліотеки.

Співпраця з різними культурними закладами – це наша присутність у регіональному культурному просторі, утвердження функції бібліотеки як культурного центру, творення позитивного іміджу та наше творче і професійне зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Апостол новітнього українства: спогади про Юрія Липу. Львів : Каменярь, 2000. 239 с.
2. Волощак Ю. Ти стала обік ангела... *Зерна* : літ.-мистец. альманах українців Європи. 1996. Число 3. С. 93–96. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25438/file.pdf> (дата звернення: 02.04.2024).
3. Галина Захарясевич-Липа: спомин про мисткиню. Львів : Каменярь, 2021. 122 с.
4. Гнатенко С. Галина Захарясевич-Липа : графік малих форм, майстер батіку. *Наше життя*. 1988. №. 6. С. 4–8. URL : <https://unwla.org/media/magazine/our-life/198x/1988-06-june-magazine-Our-Life.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).
5. Гулик-Гнатенко С. Різдвяні поштівки Галини Захарясевич-Липи. *Народна воля*. 2006. 7 груд. (№ 45). С. 5. URL : <https://uvan.org/uploads/narodna-volia/2006/Narodna-vola-2006-45.pdf> (дата звернення: 22.04.2024).
6. Гулик-Гнатенко С. Через пелену років. *Галина Захарясевич-Липа: спомин про мисткиню*. Львів : Каменярь, 2021. С. 63.
7. До дня народження Галі Захарясевич. *100 кроків. Історія пластику* : блог. URL : <https://100kroktiv.info/2016/04/do-dnya-narodzhennya-hali-zaharyasevych/> (дата звернення: 14.05.2024).
8. Корогородський Р. Може колись поговоримо... *Галина Захарясевич-Липа: спомин про мисткиню*. Львів : Каменярь, 2021. С. 37–46.

9. Кучеренко С. Нові джерела і додатки до біографії Галини Липи-Захарясевиц. *Галина Захарясевиц-Липа: спомин про мисткиню*. Львів : Каменярь, 2021. С. 102–118.

10. Липа-Гуменецька М. Знамено Юрія Липи. *Ю. Липа. Козаки в Московії* : іст. роман. Львів : Червона калина, 1995. С. 3–9.

11. Липа-Гуменецька М. Захарясевиц Олена (Галина) Лук'янівна : спроба біографії. *Галина Захарясевиц-Липа: спомин про мисткиню*. Львів : Каменярь, 2021. С. 85–86.

12. Личное дело Захариясевиц Гелены Марьи. *ДАЛО* (Державний архів Львівської області). Ф. 27. Оп. 5. Спр. 5823. 7 арк.

13. Личное дело Захариясевиц Гелены Марьи. *ДАЛО* (Державний архів Львівської області). Ф. 27. Оп. 5. Спр. 5818. 6 арк.

14. Саноцька Х. Відлуння зірваної струни. *Твори* : в 10 т. / Ю. І. Липа. Львів : Каменярь, 2005. Т. 1 : Поезія. С. 504–531.

15. Стефанчук У. П'ятдесят років діаспорної листівки. *Україна модерна* : міжнар. інтелект. часопис. 2017. 08 лют. URL: <https://uamoderna.com/blog/ustina-stefanchuk/postcards/> (дата звернення: 16.04.2024).

References

1. Apostol novitn'oho ukrajinstva: spohady pro Jurija Lypu. (2000). L'viv: Kamenjar [in Ukrainian].

2. Vološčak, Ju. (1996). Ty stala obik anhela... *Zerna*, 3, 93–96. Retrieved from: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25438/file.pdf> [in Ukrainian].

3. Halyna Zaxarjasevyč-Lypa: spomyn pro mystkynju. (2021). Lviv: Kamenyar [in Ukrainian].

4. Hnatenko, S. (1988). Halyna Zaxarjasevyč-Lypa: hrafik malyx form, majster batiku. *Naše žyttja*, 6, 4–8. Retrieved from: <https://unwla.org/media/magazine/our-life/198x/1988-06-june-magazine-Our-Life.pdf> [in Ukrainian].

5. Hulyk-Hnatenko, S. (2006). Rizdvjani poštivky Halyny Zaxarjasevyč-Lypy. *Narodna volja*, 7, 5. Retrieved from: <https://uvan.org/uploads/narodna-volia/2006/Narodna-vola-2006-45.pdf> [in Ukrainian].
6. Hulyk-Hnatenko, S. (2021). Čerez pelenu rokiv. V *Halyna Zaxarjasevyč-Lypa: spomyn pro mystkynju* (pp. 61–67). L'viv: Kamenjar.
7. Do dnja narodžennja Hali Zaxarjasevyč. *100 krokiv. Istorija plastu*. Retrieved from: <https://100krokiv.info/2016/04/do-dnya-narodzhennja-hali-zaharyasevych/> [in Ukrainian].
8. Korohorods'kyj, R. (2021). Može kolys' pohovorymo... V *Halyna Zaxarjasevyč-Lypa: spomyn pro mystkynju* (pp. 37–46). L'viv: Kamenjar [in Ukrainian].
9. Kučerenko, S. (2021). Novi džerela i dodatky do biohrafiji Halyny Lypy-Zaxarjasevyč. V *Halyna Zaxarjasevyč-Lypa: spomyn pro mystkynju* (pp. 102–118). L'viv: Kamenjar [in Ukrainian].
10. Lypa-Humenec'ka, M. (1995). Znameno Jurija Lypy. V *Ju. Lypa, Kozaky v Moskoviji* (pp. 3–9). L'viv: Červona kalyna [in Ukrainian].
11. Lypa-Humenec'ka, M. (2021). Zaxarjasevyč Olena (Halyna) Lukjanivna: sprobа biohrafiji. V *Halyna Zaxarjasevyč-Lypa: spomyn pro mystkynju* (pp. 85–86). L'viv: Kamenjar [in Ukrainian].
12. Lyčnoe delo Zaxaryjasevyč Heleny Mar'y. DALO (Deržavnyj arxiv L'vivs'koji oblasti). F. 27. Op. 5. Spr. 5823. 7 ark.
13. Lyčnoe delo Zaxaryjasevyč Heleny Mar'y. DALO (Deržavnyj arxiv L'vivs'koji oblasti). F. 27. Op. 5. Spr. 5818. 6 ark. [in Ukrainian].
14. Sanoc'ka, X. (2005). Vidlunnja zirvanoji struny. V Ju. I. Lypa. *Tvory*. (T. 1, s. 504–531). L'viv: Kamenjar [in Ukrainian].
15. Stefančuk, U. (2017, Ljutyj 08). Pjätdesjat rokiv diasporної lystivky. *Ukrajina moderna*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/blogy/ustina-stefanchuk/postcards/> [in Ukrainian].

Lyudmila Naida,

chief bibliographer
Scientific and technical library
National University "Lviv Polytechnic"
e-mail: liudmyla.v.nayda@lpnu.ua

THE FIGURE OF HALYNA ZAKHARYASEVICH IN THE CONTEXT OF THE INFORMATION POLICY OF MEMORY

Abstract. The article presents the results of the research work of the historical group of the Scientific and Technical Library of the Lviv Polytechnic National University in the context of the information policy of memory, in order to form the historical consciousness of Ukrainians, which is based on important events and biographies of famous figures. Attention is focused on the figure of Galina Zakharyasevich - the wife of Yuri Lipa, and the desire to return her name to the intellectual space.

The collaboration of the Scientific and Technical Library in the process of searching for information with sociocultural institutions is disclosed. The results of this cooperation with various institutions that provide an opportunity to be present in the regional cultural space are shown.

On the basis of a thorough study of archival documents, materials are presented that confirm the student body of Galina Zakharyasevich at Lviv Polytechnic. Features and details of the training process of the student of the general department and the architecture department are shown. Source studies were worked out, which made it possible to clarify the actual data of the artist's biography and present the name of Galina Zakharyasevich not only to the university community, inscribing it in the history of Lviv Polytechnic, but also to join the concept of memory policy in the cultural sphere.

Based on the memories and publications of her biographers, the difficult life path and the vicissitudes of Galina Zakharyasevich's fate are highlighted. A brief excursion of her artistic heritage was made: possession of the technique of painting on fabric - batik; the work of an illustrator of folk songs, fairy tales and works of Ukrainian classics; making greeting cards of folk and religious content, performing scenery and designing stage

costumes. The organization of exhibitions of creative works of the artist is highlighted.

The presentation of research results is emphasized: publications in the virtual space - on the university website; popularization of information in social networks; preparation of an article for the anniversary collection dedicated to the memory of Galina Zakharyasevich-Lipa.

It focuses on the means of communication between the Scientific and Technical Library and the public and the role in promoting the activities of the library.

Keywords: *Historical memory, research, archival documents, cooperation, project, Lviv Polytechnic, Galina Zakharyasevich.*

Цитування:

Найда Л. Постать Галини Захарясевиц в контексті інформаційної політики пам'яті. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 128–141.

Naida, L. The figure of Halyna Zakharyasevich in the context of the information policy of memory. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 128–141). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 025.5:021.1]:[026:61]

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.142-151>

Олена ПОЛЯКОВА,

завідувачка сектора відділу науково-
інформаційної роботи

Національної наукової медичної

бібліотеки України

Київ, Україна

e-mail: inform.medlib@library.gov.ua

ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІЙ ВІДДІЛУ НАУКОВО- ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ МЕДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Мета статті – висвітлення етапів діяльності відділу науково-інформаційної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України від моменту створення підрозділу до теперішнього часу. Методи дослідження ґрунтуються на застосуванні як загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення), так і статистичних, які дають можливість розкрити концептуалізацію дослідження роботи відділу. Наукова новизна. Систематизовано та узагальнено діяльність відділу в перші роки створення структурного підрозділу; охарактеризовано послуги та специфіку інформаційного забезпечення медичних працівників. Проаналізовано еволюцію функцій відділу науково-інформаційної роботи, приділено основну увагу їх трансформації від традиційної роботи з друкованими виданнями до надання бібліотечно-інформаційних послуг дистанційно з використанням сучасних сервісів, враховуючи специфіку надання інформаційних послуг медикам протягом усього періоду існування.

Окрему увагу в статті приділено діяльності відділу науково-інформаційної роботи в умовах воєнного стану, охарактеризовано дистанційні послуги, які надаються у цей період, а саме: підготовка тематичної довідки з пошуку зарубіжної літератури та патентів; перевірка роботи на схожість; інформаційно-бібліотечне обслуговування підприємств, установ і організацій, замовлення яких

відбувається через різні соціальні мережі та електронну пошту. Відмічено важливість наукової роботи для відділу, яка і зараз вважається пріоритетною, а за 55 років залишилася спадщина у вигляді численних статей, доповідей на різного рівня заходах, сотні укладених інформаційних та бібліографічних покажчиків. Висновки. За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що основні напрями роботи відділу з моменту організації майже не змінилися, але поінакшали процеси і підходи до їх виконання – від ручної рутинної роботи і друкарської машинки до використання комп'ютерних технологій і вебресурсів.

Ключові слова: *відділ науково-інформаційної роботи; довідково-бібліографічна робота; довідково-інформаційне обслуговування, інформаційні послуги.*

Останнім часом фахівці бібліотек доволі часто почали висвітлювати тему роботи бібліотек і її структурних підрозділів у сучасних умовах. Мета даної статті – розглянути еволюцію функцій відділу науково-інформаційної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України (далі – ННМБУ), приділяючи основну увагу її трансформації від традиційної роботи з друкованими виданнями до надання бібліотечно-інформаційних послуг дистанційно з використанням сучасних сервісів, враховуючи специфіку подання інформаційних послуг медикам і працівникам дотичних спеціальностей протягом усього періоду існування.

Інформаційна робота в Державній науковій медичній бібліотеці (зараз Національна наукова медична бібліотека України) розпочалася практично з моменту організації бібліотеки, а самостійний відділ довідково-інформаційної роботи існує тільки з 1976 р. Передувало створенню відділу організація сектору довідково-бібліографічної роботи в 1969 р. при відділі наукової бібліографії і інформації. Починаючи з моменту створення, колектив сектору працював за такими напрямками роботи [1]: індивідуальне, колективне та сигнальне інформування; організація книжкових виставок; проведення Днів інформації з реферативними оглядами вітчизняної та

зарубіжної літератури; Днів спеціаліста; інформаційне забезпечення наукових тем і програм науково-дослідних інститутів м. Києва; допомога керівникам груп наукової медичної інформації лікувально-профілактичних закладів м. Києва і області; формування підсобного фонду із зарубіжних та вітчизняних реферативних періодичних видань; обслуговування читачів в читальній залі; згодом укладання показників.

Завжди актуальним для медиків було своєчасне інформування про нові вітчизняні і зарубіжні видання: монографії; збірники; статті із періодичних видань; праці наукових установ; матеріали з'їздів, конференцій, симпозіумів; автореферати дисертацій; інструктивно-методичні роботи; рекомендації та ін. З цією метою сектором, а в подальшому і відділом, укладалися наступні показники:

- 30 окремих випусків серії «На допомогу практикуючому лікарю...», які виходили щороку і охоплювали всі медичні спеціальності;
- щомісячні «Нові книги, які надходили до Республіканського довідково-інформаційного фонду МОЗ УРСР»;
- щорічні «Зведені каталоги вітчизняних книг по медицині і біології, які надходили до Республіканського довідково-інформаційного фонду Міністерства охорони здоров'я УРСР в... році», систематизовані за галузевим принципом.

Одним із важливих завдань сектору також було виконання тематичних колективних і індивідуальних довідок з підбору статей із зарубіжних та вітчизняних журналів. Всі зарубіжні назви статей і реферати до них обов'язково перекладалися з іноземних мов, а за проханням замовника – перекладалася повністю і вся стаття. Сигнальне інформування головних лікарів лікувально-профілактичних закладів м. Києва і області про нові видання з питань біології та медицини також займало значну увагу в роботі сектору.

Діяльність сектору довідково-бібліографічної роботи у структурі відділу наукової бібліографії і інформації за сім років переросла в окремо створений відділ довідково-інформаційної роботи як самостійний підрозділ бібліотеки. В планово-звітних документах відділу [4] на перший рік роботи коротко записано «Основні напрями роботи перейшли від сектору з розширеними функціями по інформаційному забезпеченню постійно діючих запитів, а саме:

- довідково-інформаційне обслуговування;
- забезпечення постійно діючих запитів;
- комплектування та організація довідково-інформаційного фонду».

Як нам відомо, довідково-інформаційне обслуговування – це те, заради чого існують бібліотеки – обслуговування читачів: підбір, видача літератури, допомога в пошуку необхідної інформації у читальній залі та укладання покажчиків. Крім того, забезпечення постійно діючих запитів – один із найобширніших напрямів, який включає в себе:

- колективне, індивідуальне та сигнальне інформування;
- проведення Днів інформації, Днів спеціаліста;
- виконання усних та письмових бібліографічних довідок.

Постійна увага співробітників відділу була спрямована на допомогу медичним працівникам з метою підвищення їх професійного рівня і забезпечення інформацією з медичних і суміжних наук та практичної діяльності, а також інформаційне забезпечення цільових комплексних програм. Це вимагало від співробітників прагнення постійно вивчати інформаційні потреби різних категорій медичних працівників, а також удосконалювати форми і методи надання індивідуальної і колективної інформації.

Відділом формувався підсобний довідково-інформаційний фонд із зарубіжних та вітчизняних реферативних періодичних видань, який щорічно поповнювався приблизно на 4 тис. примірників [3]. Основою довідково-інформаційного фонду були такі видання: Current Contents: Life science; Current

Contents: Clinical Medicine; Index Medicus, Excerpta Medica; издания Книжной палаты СССР; издания ВИНТИ по медицине, биологии, экологии, фармакологии, химии и физиологии; Сводный каталог периодических изданий в библиотеках СССР; Сводный бюллетень новых иностранных книг в библиотеках СССР; вітчизняні видання Книжкової палати УРСР. Аналізуючи планово-звітну документацію відділу, дійшли висновку, що формуванню підсобного фонду приділялася особлива увага, адже це давало можливість медикам у читальній залі відслідковувати публікації за своєю тематикою досліджень, а вся довідково-інформаційна робота відділу по оперативному та якісному забезпеченню інформацією ґрунтувалася на відомостях із вищезазначених видань. Щорічно в читальній залі довідко-інформаційної та бібліографічної літератури обслуговувалося 7-8 тис. читачів, а книговидача складала понад 100 тис. прим. щорічно [5].

У 1993 р. кардинальні зміни розпочалися в роботі відділу, як і всієї бібліотеки, з упровадженням електронних інформаційних технологій, які поступово входили в роботу відділу, усуваючи значну кількість рутинних операцій і підвищуючи ефективність роботи. Колективне, індивідуальне та сигнальне інформування, тематичні бібліографічні довідки стали виконуватися з використанням комп'ютерної техніки, а для пошуку інформації використовувалися бази даних, кількість і наповнення яких з кожним роком збільшувалися. З використанням сучасних комп'ютерних технологій, інтернет-середовища, бібліотечно-інформаційне обслуговування медичних працівників і науковців підвищилося на значно якісніший рівень та пришвидшився процес його виконання.

Безсумнівно, що медичні бібліотеки покликані забезпечувати інформацією медиків і працівників суміжних спеціальностей, фаховий рівень яких і продуктивність роботи залежить, в першу чергу, від їх інформованості. Враховуючи реалії сьогодення, військовий стан у країні, бібліотеками широко використовуються нові реалії інформаційного

забезпечення, де домінують електронні ресурси та надання дистанційних послуг. Це дає можливість для доступу до створених ресурсів усім, незалежно від часу і місця перебування. Як слушно зазначила директорка Наукової бібліотеки ХНМУ Ірина Киричок, «Серед пріоритетних напрямків роботи в реаліях війни у 2022 р. бібліотеки, перш за все, визначили організацію інформаційної підтримки освітнього та наукового процесів університетів, створення електронних інформаційних ресурсів та надання дистанційних послуг...» [2].

Враховуючи інтенсивний запит від практикуючих лікарів на лікування травм військових, співробітники відділу здійснюють активний пошук інформації на теми, актуальні в контексті повномасштабної збройної агресії проти нашої держави: проблеми військово-польової хірургії; організація медичної допомоги пацієнтам з бойовими травмами; хірургічне лікування вогнепальних травм і подальша їх реабілітація; підходи до лікування поранень в залежності від типу застосованої зброї; лікування посттравматичних синдромів та ін.

Сьогодні всеохоплююче домінують електронні ресурси, тому перед відділом науково-інформаційної роботи стоять завдання, які ґрунтуються на аналізі і синтезі масиву інформаційного середовища:

- підготовка та надання тематичної довідки з пошуку зарубіжної літератури;
- підготовка та надання тематичної патентної довідки;
- перевірка роботи на схожість з наданням звітності;
- інформаційно-бібліотечне обслуговування підприємств, установ і організацій.

У бібліотечній діяльності постійно з'являються нові інструменти виконання традиційної бібліотечної роботи і представлення інформації в формі, зручній для використання чи то зі стаціонарного комп'ютера, чи в популярних соціальних мережах. Так, з метою розкриття бібліотечного фонду, на зміну

показчикам, запроваджено Дайджести, основне призначення яких – розкриття книжкового фонду ННМБУ та підбір вітчизняних і зарубіжних статей з посиланням на повний текст із періодичних видань за тематикою, визначеною МОЗ України в пріоритетних напрямках розвитку до 2025 р. Дайджест розміщено на головній сторінці Бібліотеки з повним архівом усіх попередніх видань.

Комплектування та організація довідково-інформаційного фонду, які раніше були пріоритетами в роботі відділу, зараз втратили першість. На 1 січня 2024 р. загальний фонд довідково-бібліографічної літератури складає 66,6 тис. од. збереження і це унікальне зібрання медичної літератури за майже столітній період необхідно зберегти. З цією метою співробітниками відділу постійно проводяться заходи, які направлені на збереження фонду.

Основні напрями роботи відділу з моменту його організації майже не змінилися, але поінакшали процеси і підходи до їх виконання – від ручної рутинної роботи і друкарської машинки до використання комп'ютерних технологій і вебсередовища. Зокрема, одним із напрямів роботи відділу науково-інформаційної роботи протягом всього періоду його існування була і залишається підготовка тематичної довідки з пошуку зарубіжних джерел наукової інформації, яку зараз замовляють медики-науковці дистанційно зі всієї України.

На противагу сформованому підсобному фонду із реферативних та довідкових друківаних видань, зараз використовуються відділом глобальні наукометричні реферативні (Web of Science, Scopus), видавничі (Cambridge UP, Elsevier, Springer та ін.), передплатувані (EBSCO, HINARI), відкритого доступу (PubMed та ін.) бази даних. Підтримуючи Україну у цей складний час повномасштабного вторгнення росії на нашу територію, видавництва Cambridge UP, Elsevier, HINARI, Springer надали безкоштовний доступ до повних тестів видань, а також приєдналася до цих ініціатив і команда програми Turnitin для перевірки документів на плагіат.

Упродовж всього періоду існування для відділу науково-інформаційної роботи наукова робота залишалася пріоритетною, тому за 55 років залишилася спадщина не тільки у вигляді численних статей, доповідей на різного рівня заходах про роботу підрозділу, але і сотні інформаційних та бібліографічних показників.

Список бібліографічних посилань

1. Глобіна Т. О. Розвиток інформаційних функцій наукових медичних бібліотек. *Актуальні питання розвитку бібліотечної справи* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 5-6 жовт. 2000 р.). Київ : ДНМБ, 2000. С. 42–46.

2. Киричок І. Бібліотеки медичних університетів України під час російської воєнної агресії: результати анкетування у 2022 та 2023 роках. *Трансформація діяльності медичних бібліотек України в реаліях сьогодення* : матеріали ХХІ міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 листоп. 2023 р.). Київ : ННМБУ 2023. С. 10–13.

3. Отчет о работе за 1976 год отдела справочно-информационной работы.

4. План работы отдела справочно-информационной работы на 1976 год.

5. Плани-Звіти відділу довідково-бібліографічної роботи за 1976–2000 рр.

References

1. Hlobina, T. O. (2000, 5-6 October). Rozvytok informatsiinykh funktsii naukovykh medychnykh bibliotek. [Development of information functions of scientific medical libraries]. *Actual points of the development of librarianship: materials of the scientific and practical conference*, Kyiv (pp. 42–46). Kyiv : State Scientific Medical Library, Ukraine [in Ukrainian].

2. Kyrychok, I. (2023, 15-16 November). Biblioteky medychnykh universytetiv Ukrainy pid chas rosiiskoi voiennoi ahresii: rezultaty anketuvannia u 2022 ta 2023 rokakh. [Libraries of

medical universities of Ukraine during the russian military aggression: results of the survey in 2022 and 2023]. *Transformation of the activity of medical libraries of Ukraine in today's realities: materials of the XXI international scientific and practical conference*, Kyiv (pp. 10–13). Kyiv : National Scientific Medical Library of Ukraine [in Ukrainian].

3. Otchet o rabote za 1976 hod otдела spravochno-informatsyonnoi raboty. [Report on the work for 1976 of the department of reference and information work] [in russian].

4. Plan raboty otдела spravochno-informatsyonnoi raboty na 1976 hod. [Work plan of the reference and information work department for 1976] [in russian].

5. Plany-Zvity viddilu dovidkovo-bibliohrafichnoi roboty za 1976-2000 rr. [Plans-Reports of the department of reference and bibliographic work for 1976–2000] [in Ukrainian].

Olena Polyakova,

sector's head of department

of scientific and information work of the

National Scientific Medical Library of Ukraine

e-mail: inform.medlib@library.gov.ua

FUNCTIONS' EVOLUTION OF SCIENTIFIC AND INFORMATIONAL WORK DEPARTMENT OF THE NATIONAL SCIENTIFIC MEDICAL LIBRARY OF UKRAINE

Abstract. The aim of the article is to highlight the activity stages of the scientific and information work department in the National Scientific Medical Library of Ukraine from its formation to the present. The study methods are based on the application of both general scientific methods (analysis, synthesis, generalization) and statistical methods that allow us to reveal the conceptualization of study of the department's activities. Scientific novelty. The activities of the department in the first years of the structural unit's formation are systematized and generalized; the services and specifics of information support for medical staff are characterized.

The evolution of functions of the scientific and information work department was analyzed; the main attention was paid to their transformation from traditional work with printed publications to remote library and information service with currently available services, taking into account the specifics of information service for medical staff during the entire existence of the department.

The activity of the scientific and information work department in the martial law was separately emphasized, and the remote services provided in this period were characterized, namely: thematic references on the search for foreign literature and patents; checking scientific works for plagiarism; information and library services for undertakings, institutions and organizations ordered through various social networks and e-mail. The importance of scientific work for the department was noted, which is still considered as prioritized, and for 55 years a heritage has been collected in the form of numerous articles, reports at events of various levels, and hundreds of compiled informational and bibliographic indexes. Conclusions. According to the results of the study, it was established that the main lines of the department's activities have hardly changed since its formation, but the processes and approaches to their implementation have changed - from manual routine work and a typewriter to the computer technologies and web-resources.

Keywords: *scientific and information work department; reference and bibliographic activity; reference and information service; information services.*

Цитування:

Полякова О. Еволюція функцій відділу науково-інформаційної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 142–151.

Polyakova, O. Functions' evolution of scientific and informational work department of the National Scientific Medical Library of Ukraine. *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 142–151). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.7(477.87-25)+023:331.108

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.152-169>

Олена ПРОХНЕНКО,

завідувачка відділу

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

ORCID: 0000-0002-2349-4387

e-mail: olena.prochnenko@uzhnu.edu.ua

Мирослава ЯЦЬКІВ,

завідувачка сектора

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

ORCID: 0000-0001-9224-494X

e-mail: yatskiv.myroslava@student.uzhnu.edu.ua

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (ДОСВІД РОБОТИ КНИГОЗБІРНІ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Анотація. У статті розглянуто досвід підвищення кваліфікації співробітників Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, висвітлено впроваджені методи вдосконалення фахових здібностей працівників за період останніх десяти років, проаналізовано як модернізується бібліотечна справа та як змінюються підходи до організації діяльності кадрів на всіх рівнях. Подано досвід роботи основних відділів книгозбірні з підвищення кваліфікації спеціалістів та поглиблення фахових знань. Зокрема, проаналізовано впровадження програми «УФД/Бібліотека»:

наповнення електронного каталогу, електронне обслуговування користувачів. Висвітлено набуття бібліотечними працівниками досвіду атрибутів, успішне засвоєння роботи зі світовими базами даних книжкових пам'яток WorldCat, Europeana, Google Book та ін. на прикладі фондів відділу «Книга XIX – початку XX століття» та відділу рукописів, стародруків і рідкісних книг. Характеризується досвід упровадження та опанування електронного архіву результатів науково-дослідної роботи науковців, викладачів університету та студентських робіт – електронного репозитарію. Розглянуто процес підвищення кваліфікації колег Центру наукометрії, який займається оцінюванням результативності наукової діяльності науковців вишу: статистичними дослідженнями потоків наукової інформації, публікаційної активності та цитування. Аналізуються також професійні здобутки бібліотечних працівників щодо популяризації книгозбірні у соціальних мережах Твітер, Інстаграм, Фейсбук та власному сайті. Розкрито наукову діяльність колективу, зокрема, написання наукових статей, участь працівників Наукової бібліотеки УжНУ у конференціях, круглих столах, семінарах, укладання бібліографічних покажчиків і т. д. Показано важливість професійно-комунікативних зв'язків з фахівцями інших бібліотек у професійному зростанні колективу.

Обґрунтовано та зроблено висновки щодо необхідності підвищення професіоналізму бібліотечних кадрів до необхідного в сучасних умовах кваліфікованого обслуговування читачів.

Ключові слова: *підвищення кваліфікації, Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, бібліотечні кадри.*

Пришвидження темпів технічного прогресу визначило стрімкі зміни суспільного середовища в інформаційному аспекті, які вже стали реаліями сьогодення. Динамічні перетворення знайшли відображення і в бібліотечній справі, де на якісно новий рівень вийшли потреби читача/користувача. Тотальна комп'ютеризація призвела до оптимізації пошукових систем, форм збереження інформації і можливості дистанційного доступу до її носіїв. Як позитивний наслідок – значно заощаджений час користувачів, який вони витрачають на здобуття нових знань як основної мети користування книгозбірнями. Свої корективи в цей процес, коли йшов пошук

компромісу між доступом до традиційних послуг офлайн і дистанційною роботою, внесли глобальні події в Україні і світі: вплив вірусної пандемії, яка зменшила привабливість спілкування між бібліотекарем та читачем «наживо»; реалії війни, які гостро поставили питання захисту життя та здоров'я відвідувачів; наявність ефективних бомбосховищ в ареалі книгозбірень; загроза фізичного збереження фондів колекцій тощо. Саме вони зумовили тимчасову перевагу віддаленого віртуального обслуговування і відповідне масове оцифрування книжкового фонду.

Мета статті – показати процес професійного зростання працівників Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету (далі НБ УжНУ) на прикладі роботи окремих відділів.

Після усвідомлення бурхливих перетворень чітко розуміємо, що гостро постало взагалі питання про збереження бібліотекарів та бібліотек у тих звичних параметрах, в яких вони традиційно розвивалися десятиріччями. Іншими словами його можна озвучити так: «Яку роль на сьогодні виконують бібліотекарі у суспільстві і чи є у них гідне майбутнє?». Тому перед бібліотечними фахівцями стоїть одна із основних задач – удосконалення професійної діяльності, здатність та вміння втілювати нові ідеї, використовуючи новітні технології у роботі та навчанні. Професійна компетентність бібліотечного працівника впливає на позитивний імідж бібліотеки в цілому та сприяє реалізації власних професійних можливостей.

Суспільству потрібні освічені, прогресивні працівники, здатні самостійно приймати та вирішувати складні робочі питання, бути мобільними. Щоб виконати ці вимоги, потрібно підготувати спеціаліста-професіонала і утримувати його кваліфікацію на належному рівні.

Працівники будь-якої сфери діяльності аби бути затребуваними, повинні рухатись у ногу із часом, удосконалювати свої професійні навички. Для бібліотечних фахівців – це є чи не найактуальнішим та обов'язковим

завданням, оскільки бібліотека ХХІ сторіччя повинна швидко трансформуватися і встигати за темпами і запитами сучасного читача, за новітніми формами обслуговування.

Для підвищення якості роботи та кваліфікації фахівців модернізується бібліотечна справа та її підходи до організації діяльності на всіх рівнях. Одночасно вдосконалюється професійна майстерність працівників шляхом самоосвіти, участі у конференціях, круглих столах, вебінарах, семінарах, дистанційних формах навчання та традиційним способом, вивчаючи досвід інших бібліотек тощо. Імідж кожної установи створюється її кадрами, які повинні бути не тільки професіоналами та інтелектуалами, але і креативними, змушені постійно працювати над пошуком нових ідей. Від їх компетентності залежить престиж бібліотеки, тому вони систематично навчаються і цим самим підвищують суспільне значення своєї професії [5, с. 204].

Професійне оволодіння новими технологіями, прийомами, починаючи з набору тексту, оцифрування бібліотечних фондів, сканування документів, і закінчуючи створенням електронного продукту – основні задачі, які поставлені перед керівництвом установи як організаторів робочого процесу.

Без знання основ комп'ютерної грамотності бібліотекарям неможливо впроваджувати інновації. Тому першим кроком в освоєнні бібліотечної програми у НБ УжНУ стали тренінги-навчання, організовані директоркою Марією Медведь. Маючи переважно великий досвід роботи (майже 40% персоналу працює в закладі понад 20 років), колектив активно розпочав опановувати і засвоювати цю програму ще у 2013 році [8, с. 268]. На початковому етапі сформувались три групи навчання: тих, у яких взагалі не було знань комп'ютерних технологій, середня (задовільна) обізнаність та добре володіння навиками роботи з комп'ютерною програмою. Після тренінгів групи («комп'ютером не володію зовсім» та «володію примітивно») були додатково направлені на курси з основ комп'ютерної грамотності, які проводились Центром інформаційних

технологій при ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (обсягом 40 академічних годин). Після прослуханого курсу працівники отримали відповідні сертифікати про підвищення кваліфікації за напрямом «Комп'ютерна грамотність. Рівень початковий». Здобуті знання закріплювали практичною діяльністю в електронній бібліотечній програмі «УФД/Бібліотека» [7, с. 428].

Ефективною методикою наступного етапу навчання колективу стала система «колеги навчають колег», яка забезпечила процес самоосвіти цілих відділів. Влітку 2013 року заклад почав реалізацію масштабного проєкту «Комп'ютеризація». Входити в інформаційне середовище колективу було нелегко – бракувало забезпечених технікою робочих місць. На той час комп'ютерний парк бібліотеки складав лише 10 комп'ютерів. Тобто чисто математично лише кожен восьмий бібліотекар мав можливість працювати у програмі. Втілення цього проєкту лягло на плечі спеціалістів з програмного забезпечення бібліотеки (Ю. Гебура, С. Гебура, В. Копча, К. Бабиш (Петканіч)). Вони створювали локальні мережі передачі даних, електронний каталог, цифровий репозитарій, упроваджували систему «УФД/Бібліотека» та навчали колектив особливостям роботи у цих програмах [7, с. 429]. Активне використання у книгозбірнях комп'ютерних технологій, запровадження нових видів послуг, виявило кадрові проблеми, зокрема, брак спеціалістів у ІТ-сфері. Одне з основних завдань керівництва бібліотечних установ – забезпечення професійними кадрами в галузі інформаційних технологій та підвищення кваліфікації власне бібліотекарів у сфері ІТ. Станом на 2024 рік ситуація з наявністю кваліфікованих спеціалістів ІТ-сфери в бібліотеці погіршилася. На даний час у колективі книгозбірні УжНУ – один дипломований фахівець. Більша частина бібліотекарів НБ УжНУ – випускники гуманітарних факультетів, третина має бібліотечну освіту.

Першим структурним відділом, який випробував складність проєкту, став колектив головної читальної зали. Як

наслідок проведеної роботи, з березня 2014 р. працівники змогли перейти до електронного обслуговування користувачів бібліотеки. Це дало можливість вже на кінець року зареєструватися 950 читачам через електронний формуляр [7, с. 430].

У процесі наповнення електронного каталогу, бібліотекарі мали змогу підвищувати свої навички під час опрацювання фондів відділу «Книга XIX – початку XX століття» та фонду відділу рукописів, стародруків та рідкісних книг. Одним із моментів професійного зростання стало набуття досвіду атрибуції документів. Значна частина даних фондів зберігалася без титульних сторінок, обкладинок, у вигляді фрагментів чи частин різних праць, зшитих в один блок або мали інші сліди руйнації. У фаховій літературі вони класифікуються як дефектні (неповні або пошкоджені). Їх стан зумовив необхідність проведення для них повного визначення [11, с. 154]. Відновлення інформації потребує значних затрат часу, часто із залученням мережі Інтернет, де не завжди можна віднайти достовірну інформацію [12, с. 144]. Працівники відділу рукописів, стародруків та рідкісних книг (Ю. Мателешко, І. Зомбор, Я. Бердар) самостійно освоїли роботу зі світовими базами даних WorldCat, Europeana, Google Book та ін. з ідентифікації книжкових пам'яток. Вони вивчали особливості та структуру стародруків через мережу Інтернет і, таким чином, здійснювали порівняльний аналіз документів. Завдяки використанню міжнародних баз даних книжкових пам'яток, працівникам відділу стародруків НБ УжНУ в 2014 – 2017 рр. вдалося виявити у фонді нові інкунабули, палеотипи [6, с. 3].

Після опанування програми «УФД/Бібліотека» працівники вийшли на новий рівень роботи. Але одночасно з'явилися нові виклики, які вимагали чергового підвищення кваліфікації. Це, зокрема, необхідність створення і наповнення репозитарію, згідно наказу № 70/01-17 «Про впровадження електронного репозитарію наукових публікацій ДВНЗ «УжНУ» від

03.10.2014 р. (dspace.uzhnu.edu.ua) [7, с. 430]. Це єдиний електронний архів результатів науково-дослідної роботи, статей, методичних розробок викладачів та науковців університету, навчальних кваліфікаційних робіт студентів для їх централізованого зберігання й надання відкритого доступу до них світовій академічній спільноті. Наявність такого репозитарію має суттєвий вплив на світовий рейтинг інтернет-присутності вишу (Webometrics, фактор OPENNESS: 16,6 % ваги), а в міжнародній освітній спільноті брак такого єдиного сховища з вільним доступом – радше виняток, ніж правило [4, с. 1]. Практичні навички, задля успішного втілення цього проєкту, вдалося здобути провідному спеціалісту програмного забезпечення бібліотечної системи Ю. Гебурі та бібліографу першої категорії І. Зомбору на II Міжнародному науково-практичному семінарі «Оцифроване надбання: збереження, доступ, репрезентація» 16-17 грудня 2014 року на базі Державного політехнічного музею при НТТУ «КПІ» [7, с. 430].

Розробник програмного забезпечення Олександр Дубів на початковому етапі створив в репозитарії основні фонди та зібрання, показав принципи і послідовність дій при завантаженні публікацій та надав адміністративні повноваження працівникам відділу комп'ютерних технологій та інформаційного забезпечення, які успішно опанували роботу. А вони, в свою чергу, передали свої знання колегам-бібліотекарям, навчали один одного, читали, слухали вебінари. На сьогоднішній день продовжується наповнення репозитарію повнотекстовими матеріалами, а також надаються консультації науковцям для самостійного завантаження публікацій.

Для оцінювання результативності наукової діяльності важливе місце приділяється наукометрії – напряму, що займається статистичними дослідженнями структури та динаміки масивів і потоків наукової інформації, вивчає дослідження публікаційної активності та цитування певних авторів [1, с. 15]. Згідно Наказу № 420/01-04 від 31.05.2018 р. було утворено Центр наукометрії та інформаційної підтримки

досліджень як окремий підрозділ НБ УжНУ, який об'єднав відділи наукометричного аналізу, організації бібліотечно-інформаційного сервісу й інформаційних технологій і комп'ютерного забезпечення [3, с. 355].

За підтримки Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка у НБ УжНУ, згідно Наказу Міністерства освіти і науки України від 1 вересня 2021 р. № 963 «Про надання доступу закладам вищої освіти і науковим установам до електронних наукових баз даних та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України», [10, с. 1] відкрито вільний доступ до міжнародних наукових журналів на платформах Scopus та Web of Science.

Для формування інформаційної культури науковців УжНУ Центр організував систему навчання та підтримки з практичних питань використання наукометрії в управлінні науковими дослідженнями. Були проведені тренінги з роботи з базами Scopus (тренер компанії Elsevier, керівник Служби інформаційного моніторингу Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича КНУ М. Назаровець), Web of Science (лектор – експерт з інформаційно-аналітичних ресурсів та навчання компанії Clarivate Analytics І. Тихонкова) [3, с. 356].

Працівники Центру постійно проходять курси підвищення кваліфікації: вебінари та науково-методичні семінари, по закінченню яких отримують сертифікати.

Паралельно велась робота і навчання з популяризації та підняття рейтингу книгозбірні. Зокрема, НБ УжНУ були створені сторінки в соціальних мережах – Твітер, Інстаграм, Фейсбук та власний сайт, де представлені різні дописи інформаційного характеру, віртуальні виставки, висвітлені події, які відбуваються в бібліотеці. На сайті книгозбірні є ряд віртуальних послуг: від замовлення приміщення до замовлення УДК, сканування фрагментів документів, перевірка списку літератури, надання доступу до повнотекстових документів та ін. Значного успіху колектив досяг у роботі з віртуальними

виставками, що стало ще одним етапом колективного підвищення кваліфікації співробітників установи.

НБ УжНУ використовує різноманітні засоби (способи) для підняття професійного рівня працівників: це традиційні форми і сучасні. Традиційними у НБ УжНУ є зібрання колективу працівників навчально-методичного характеру щодо актуальних бібліотечно-бібліографічних питань, опрацювання фахових періодичних видань.

Як вже зазначалося, підвищувати свою кваліфікацію бібліотекарям допомагає їх активна участь у семінарах, тренінгах та круглих столах, де вони набувають досвіду і розвивають власний професіоналізм. Окрім того, працівники НБ УжНУ виступають не тільки слухачами, а й доповідачами, діляться власним досвідом та практикою, нововведеннями з колегами інших бібліотек.

Участь у конференціях сприяє впровадженню новітніх напрямів в діяльності бібліотеки, умінню бібліотекарів аналізувати і узагальнювати свої думки та застосовувати їх на практиці. НБ УжНУ протягом останніх п'яти років є активним організатором науково-практичних інтернет-конференцій та круглих столів.

Зростання професіоналізму фахівців бібліотеки простежується у збільшенні наукового доробку колективу. Заслуговує уваги наукова робота інформаційно-бібліографічного відділу: бібліографічні покажчики, наукові збірники, матеріали конференцій та окремі публікації. Серед них: «Олена Закривидорога – книгознавець, бібліограф, педагог: зб. матеріалів, присвяч. 90-річчю від дня народження (Ужгород, 2014. 180 с.) [2, с. 349]; «Основні праці науковців Ужгородського національного університету (1991 – 2015): бібліогр. покажч., присвяч. 70-річчю УжНУ (Ужгород, 2016. 696 с., 5617 позицій); «Іван Сенько»: бібліогр. покажч. до 80-річчя літературознавця, фольклориста, краєзнавця (Ужгород, 2017. 196 с., 1106 позицій); «Покликання»: до 90-річчя від дня народження доктора філологічних наук, професора,

заслуженого діяча науки і техніки України Павла Павловича Чучки (Ужгород, 2018. 224 с., 867 позицій) [2, с. 335] та інші.

Важливою, знаковою подією стало написання колективної монографії «Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності» (2021). У цій праці прослідковується історія створення бібліотеки, шлях її становлення та розвитку, зростання з року в рік професіоналізму бібліотечних працівників НБ УжНУ. Вона була представлена в Ужгороді на фестивалі «Книга-фест», який зібрав провідні видавництва області, і отримала Головну нагороду в одній із номінацій. У роботі інформаційно-бібліографічного відділу активно впроваджуються сучасні інноваційні напрями роботи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: створення нових інформаційних БД, виконання онлайн-довідок, редагування наукових статей, оформлення бібліографічних посилань за міжнародними стилями тощо.

Професійно-комунікативні зв'язки з фахівцями інших бібліотек, знайомство з їхніми книгозбірнями сприяє професійному розвитку колективу. Керівництво бібліотеки мало нагоду ознайомитись з роботою бібліотеки Українського державного університету науки і технологій, ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна (участь у Міжнародній науковій конференції «Креативність класики: сучасна бібліотека очима молодих» 26-28 вересня 2018 р), Національної наукової медичної бібліотеки України (м. Київ), Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Данила Галицького (Міжнародна науково-практична конференція «Медичні бібліотеки України в глобалізованому світі науки, освіти та культури» (16 травня 2019 р.), Львівської національної наукової бібліотеки України ім. Василя Стефаника, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та багато інших. У 2023 ознайомилися з роботою університетської бібліотеки м. Братіслава (Словаччина). Переїнявши досвід,

збагатившись новими креативними ідеями, ділилися з колективом НБ УжНУ.

Черговою сходинкою для колективу НБ є впровадження відкритої науки в УжНУ. На виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 892-р «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки» впроваджено Політику відкритої науки в Державному вищому навчальному закладі «Ужгородський національний університет», до якої приєдналась НБ УжНУ. Відкрита наука має важливе значення для розвитку наукової діяльності університету, зумовлює нові способи проведення досліджень, їх архівування, розповсюдження, а також прискорює процес дослідження і зміцнює основні академічні цінності такі, як доброчесність дослідження, співпраця та обмін знаннями [9, с. 1].

На завершення відзначимо, що у світі стрімких змін НБ УжНУ в межах реалій економічного, технічного та кадрового забезпечення прикладає максимальні зусилля для підвищення кваліфікації своїх працівників до необхідного в сучасних умовах рівня для професійного обслуговування своїх читачів. І тут мова не йде про чисто формальне проходження певних курсів з метою отримання відповідних сертифікатів, а відбуваються реальні кроки і дії, направлені на покращення якості роботи бібліотекарів. Кожен із співробітників бібліотеки чітко усвідомлює, що реалії життя висувають цілий комплекс нових завдань, які вимагають від працівників піднесення їх діяльності на черговий якісно новий вищий рівень і, відповідно, розуміння того, що кожен фахівець повинен вдосконалюватися, розвивати свої здібності, проявляти ініціативу і, таким чином, покращувати свій професіоналізм.

Список бібліографічних посилань:

1. Білоус В. С. Наукометрія в університеті: роль та місце бібліотеки. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2018. № 1. С. 15–16.

2. Бряник О., Мельник Л. Наукова діяльність інформаційно-бібліографічного відділу та бібліотеки в цілому. *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, О. В. Бряник, Л. О. Мельник. Ужгород, 2021. С. 322–353.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

3. Ігнатюк М., Смірнова Г. Центр наукометрії та інформаційної підтримки освіти і досліджень. *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, О. В. Бряник, Л. О. Мельник. Ужгород, 2021. С. 353–358.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

4. Інформаційна довідка. Створення єдиного електронного репозитарію (сховища) наукових публікацій УЖНУ. *Ужгородський національний університет* : вебсайт. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/4100>

5. Кравченко О. М., Лебедюк О. О. Підвищення кваліфікації бібліотекарів: традиційні форми та сучасні методи (з досвіду роботи наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»). *Сучасна бібліотека в інноваційному освітньому просторі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 17-18 берез. 2011 р. ; ДВНЗ «Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Луганськ, 2011. С. 203–210. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/0564/1532/Підвищення%20кваліфікації%20бібліотекарів.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. Мателешко Ю. П. Атрибуція та наукове опрацювання іноземних стародруків: з досвіду роботи відділу рукописів, стародруків та рідкісних книг Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. *Вісник Львівського університету. Серія : Книгознавство,*

бібліотекознавство та інформаційні технології : зб. наук. пр.
Львів, 2020. № 13–14.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39309>

7. Медведь М. М. Інноваційний поступ Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету (2013–2020 рр.). *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності*: колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, О. В. Бряник, Л. О. Мельник. Ужгород, 2021. С. 423–444.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

8. Медведь М. М. Про стан впровадження інноваційних технологій у роботу Наукової бібліотеки університету. *Міжнар. наук. вісн.* : зб. наук. пр. Ужгород : Ужгор. нац. ун-т, 2015. Спецвип. 1(10). С. 267–276.

9. Політика відкритої науки. *Ужгородський національний університет* : вебсайт.

URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/resources-policy_of_open

10. Про надання доступу закладам вищої освіти і науковим установам до електронних наукових баз даних. *Міністерство освіти і науки України* : вебсайт.

URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-nadannya-dostupu-zakladam-vishoyi-osviti-i-naukovim-ustanovam-do-elektronnih-naukovih-baz-danih-2021>

11. Прохненко О. Ф., Яцьків М. С. З досвіду атрибуції дефектних примірників фонду «Книга XIX – початку XX ст.» Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету. *Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій* : матеріали III наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 жовт. 2021 р.) / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, Л. О. Мельник та ін. Ужгород. 2021. С. 153–163.

12. Прохненко О. Ф., Яцьків М. С. Практичні поради щодо уникнення помилок у формуванні електронного каталогу (на прикладі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету). *Використання інструментів веб-технологій як*

основа розширення бібліотечних онлайн-послуг у формуванні сучасного іміджу бібліотеки : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 18–25 черв. 2019 р.) / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, Л. О. Мельник та ін. Ужгород, 2019. С. 139–148.

References

1. Bilous, V. S. (2018). Naukometrija v universyteti: rol' ta misce biblioteki [Scientometrics at the university: the role and place of the library]. *Bibliotečnyj forum: istorija, teorija i praktyka*, 1, 15–16 [in Ukrainian].
2. Brjanyk, O., Mel'nyk, L. (2021). Naukova dijal'nist' informacijno-bibliohrafičnogo viddilu ta biblioteki v cilomu [Scientific activity of the information and bibliographic department and the library as a whole]. *Naukova biblioteka Užhorods'koho nacional'noho universytetu: vid džerel do sučasnosti* (pp. 322–353). Užhorod [in Ukrainian]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>
3. Ihnatjuk, M., Smirnova, H. (2021). Centr naukometriji ta informacijnoji pidtrymky osvity i doslidžen' [Scientific centrometry and information support for education and research]. *Naukova biblioteka Užhorods'koho nacional'noho universytetu: vid džerel do sučasnosti* (pp. 353–358). Užhorod [in Ukrainian]. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>
4. Informacijna dovidka. Stvorennja jedynoho elektronnoho repozytariju (sxovyšča) naukovyx publikacij UžNU. *Užhorods'kyj nacional'nyj universytet : vebсайт* [Informational reference Creation of a single electronic repository (storage) of scientific publications of UžNU] [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/4100>
5. Kravčenko, O. M., Lebedjuk, O. O. (2011). Pidvyščennja kvalifikaciji bibliotekariv: tradycijni formy ta sučasni metody (z dosvidu roboty naukovoji biblioteki Kryvoriz'koho pedahohičnogo instytutu DVNZ «Kryvoriz'kyj nacional'nyj universytet») [Improving the qualifications of librarians: traditional forms and modern methods (from the experience of the scientific library of the

Kryvyi Rih Pedagogical Institute of the Higher Secondary School "Kryvyi Rih National University")]. *Sučasna biblioteka v innovacijnomu osvith'omu prostori* : mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf., DVNZ» Luhans'kyj nac. un-t im. Tarasa Ševčenko», 17-18 berez. 2011 r. (pp. 203-210). Luhans'k [in Ukrainian].

Retrieved from

<https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/0564/1532/Підвищення%20кваліфікації%20бібліотекарів.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. Mateleško, Ju. P. (2020). Atrybucija ta nauкове opracjuvannja inozemnyx starodrukiv: z dosvidu roboty viddilu rukopysiv, starodrukiv ta ridkisnyx knyh Naukovoji biblioteki Užhorods'koho nacional'noho universytetu [Attribution and scientific processing of foreign old prints: from the experience of the department of manuscripts, old prints and rare books of the Scientific Library of the Uzhhorod National University] / *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Serija : Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informacijni texnologiji* : zb. nauk. pr. (pp. 13-14). L'viv [in Ukrainian]. Retrieved from

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39309>

7. Medved', M. M. (2021). Innovacijnyj postup Naukovoji biblioteki Užhorods'koho nacional'noho universytetu (2013–2020 rr.) [Innovative progress of the Scientific Library of Uzhgorod National University (2013–2020)]. *Naukova biblioteka Užhorods'koho nacional'noho universytetu: vid džerel do sučasnosti*. Užhorod (pp. 423-444) [in Ukrainian]. Retrieved from

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>

8. Medved', M. M. (2015). Pro stan vprovadžennja innovacijnyx texnologij u robotu Naukovoji biblioteki universytetu [About the state of implementation of innovative technologies in the work of the University Scientific Library]. *Mižnar. nauk. visn.* : zb. nauk. pr. Užhorod: Užhorod. nac. un-t. Specvyp., 1(10), 267–276 [in Ukrainian].

9. Polityka vidkrytoji nauky [Policy of open science]. *Užhorods'kyj nacional'nyj universytet* : vebсайт. Retrieved from:

[https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/resources-policy_of_open](https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/resources-policy_of_open_Ukrainian) [in Ukrainian].

10. Pro nadannja dostupu zakladam vyšchoji osvity i naukovym ustanovam do elektronnyx naukovyx baz danyx [On providing access to higher education institutions and scientific institutions to electronic scientific databases] *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy* : vebsajt [in Ukrainian]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-nadannya-dostupu-zakladam-vishoyi-osviti-i-naukovim-ustanovam-do-elektronnih-naukovih-baz-danih-2021>

11. Proxnenko, O. F., Jac'kiv, M. S. (2021). Z dosvidu atrybuciji defektnyx prymirnykiv fondu “Knyha XIX – počatku XX st.” Naukovoji biblioteky Užhorods'koho nacional'noho universytetu [From the experience of attribution of defective copies of the fund "Book of the 19th - early 20th centuries." Scientific library of Uzhhorod National University]. *Nova model' informacijnoho obrazu biblioteky: zmina tradycijnoho sprynjattja jiji pryznačennja ta funkcij* : materialy III nauk.-prakt. internet-konf. (Užhorod, 21 žovtnja 2021 r.) / redkol. : M. M. Medved', V. V. Vorobec', L. O. Mel'nyk ta in. (pp. 153-163). Užhorod [in Ukrainian].

12. Proxnenko, O. F., Jac'kiv, M. S. (2019). Praktyčni porady ščo do unyknennja pomylok u formuvanni elektronnoho katalogu (na prykladi Naukovoji biblioteky Užhorods'koho nacional'noho universytetu) [Practical advice on avoiding errors in the creation of an electronic catalog (using the example of the Scientific Library of the Uzhhorod National University)]. *Vykorystannja instrumentiv veb-texnologij jak osnova rozšyrennja bibliotečnyx onlajn-posluh u formuvanni sučasnoho imidžu biblioteky* : materialy nauk.-prakt. internet-konferenciji (Užhorod, 18–25 červnja 2019 r.) / redkol. : M. M. Medved', V. V. Vorobec', L. O. Mel'nyk ta in. (pp. 139-148). Užhorod [in Ukrainian].

Olena Prokhnenko,
Head of Department,
Scientific Library,

Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0002-2349-4387

e-mail: olena.prochnenko@uzhnu.edu.ua

Myroslava Yatskiv,

Head of Department,

Scientific Library,

Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0001-9224-494X

e-mail: yatskiv.myroslava@student.uzhnu.edu.ua

METHODS FOR ENHANCING THE QUALIFICATIONS OF LIBRARY STAFF (EXPERIENCE OF THE UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY LIBRARY)

Abstract. This article examines the experience of improving the qualifications of the employees at the Scientific Library of Uzhhorod National University. It highlights the methods implemented over the past ten years to enhance the professional skills of staff, analyzes the modernization of library practices, and explores how approaches to staff organization at all levels are evolving. The experience of the main departments in enhancing the qualifications of specialists and deepening their professional knowledge is presented. Specifically, it details the implementation of the "UFD/Library" program, including the development of the electronic catalog and electronic user services. The acquisition of expertise in attribution, and the successful adoption of global book monument databases such as WorldCat, Europeana, and Google Books, are covered with examples from the "19th - Early 20th Century Book" department and the Manuscripts, Old Prints, and Rare Books department. The article also describes the experience of implementing and mastering an electronic archive for research outputs by university scientists, lecturers, and students—an electronic repository. The qualification enhancement process for colleagues at the Scientometrics Center, which evaluates the effectiveness of academic activity through statistical studies of scientific information flows, publication activity, and citation analysis, is also considered. The article further analyzes the

professional achievements of library staff in developing electronic products featured on social networks like Twitter, Instagram, Facebook, and on the library's website. The scientific activities of the team, including writing scholarly articles, participating in conferences, roundtables, seminars, and compiling bibliographic indexes, are discussed. The importance of professional and communicative ties with specialists from other libraries for the professional growth of the team is emphasized.

Conclusions are drawn regarding the necessity to elevate the professionalism of library personnel to meet the current demands for professional service to readers.

Keywords: *professional development, Scientific Library of Uzhhorod National University, library staff.*

Цитування:

Прохненко О., Яцьків М. Методи підвищення рівня кваліфікації бібліотечних працівників (досвід роботи книгозбірні Ужгородського національного університету). *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 152–169.

Prokhnenko, O. Yatskiv, M. Methods for enhancing the qualifications of library staff (experience of the Uzhhorod National University Library). *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 152–169). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.7(477.87)(09)

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.170-185>

Кристина САБО,
завідувачка відділу
літератури іноземними мовами
Наукової бібліотеки
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»,
Ужгород, Україна
ORCID 0000-0001-9217-5681
e-mail: kristina.sabo@uzhnu.edu.ua

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ФОНДУ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АННІ САРКА ТА ТОМАША ВЕГШЕО)

Анотація. У статті описана історія становлення і розвитку бібліотеки Ужгородського Національного університету та згадані історичні події, які вплинули на формування книжкових колекцій, що лягли в основу бібліотечних фондів. За матеріалами робіт угорських науковців Анни Сарка, яка досліджувала історію книжкової колекції бібліотеки Ужгородської єзуїтської колегії і Мукачівського греко-католицького єпископату, та проф. Томаша Вегшео, який у рамках своїх досліджень історії греко-католицької церкви аналізує бібліотеку єпископа Андрія Бачинського, стаття надає описання в хронологічному порядку історичних фактів та подій, що відбувалися до початку XX століття. Окрім унікальних архівних документів та листів, які цитуються у статті, робота проф. Томаша Вегшео містить список книг розпочатого 16 червня 1790 року реєстра бібліотеки Андрія Бачинського, який не увійшов до даної статті через його великий обсяг.

Витоки формування книжкового фонду бібліотеки Ужгородського Національного університету розпочинаються у першій половині XVII століття, адже в її основу лягли дві основні колекції: книжкові фонди розташованої в Ужгороді в 1646–1773

роках єзуїтської колегії, та бібліотеки греко-католицького єпископату, яка до 1780 року перебувала в м. Мукачево, а з 1780-го – в м. Ужгород. Після закінчення Другої світової війни Ужгород увійшов до складу СРСР, після чого в 1949 році указом радянської влади була скасована греко-католицька церква. Таким чином, колишній єпископський палац разом з цінною колекцією книг перейшов у власність Ужгородського університету. Знаючи біографію єпископа Андрія Бачинського, його культурно-просвітницьку діяльність і захоплення історією, мовознавством та іншими науками, не дивно, що деякі з книг його колекції були настільки рідкісними, що не мали відповідників ні в одній бібліотеці колишнього СРСР.

Описана історична хронологія двох вищезазначених колекцій, які до 1775 року розвивалися практично паралельно, пізніше злилися в одну і, врешті-решт, були успадковані бібліотекою Ужгородського національного університету.

Ключові слова: Наукова бібліотека, раритети, бібліотечні колекції, історія бібліотеки, греко-католицька єпархія, А. Бачинський, М. Ольшавський, Г. Блажовський.

Дослідження історії старовинних бібліотек є важливим завданням вивчення культурної та історичної спадщини. Вона охоплює широке поле аспектів, включаючи збереження та реставрацію колекцій, соціокультурну роль бібліотек у суспільстві, а також взаємодію з політичними й релігійними владами, адже у різні періоди історії внаслідок війн, революційних повстань, політичних репресій та змін державних кордонів фонди піддаються цензурі, переслідуванням або заборонам, що впливає на збереження колекцій. Тож дослідження і збереження цих історичних скарбів минулих епох набуває великого значення та вимагає постійного наполегливого стеження, реставрації та належного догляду.

На превеликий жаль, історія виникнення та еволюції бібліотек й бібліотечних колекцій часто залишалася недослідженою або спрощеною до кількох малозначних фактів. У цьому плані наукова бібліотека УжНУ є винятком, оскільки

теми її історичного минулого торкалися у своїх наукових дослідженнях такі видатні вчені, як А. Годинка, І. Удварі, В. Микитась, П. Сова та інші. Найбільш докладним із сучасних досліджень історії бібліотеки УжНУ є монографія 2021 року видання «Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності» (<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38120>). В ній основну увагу приділено ХХ століттю та сучасності, а дорадянська історія бібліотеки подається лаконічно з акцентом на постать єпископа Бачинського.

Метою статті є дослідження історичних передумов виникнення майбутньої бібліотеки УжНУ, перелік основних етапів її дорадянського розвитку, а також оцінка її впливу на культурне і освітнє життя міста та регіону. Адже вивчення історичних подій, які протягом століть відбивалися на формуванні бібліотечних колекцій та накопиченні фондів, є одним з найважливіших факторів для оцінки культурного та наукового значення бібліотеки.

І. Бібліотека Ужгородської єзуїтської колегії в XVII ст.

Попередником Ужгородської єзуїтської колегії був навчальний заклад, який в 1613 році заснував Дьєрдь Другет в Гуменному. Хоча архівних документів про «офіційне» заснування бібліотеки не знайдено, але оскільки існування будь-якого навчального закладу неможливо без наявності бібліотеки, тож походження певної частини книжкового фонду має датуватися не пізніше дати заснування самої колегії. Це підтверджують дослідження Едмунда Бланара, у яких автор посилається на щорічник Товариства Марії, де є згадки про бібліотеку та перелічуються її книги [2, с. 88].

У 1640 році граф Янош Другет – син засновника коледжу Дьєрдя Другета – прийняв рішення про необхідність переїзду закладу в Ужгород. У цього рішення було кілька причин. Найвагомішою з них, за словами Едмунда Бланара, було те, що «в потужному і багатому Земплені» занадто широко почав

поширюватися протестантизм, тому єзуїтська колегія в Гуменному «не зможе довго і повноцінно працювати серед таких бурхливих штормів...» [3, с. 9].

Які би міркування не керували рішенням Яноша Другета, цей переїзд був корисний для розвитку Ужгорода. «Немає і не може бути людини, яка змогла би оцінити наскільки велике значення протягом 270 років мала гімназія для культурного розвитку городян, який величезний вплив вона мала на рівень освіти цих дітей в далекій провінції та на вражаючі розміри прогресу зростаючого міста. Хто знає, де б був Унгвар сьогодні без гімназії і без мукачівського єпископату? », – так формулює думку Едмунд Бланар про значимість цієї події [3, с. 9].

Отже 31 липня 1640 року Янош Другет пише про те, що прийняв рішення про переїзд. У цьому документі також згадується «Bibliotheka» колегії. Переїзд єзуїтів з Гуменного до Ужгороду стався лише у 1646 році, але незважаючи на надії засновників, тут їхнє життя також не завжди було спокійним і безхмарним [4, с. 726].

У 1679 році повстання Імре Текелі порушує спокій процвітаючої гімназії. У 1684 року Текелі зі своїми людьми займають місто і освітня діяльність ордену припиняється на довгих 10 років і поновлюється лише в 1694 році [2, с. 131]. Подальша доля книжної колекції прослідковується під час визвольного руху Ракоці. У червні 1703 року Ференц II Ракоці займає Ужгород. Завдяки цій події немає більше ніяких перешкод для подальшого функціонування Ордену єзуїтів. Оскільки прихильники визвольного руху сповідували ідеї просвітництва і гуманізму, то в перший же рік боротьби за незалежність вони забезпечили свободу віросповідання і надали її для всіх конфесій.

У 1705 році після парламентського засідання Сечені спокій Ордену єзуїтів в Ужгороді знову опинився під загрозою. Проте, уряду вдалося досягти компромісу, і в січні 1706 року закріпити між протестантами і єзуїтами угоду. Відповідно до цієї угоди

єзуїтам було дозволено залишитися, але обмежити свою освітню діяльність [4, с. 726].

23 липня 1706 року князь Ракоці, який все частіше сперечається з Віденським імператорським двором, під впливом своїх соратників-протестантів змушений віддати наказ про вигнання єзуїтів і конфіскацію їхнього майна. Згідно з цим положенням, перед від'їздом ченцям слід скласти опис всього рухомого і нерухомого майна колегії, а всі відповідні акти та установчі документи передати уповноваженим членам комісії.

Перепис майна Ужгородської колегії відбувався у вигляді опитування і був завізований підписами Томаша Ороса і ректора Каспара Недецького 20 лютого 1707 року [1, с. 14].

Документ містить докладний і надзвичайно важливий список книг, який є найбільш раннім каталогом цих фондів.

У звіті комісії йдеться про обурення ректора тим, що питання які задаються служителям церкви є протизаконними, принижують привілеї святого чернецтва, а також зневажають папські Булли. Тому опитані ченці не згодні з ходом процедури і вважають себе ображеними.

З цієї причини до фактів, які тут надані, слід ставитися з обережністю. Цей висновок ґрунтується на ствердженні ректора, що все листування, урбарії і всі письмові документи колегії знаходяться у Відні «in Archivio Provincia», тобто в архівах провінцій. Достовірність цього твердження сумнівна, адже, незважаючи на те, що більшість документів, що стосуються єзуїтів, дійсно знаходилися у Відні, але згідно з архівними даними Емануїла Юрковича (директора Бансько-Бистрицького районного округу) для документів, що стосувалися ужгородського Ордена, було зроблено виняток.

Список книг містить 1164 томи, інформацію про місцезнаходження кожної з книг та розділений на вісім груп. Найбільша кількість з цих книг – 753 примірника – перерахована відповідно до назв і зберігається в приміщенні бібліотеки; про 115 книг записано наступне: «...et Alij in biblíoteca in coeca fenestra ad portam centum 15», – тобто вони

знаходяться в прихованих нішах бібліотеки в 15 см від дверей. Відносно велику групу складають книги магістрів (95 томів) та книги отця Шолчіца (55 томів, перерахованих відповідно до назв, а також 30 томів «*reliquiae minores*»). У кабінеті ректора нараховується 16 томів, але і тут є книги, які згруповані під позначенням: «*Archivi Libri 15, Constitutionum Libri 6*», таким чином, всього 32 томи [3, с. 12].

Можливо, обставини перепису сприяли тому, що опис книг доволі безладний. Книги йдуть одна за одною у випадковому порядку, не згруповані ані за змістом, ані за мовою. Більша частина їх, звичайно, на латині, але є і угорські назви. Іноді трапляються книги з латинською назвою, яка вказує на угорський зміст, але на підставі цього неможливо точно встановити мову. Цілком можливо, що це може бути робота угорського автора на латині (як наприклад, *Conciones Pasmani*), але вони також могли написати латинський переклад назви для книги, написаної на угорській мові (як, наприклад, *Biblia Ungarica*).

У лютому 1708 року Ужгородська колегія припинила свою регулярну навчальну діяльність.

Після від'їзду ченців-єзуїтів кальвіністи із заgonу князя Ракоці, незважаючи на заборону головнокомандувача, пограбували і зруйнували їх багату бібліотеку. В якості компенсації перед своїм від'їздом до Польщі, на початку 1711 року, князь подарував ужгородському коледжу чималу кількість власноруч підписаних книг. Про ці книги професор риторики Янош Балог, який написав історію колегії та підготував інвентаризацію бібліотечних фондів, зазначив наступне: «*Hi libri hodie in Bibliotheca D. Episcopi Munkacsiensis repenuntur*», – тобто ці книги знайдені нині (у другій половині XVIII століття) в бібліотеці Мукачівського єпископату [3, с. 17].

Влітку 1711 року, коли імператорська армія вторглася в місто, внаслідок грабежів бібліотеці було завдано додаткової шкоди.

Сьогодні вже складно з'ясувати, скільки книг і в якому стані збереглося зі списку 1707 року.

Після поразки визвольного руху, єзуїти змогли відновити свою викладацьку діяльність, яка тривала до остаточного розпуску Ордену у 1773 році. З проголошенням Папської Булли про розпуск Ордену єзуїтів все їхнє майно, книги і документи були інвентаризовані та опечатані. Завдяки цій події, з'явився другий важливий документ, який стосується бібліотеки.

В Ужгородському монастирі Папська Булла була зачитана 23 жовтня 1773 року. Надіслана туди комісія на чолі з Гаспаром Оросом відповідно до розпорядження перевірила кожен келію, кожен шафу; всі книги і документи були вилучені, доставлені в бібліотеку і опечатані. Інвентаризація проходила з 19 по 21 листопада 1773 року і її результати можна знайти в роботах Антонія Годинки. Виявляється, що в цей час книги в бібліотеці вже були каталогізовані, хоча різниця результатів інвентаризації вказує на те, що каталогізація була виконана безладно [3, с. 18].

Судячи з каталогу, бібліотека була розбита на 19 розділів і в кожному розділі книги були окремо пронумеровані. Розділи охоплюють в основному теологію та юриспруденцію, а книги з природознавства і географії взагалі відсутні. Цілком можливо, що в монастирі не тримали книг подібного змісту. При цьому в наявності досить велика кількість книг, пов'язаних з пасторською теологією, що свідчить про те, що монахи багато допомагали настоятелю римсько-католицької церкви [3, с. 19]. Висновок членів комісії про інвентаризацію спирається на цей каталог, який містить 1956 примірників книг, але комісією було знайдено з них лише 1858. Крім книг, які були описані в каталозі, були також знайдені роботи присвячені історії ордену, статут ордену і звід законів, історія монастиря, 30-томне видання «анатомічних робіт», а також 40 томів «еретичних робіт» [3, с. 19].

На початку 1774 року викладач риторики Янош Балог упорядкував надану членами уповноваженої комісії бібліотеку

і створив новий каталог у трьох примірниках. У своєму списку Балог використовував ті ж 19 основних розділів, що й інвентаризаційна комісія, але він не просто зробив інвентаризацію, а ще й розподілив книги відповідно до назв. Книги кожного розділу він розставив в алфавітному порядку: великими літерами позначив книги великого формату, а малими – книги малого формату.

У списку Балога числяться 2043 книги, тобто більше, ніж в інвентаризаційному списку членів комісії. Щоправда, він вніс до свого списку і ті сімдесят томів, які комісія порахувала окремо, але все одно у його списку на 115 примірників більше. Про виконану роботу викладач риторики звітує перед Королівською радою в своєму листі від 2 квітня 1775 року [3, с. 19].

II. Бібліотека Мукачівського греко-католицького єпископату

Безпосереднім попередником бібліотеки Ужгородського університету є колишня греко-католицька єпископська бібліотека, яка була створена в Чинадіївському монастирі під Мукачевом. Спочатку греко-католицький єпископат був саме тут і лише після розпуску ужгородського Ордена єзуїтів був переведений в будівлю їх монастиря. Як і Орден єзуїтів, єпископат разом з єпископською бібліотекою має свою власну історію.

У роботах Антонія Годинки йдеться про те, що перше єпископське призначення було вручено пресвітеру Лукачу після 1445 року під час правління Яноша Хуняді. Однак інформація про книжкові зібрання бере початок не раніше XVIII століття. Походження бібліотеки Годинка відносить до двох джерел – колекції єпископів Блажовського та Ольшавського [3, с. 21].

Мануїл Ольшавський був призначений єпископом 12 березня 1743 року, після смерті єпископа Блажовського, і знаходився в цьому сані до дня своєї смерті 5 листопада 1767

року. За двадцять чотири роки свого служіння він заснував в Мукачеві семінарію і школу, а також побудував собор. Незважаючи на велику зайнятість, він зібрав значну колекцію книг, заради якої, за його словами «часом навіть відмовляв собі в шматку хліба» [3, с. 22]. А. Годинка висловлює сумніви щодо правдивості цього твердження і вважає, що Ольшавський навряд чи створив свою бібліотеку на порожньому місці, а щось отримав у спадок від попередників. Для підтвердження того, що до Ольшавського вже існувала більш рання книжкова колекція, Годинка посилається на його попередника єпископа Блажовського. У його заповіті, який датується 20-м грудня 1742 року записано наступне: «...з книг, отець-сповідник нехай бере собі стільки, скільки вважає за потрібне, отцю Яношу слід віддати найнеобхідніші, а Раковецькі книги слід залишити в монастирі» [3, с. 22].

Із заповіту неясно, про які книги йдеться і як вони потрапили до Блажовського, але Годинка вважає ймовірним, що єпископ заповів книги, які знаходилися в монастирі. З іншого запису 13 лютого 1741 року, що також належить Блажовському, з'ясовується, що у єпископів в монастирі була власна бібліотека [1, с. 42]. Серед цих книг могли бути й ті, що належали особисто Блажовському і які він заповів залишити в монастирі. Невідомо, чи була в монастиря власна бібліотека, та чи слід розуміти вищезазначену бібліотеку як окрему від неї.

Таким чином, виходячи зі слів Блажовського, в лютому 1741 року собор ще мав власну бібліотеку. Виникає питання: як може бути, що Ольшавський, будучи заступником Блажовського і ставши його безпосереднім наступником, в 1743 році не знаходить там ніяких книг. Відповідь на це питання Годинка знаходить в двох договорах. Обидва укладені мукачівським єпископом Бізанцієм. Один з них датований 1716 роком і в ньому єпископ відмовляється від усіх своїх земельних володінь. У другому договорі 1729 року він погоджується з тим, що надалі буде управляти всім майном монастиря виключно як прелат ордена, а не в якості єпископа. Виходячи з цього, в 1743

році, на момент призначення єпископом Ольшавського, бібліотека, яка згадується в записах 1741 року і книги, про які йдеться в записах 1742 року, юридично вже належать монастирю з 1729 року. Таким чином у нього були всі підстави стверджувати, що від попередників йому нічого не залишилося, і що «...якщо йому потрібні були книги, то він повинен був сам їх добувати, а це коштувало великих зусиль, оскільки в ті часи, і тим більше в тій місцевості, книготоргівлі як такої практично не було» [3, с. 22].

У 1762 році Ольшавський заповів свою власну колекцію монастирю базилітів в Марія Повч. Але пізніше, коли зрозумів, що може побудувати собор в Мукачеві, він змінив своє попереднє рішення. Тому в 1767 році він заповів свою бібліотеку разом з семінарією і школами Мукачівському єпископату [4, с. 726]. (В цей час єпископат вже знаходився в Мукачеві). Таким чином, стає очевидним, що об'єднання цих двох колекцій лягли в основу складової частини мукачівської бібліотеки. І, хоча А. Годинка вважає, що бібліотека навряд чи могла бути створена раніше 1743 року, ми можемо припустити, що походження колекції відноситься до ще більш раннього періоду.

Як же сталося злиття двох бібліотек в Ужгороді? Як зазначено вище, єзуїтська бібліотека була закрита восени 1773 року, але на прохання вчителів, які залишилися в монастирі, інвентаризаційна комісія дала дозвіл користуватися книгами. Бібліотечну роботу виконував вищезгаданий Янош Балог.

Отримавши доповіді від членів інвентарної комісії, Марія Терезія прийняла рішення про подальшу долю книг. Згідно імператорського указу бібліотека разом з будівлею колегії, церквою та замком, перейшла у власність греко-католицького єпископату.

Цей імператорський дар 2 серпня 1775 року був прийнятий тодішнім мукачівським єпископом Андрієм Бачинським. Відтак, єзуїтська бібліотека, була подарована єпископату, але ще деякий час жила окремим життям, перебуваючи в Ужгороді.

Злиття відбулося, коли в 1780 році єпископ переїхав до Ужгорода. Церква єзуїтів була перероблена в собор, а монастир, який знаходився поруч з нею, був перетворений в єпископський палац. Після цього разом з єпископатом була перевезена і єпископська бібліотека. Таким чином, починаючи з 1780 року, можна говорити про спільну історію двох бібліотек [4, с. 728].

Під час єпископства А. Бачинського (1772–1809), бібліотека стрімко розросталася. Єпископ «...незважаючи на безліч важливих справ приділяв набагато більше уваги таким дрібницям, як книги і архіви, ніж будь-який з його попередників і наступників, крім Мануїла Ольшавського», – пише Антоній Годинка [3, с. 23].

Андрій Бачинський був великим поціновувачем книг, але в свою колекцію він збирав не тільки теологічні, морально-богословські, канонічні, догматичні та літургійні праці, які описані в «Registrum Bibliothecae Suae Excellentiae Domini Andreae Bacsinszki Episcopi Munkacsiensis die 16 Junii 1790 Laborari caeptum», тобто реєстрі бібліотеки Андрія Бачинського, єпископа Мункачського, від 16 червня 1790 року, але й історичні та мовознавчі, адже єпископ був пов'язаний з тодішніми представниками слов'янської лінгвістики, і його колекція інкунабул вплинула на початок відродження славістики [4, с. 730].

Нині вважається що, бібліотека греко-католицького єпископату є заслугою Андрія Бачинського, який об'єднавши спадщину Мануїла Ольшавського з колекцією Ордену єзуїтів примножив її своїми книгами до 9000 [3, с. 24].

До першої світової війни фінансування і поповнення бібліотеки можна простежити за періодичним виданням угорських музеїв і бібліотек «Угорська Мінерва». Відповідно до опублікованих даних, в 1900 році бібліотечний фонд становив 9840 примірників, серед яких 41 інкунабула і 90 рукописів [5, с. 352]. За даними «Угорської Мінерви» за наступний 1901 рік бібліотека поповнилася на 50 примірників книг. У 1902 році на

підтримку єпископальної бібліотеки були переведені 106 крон, і колекція збільшилася ще на 203 книги. Останні точні дані також містяться в «Угорській Мінерві»: в 1913 році бібліотека Мукачівського єпископату містить 10 208 примірників книг. [6, с. 448]. Слід зазначити, що у своїй роботі Антон Годинка згадує про близько 14 000 примірників у 1910 році, що набагато більше, ніж те, що ми знаходимо в даних «Угорської Мінерви» [3, с. 25].

Після приходу радянської влади, скасування греко-католицької церкви та передачі єпископської бібліотеки у власність Ужгородського університету, фонди та матеріали колекції було переглянуто і відсіяно частину книг з ідеологічних міркувань, внаслідок чого, початкова колекція фондів університетської бібліотеки зменшилася, а частина її назавжди залишилася в історичному минулому.

Старовинні бібліотеки є не лише місцями зберігання книг, але й символами культурного та наукового надбання людства, які потрібно берегти та передавати майбутнім поколінням. Вони відкривають свої двері для науковців та дослідників, щоб дозволити їм оглянути та вивчити цінні колекції й зануритися в світ минулих епох. Але водночас постає питання про збереження цінності фізичного артефакту та його автентичності. Зберігати та розповсюджувати бібліотечні колекції, забезпечуючи схоронність документів, допомагає впровадження цифрових технологій. Адже паперові книги від постійного користування зношуються, втрачають свій первісний зовнішній вигляд, а в електронному варіанті матеріали можуть переглядати необмежену кількість разів безліч читачів, при цьому документи залишаються недоторканими і надовго зберігаються в хорошому стані.

Список бібліографічних посилань

1. Mészáros Károly. Ungvár története: a legrégibb időktől maig. Pest - Ráth Mór, 1861. 118 old.

URL: <https://play.google.com/books/reader?id=i0sEAAAAYAAJ&pg=GBS.PP4&hl=>

2. Molnár Antal, Lukács László. A homonnai jezsuita kollégium (1615–1619). Molnár Antal. Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században. Budapest, 2009. Old. 95–146.

3. Szarka Anna. Az ungvári jezsuita kollégium és a munkácsi püspökség könyvgyűjteménye: az ungvári egyetemi könyvtár előtörténete. Nyíregyháza: Bessenyei György Könyvkiadó, 1994. 31 old.

4. Végheő Tamás. Bacsinszky András munkácsi püspök könyveinek jegyzéke 1790-ből. MONOKgraphia: tanulmányok Monok István 60. születésnapjára / szerk.: Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Nyíregyháza: Kossuth Kiadó, 2016. Old. 726-744.

URL: https://acta.bibl.u-szeged.hu/36764/1/monok60_108.pdf

5. Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. V. Kotet. 1912-1913. Budapest: Athenaeum, 1915.- 1134 old.

URL: <https://www.google.com.ua/books/edition/ /vJUDAAAAYA AJ?hl=ru&gbpv=1>

6. Magyar Minerva: A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. Budapest: Athenaeum, 1900.- 393 old.

URL: https://real-j.mtak.hu/21806/1/311_528_V.pdf

References

1. Mészáros Károly (1861). Ungvár története: a legrégibb időktől maig [History of Ungvár: from the earliest times to today]. Pest: Ráth Mór [in Hungarian]. Retrieved from

<https://play.google.com/books/reader?id=i0sEAAAAYAAJ&pg=GBS.PP4&hl=>

2. Molnár Antal (2009). A homonnai jezsuita kollégium [The Jesuit College of Homonna]. Budapest [in Hungarian].

3. Szarka Anna (1994). Az ungvári jezsuita kollégium és a munkácsi püspökség könyvgyűjteménye: az ungvári egyetemi

könyvtár előtörténete [The book collection of the Jesuit College of Ungvár and the Bishopric of Munkács: the prehistory of the Uzhhorod University Library]. Nyíregyháza [in Hungarian].

4. Véghseő Tamás (2016). Bacsinszky András munkácsi püspök könyveinek jegyzéke 1790-ből [Catalogue of the books of Bishop András Bacsinszky of Munkács from 1790] / szerk.: Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Nyíregyháza : Kossuth Kiadó, 726-744 [in Hungarian]. Retrieved from https://acta.bibl.u-szeged.hu/36764/1/monok60_108.pdf

5. Magyar Minerva. (1915). A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. V. Kotet. 1912-1913. Budapest : Athenaeum [in Hungarian]. Retrieved from https://www.google.com.ua/books/edition/_vJUDAAAAYAAJ?hl=ru&gbpv=1 (Last accessed: 02.10.2024).

6. Magyar Minerva (1900). A magyarországi múzeumok és könyvtárak czimkönyve. Budapest: Athenaeum, 1900 [in Hungarian]. Retrieved from https://real-j.mtak.hu/21806/1/311_528_V.pdf (Last accessed: 02.10.2024).

Kristina Sabo,

Head of the Department of Foreign Literature
Scientific Library,
State Higher Educational Establishment
Uzhhorod National University
e-mail: kristina.sabo@uzhnu.edu.ua

HISTORY OF THE FORMATION OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF UZHGOROD UNIVERSITY (BASED ON THE MATERIALS OF ANNA SZARKA AND TAMÁS VÉGHSEŐ)

Abstract. The article describes the history of the formation and development of the Uzhgorod National University library and acquaints us with historical events that influenced the formation of book collections, which created the basis of the library funds. It is based on the works of Hungarian scientists: Anna Szarka, who investigated the history of the

Uzhhorod Jesuit College library and the Mukachevo Greek Catholic Diocese library, and prof. Tamás Végheő, who, as part of his research on the history of the Greek Catholic Church, analyzes the library of Bishop A. Bachynskyi. The article provides a chronological description of historical facts and events that took place before the 20th century. In addition to the unique archival documents and letters cited in the article, the work of prof. Tamás Végheő contains a list of books from the Bachynskyi library registry started on June 16, 1790, which was not included in this article because of its large size.

The history of the Uzhhorod National University library begins in the first half of the 17th century, and it was based on two main collections: the book collections of the Jesuit College located in Uzhhorod from 1646 to 1773 and the library of the Greek Catholic Diocese, which was located in Mukachevo until 1780, and in Uzhhorod from 1780. After the end of World War II, Uzhhorod became part of the USSR, and in 1949, by decree of the Soviet government, the Greek Catholic Church was abolished. Thus, the former Bishop's Palace, together with a valuable collection of books, became the property of Uzhhorod University. Knowing the biography of Bishop A. Bachynskyi, his cultural and educational activities and passion for history, linguistics and other sciences, it is not surprising that some books in his collection were so rare that no library in the former USSR had a single similar copy.

This study contains a historical chronology of the two above-mentioned collections, which developed almost in parallel until 1775, then merged into one and were eventually inherited by the library of Uzhhorod National University.

Keywords: *Scientific Library of Uzhhorod National University, rare books, library collections, history of libraries, Greek Catholic Diocese, Bachynskyi.*

Цитування:

Сабо К. Історія становлення Наукової бібліотеки Ужгородського університету (за матеріалами Анни Сарка та Томаша Вершео). *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 170–185.

Sabo, K. History of the formation of the Scientific Library of Uzhhorod University (based on the materials of Anna Szarka and Tamás Végheő). *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 170–185). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 027.4 (477.87)+378.4:001.89+ 004.65

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.186-212>

Ганна СМІРНОВА,

завідувачка відділу наукометрії

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0002-5309-419X

e-mail: anna.smirnova@uzhnu.edu.ua

Крістіна ШПОНТАК,

завідувачка відділу

організаційно-інформаційного сервісу

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0009-0001-5496-381X

e-mail: kristina.shpontak@uzhnu.edu.ua

ОСНОВНІ НАУКОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ У СФЕРІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕЗУЛЬТАТУ МОНІТОРИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ДВНЗ «УЖНУ»)

Анотація. У статті розглянуто новітні виклики та завдання до бібліотек, що існують в умовах сучасного наукового процесу. Висвітлено діяльність Центру наукометрії та інформаційної підтримки освіти та досліджень Наукової бібліотеки ДВНЗ «Ужгородський національний університет» в напрямках популяризації університетської науки, створення умов щодо сприяння публікації результатів наукових досліджень вченими ДВНЗ «УжНУ» в зарубіжних журналах або у вітчизняних виданнях, які

включені до міжнародних наукометричних баз, та допомоги науково-педагогічним працівникам вищого навчального закладу з адаптації до реалій цифрового сьогодення.

Особливу увагу приділено індивідуальним ідентифікаторам авторів-науковців, різним наукометричним базам даних: Scopus, Web of Science, Google Scholar й ORCID та показникам, що розраховуються на їх основі. Постійний моніторинг Науковою бібліотекою баз даних та різних показників надає можливість відслідковувати динаміку розвитку університетської науки та визначати її найвпливовіших дослідників.

Займаючись наукометричними дослідженнями, бібліотека керується завданням підвищення авторитету вчених університету у світовому інформаційно-науковому просторі.

У висновках зауважено, що Центр наукометрії та інформаційної підтримки досліджень став важливим підрозділом, який виступає вагомим елементом діяльності ДВНЗ «Ужгородський національний університет» в умовах сьогодення і слугує механізмом поширення та відкритості наукометричних характеристик університету.

Метою статті є висвітлення діяльності Центру наукометрії та інформаційної підтримки досліджень Наукової бібліотеки ДВНЗ «Ужгородський національний університет» в напрямках популяризації університетської науки та допомоги науково-педагогічним працівникам вищого навчального закладу з адаптації до реалій цифрового сьогодення.

Актуальність дослідження. Особливої актуальності в академічному середовищі набуває проблема звітності за результатами наукових досліджень, які мають бути публічними і доступними [1, с. 26]. Актуальним завданням є створення умов щодо сприяння публікації результатів наукових досліджень вченими ДВНЗ «Ужгородський національний університет» в зарубіжних журналах або у вітчизняних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз. Профілі мають бути завершені, в них повинні бути представлені усі значущі праці науковця. Дана тематика активно розглядається на наукових конференціях, семінарах, круглих столах, висвітлюється на сторінках фахових видань. З даної проблематики окремі аспекти були розглянуті в своїх напрацюваннях Т. Ярошенко, Т. Колесникова, М. Назаровець, М. Медведь та інші.

Ключові слова: наукометрія, наукометричні показники, h-індекс, показники наукової діяльності, наукова бібліотека.

Виклад основного матеріалу. Наукометрія (англ. Scientometrics) – галузь наукознавства, що займається дослідженнями кількісних та якісних характеристик джерел наукової інформації.

Наукометрія вже довгий час є невід’ємною частиною сучасного наукового процесу за кордоном й останні роки активно інтегрується до української науки. «Постійно зростає інтерес до наукометричних досліджень з боку владних структур, оскільки оптимізація механізмів розподілу коштів державного бюджету та прискорення переходу України до інноваційної моделі розвитку потребують упровадження в практику управлінської діяльності методів бібліометричного та наукометричного аналізу інформаційних потоків», – зауважує Л. Костенко, характеризуючи сучасний науковий процес [2, с. 8].

Згідно з наказом Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (далі – ДВНЗ «УжНУ») № 420/01-04 від 31.05.2018 р. з метою підняття рейтингів як вчених, так і самого вишу в 2018 році до структури бібліотеки було введено новий відділ – Центр наукометрії та інформаційної підтримки досліджень (далі – Центр наукометрії). Його значення полягає у відстеженні наукової, наукометричної, бібліометричної й аналітичної діяльності науковців вишу та наданні інформаційної підтримки науковим дослідженням. Центр наукометрії забезпечує підтримку та популяризацію наукових досліджень вчених ДВНЗ «УжНУ». До діяльності Центру відноситься проведення досліджень у галузі наукової комунікації, відкритого доступу, наукометрії та бібліометрії, поширення інформації про наукові дослідження в ДВНЗ «УжНУ» та підвищення їх результативності шляхом створення відповідної інфраструктури та інноваційних застосунків цифрової комунікації.

Центр об'єднує в собі наступні відділи: наукометричного аналізу; організації бібліотечно-інформаційного сервісу та інформаційних технологій; комп'ютерного забезпечення. Сьогодні можна впевнено констатувати своєчасність створення та нагальність роботи Центру, який не лише акумулює наукометрику та бібліометрику, а виступає ініціатором проєктів наказів щодо організації доєднання науковців ДВНЗ «УжНУ» до ORCID та Researcher ID, долучається до виконання складних завдань вишу, доприкладу, наукометричної характеристики на підтвердження ДВНЗ «УжНУ» статусу національного» [3, с. 96–97].

Велике значення для наукометричних характеристик вчених відіграє відкритість їх напрацювань, що дозволяє безперешкодно цитувати науковий доробок вченого. Тому відповідно до політики ДВНЗ «УжНУ», з метою популяризації результатів наукових досліджень та згідно з Наказом ДВНЗ «УжНУ» №70/01-17 від 03.10.2014 «Про впровадження електронного репозитарію наукових публікацій ДВНЗ «УжНУ» книгозбірня долучилась до наповнення інституційного репозитарію університету, який формується виключно на базі відкритого програмного забезпечення Dspace, що дає можливість збирати, зберігати й поширювати в інтернет-просторі доробок науковців вишу.

Центр постійно займається:

- наповненням та редагуванням публікацій науковців ДВНЗ «УжНУ» в Електронному репозитарії;
- реєстрацією нових користувачів в Електронному репозитарії та надання доступу до завантаження колекцій;
- проведенням ряду індивідуальних консультацій з науковцями та співробітниками вишу;
- наповненням репозитарію новими зібраннями, як от: Ювілейні видання університету; Електронний фотоархів Наукової бібліотеки УжНУ; матеріали конференцій, що проводились у ДВНЗ «УжНУ» та за його межами; «Наукові

записки Ужгородського державного університету (1947-1963 рр.)»; «Педагогічні інновації у фаховій освіті» та ін.

- поповненням зібрання Наукових вісників УжНУ.

У 2024 р. Науковою бібліотекою ДВНЗ «УжНУ» завантажено 33 452 публікації до репозитарію (станом на 10.10.2024 р.)

Одним із шляхів підвищення ефективності наукової комунікації ДВНЗ «УжНУ» є створення повних архівів наукових журналів, які продукує університет, що містять метадані для індексації світовими наукометричними системами. Наразі співробітники Наукової бібліотеки ДВНЗ «УжНУ» працюють над створенням окремих архівів, які сприяють індексації наукових вісників Ужгородського національного університету до наукометричних систем. При наповненні архівів існують проблеми: не всі випуски вісників були збережені редакціями не тільки в електронному вигляді, але й у паперовому вигляді, а декотрі навіть не надійшли до фондів Наукової бібліотеки. Тому працівники бібліотеки розпочали кропітку роботу з оцифрування видань і створення архівів вісників Ужгородського національного університету. При розміщенні колекцій вісників у репозитарії університету та на сайті Наукової бібліотеки застосовують два механізми завантажень:

- повнотекстовий електронний варіант вісника у форматі PDF файлів;
- окремі статті вісника у форматі PDF файлів (рис. 1, рис. 2).

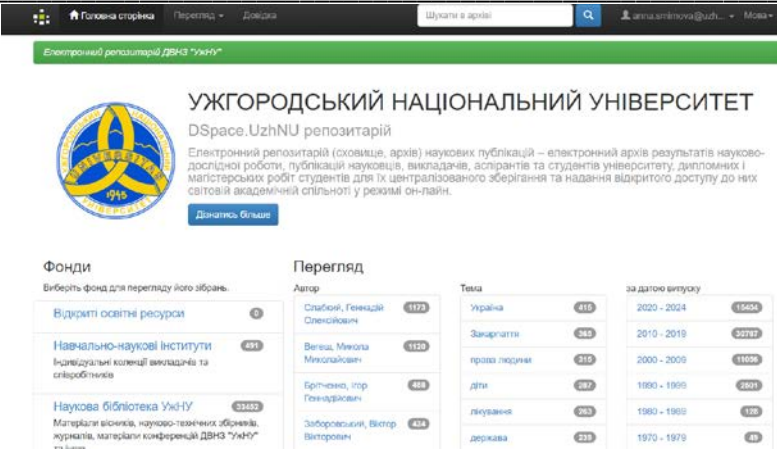

Рис. 1.

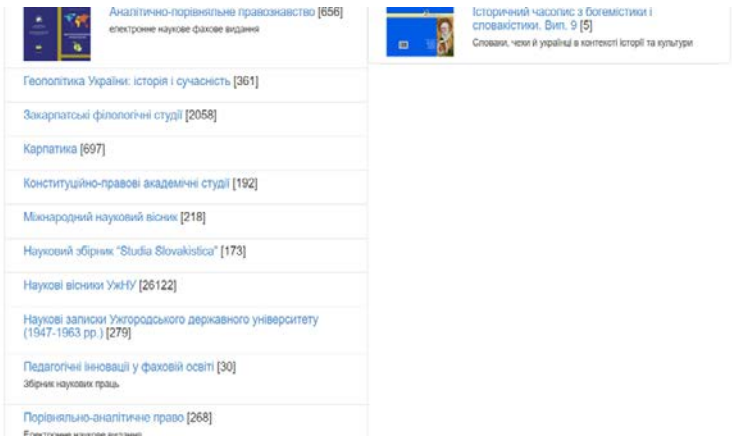

Рис. 2.

Обов'язково необхідно наводити при розміщенні в репозитарії приклад цитування роботи (citation) та індекс DOI, якщо він існує. При наявності прикладу цитування роботи, значно підвищується ймовірність коректного посилання іншими авторами. У результаті значно зростає цитованість автора у наукометричних системах та його h-індекс.

Звернемо свою увагу на декотрі наукометричні аспекти. Одним із основних напрямів у сфері освітньої та наукової діяльності у вищій школі України є визначення узагальненої оцінки якості та результатів наукових досліджень окремого вченого, кафедри, факультету, університету і вищих навчальних закладів України в цілому. «Світ стрімко змінюється, ростуть й вимоги щодо представлення науки, саме тому їй в допомогу прийшла наукометрія, яка досліджує активність науковців та цитованість їх праць. Сьогодні, наукова діяльність практично кожного ВНЗ характеризується наукометричними показниками, які виступають його основним рейтинговим аргументом. Бібліотека сміливо запропонувала допомогу своєму вузу, адже такі дослідження вже давно стали її звичною формою роботи. Ім'я ДВНЗ «УжНУ» було вписано до впливових світових наукометричних баз (наприклад, Scopus, Web of Science та Google Scholar), які сприяють підвищенню авторитетності імен вчених у світовому науковому просторі. Найбільшою перевагою статусу вченого є відкрита аналітика зацікавленості та використання його наукового дослідження» [4, с. 9]. Показники перерахованих наукометричних баз даних усе активніше використовуються для визначення та оцінювання ефективності діяльності як окремого науковця, так і організації.

З липня 2023 року, за вказаними зовнішніми IP-адресами установи, науковці ДВНЗ «УжНУ» мають вільний доступ до інформаційних ресурсів Elsevier з платформи Scopus та Clarivate з платформи Web of Science. Research4Life спільно з партнерами надають безоплатний доступ для дослідників до 19 ресурсів. Пропонуються сайти, інструменти та навчальні ресурси від видавництв Elsevier, Springer Nature, Taylor & Francis тощо, що передбачає доступ до понад 148 тис. електронних книг, понад 40 тис. наукових журналів і десятків баз даних.

З початку діяльності Центру наукометрії дирекцією бібліотеки було ініційовано ряд наказів, які мають на меті підвищення рейтингу університету у світових базах даних, який базується на уніфікації науковців, відстеження їх публікаційної активності, кількості цитувань, h-індексу:

- Наказ № 168/01-04 від 15.01.2019 р. «Про коректне визначення рейтингу науково-педагогічних і наукових працівників у світових наукометричних базах даних». У зв'язку з наказом усім науково-педагогічним і науковим працівникам університету необхідно зареєструватись в єдиному уніфікованому загальносвітовому ідентифікаторі вченого ORCID».

- Наказ № 212/01-04 від 19.03.2019 р. «Щодо індексування науково-педагогічних та наукових працівників за допомогою унікального ідентифікатора ResearcherID як авторського профілю на платформі Web of Science».

- Наказ № 227/01-04 від 05.07.2023 р. «Про обов'язкову реєстрацію та усунення недоліків у пошуковій бібліометричній системі «Google Scholar».

Щодня свій науковий доробок публікують у різних наукових виданнях десятки науковців з однаковими прізвищами в різних країнах. Через це при підрахунку цитувань праць вчених міжнародними наукометричними базами виникає чимало помилок (2-3 окремі профілі одного науковця у наукометричних базах, прикріплення статті до профіля іншого автора тощо). Прізвища, імена, приналежність науковців до вишу протягом наукової діяльності можуть зазнавати деяких змін при публікації статті. Тому спостерігається тенденція намагань точної ідентифікації автора. У міжнародних журналах наші автори публікуються під різними варіантами транслітерації свого прізвища (наприклад: Височанський Юліан Миронович – Vysochanskii, Yulian M. • Vysochanskii, Yulian • Visochanskii, Yu M. • Vysochanskip, Yu M. •

Vysochanski, Yu M. • Vysochansky, Y. M. • Vysochanskii, I. V. • Vysochanskii, Yulian M. • Vysochanskii, Ju M. • Vysochanskii, Yu • Vysochanskii, Yu M. • Vysochanskií, Yu M. • Vysochanskh, Y. M. • Vysochansku, Yu M. • Vysochanskii, Y. • Vysochansky, Yu M. • Vysochanskii, Yu M. • Vysochanskii, Y. M. • Vysochanskii, Ju.).

Вирішенням проблеми є використання унікального ідентифікатора (ID) авторів-науковців (англ. *unique author identifier*).

ID науковця дозволяє:

- легко встановити авторство конкретного документу;
- відслідкувати цитованість робіт окремих дослідників;
- аналізувати процес оцінки продуктивності та впливовості конкретного автора;
- спрощує перегляд та зберігання даних в одному місці;
- покращує видимість публікацій автора у глобальній мережі.

Приклади деяких унікальних ідентифікаторів науковців:

Scopus Author ID. Для авторів, які опублікували більше однієї статті, у Scopus створюються індивідуальні облікові записи – профілі авторів з унікальними ідентифікаторами авторів (Author ID). Ці профілі надають таку інформацію, як варіанти імені автора, перелік місць його роботи, кількість публікацій, роки публікаційної активності, галузі досліджень, посилання на основних співавторів, загальну кількість цитувань на публікації автора, загальну кількість джерел, на які посилається автор, індекс Гірша автора тощо.

База даних надає користувачам можливості використання унікальних ідентифікаторів авторів для формування пошукових запитів та налаштування сповіщень (наприклад, на електронну пошту) щодо змін у профілях авторів. Можливості пошуку авторів та обмеженого перегляду їхніх профілів

доступні без наявності передплати на базу даних Scopus засобами Scopus Author Preview (рис. 3).

Рис. 3

Web of Science ResearcherID – це унікальний ідентифікатор, який зв'язує автора з його публікаціями в екосистемі Web of Science і надає глобальній дослідницькій спільноті показник інформації про авторів. Продукти Web of Science Group (Web of Science, InCites, EndNote) використовують Web of Science ResearcherID, щоб зіставляти інформацію про дослідників у різних продуктах та усунути неоднозначність.

Наявність Web of Science ResearcherID допомагає:

- вирішувати проблеми авторської особистості;

- забезпечити правильне присвоєння авторства публікацій в Web of Science;
- легко підтримувати свій ORCID в актуальному стані, пов'язавши його зі своїм Web of Science ResearcherID;
- повністю інтегрувати ResearcherID у колекції Web of Science (рис. 4).

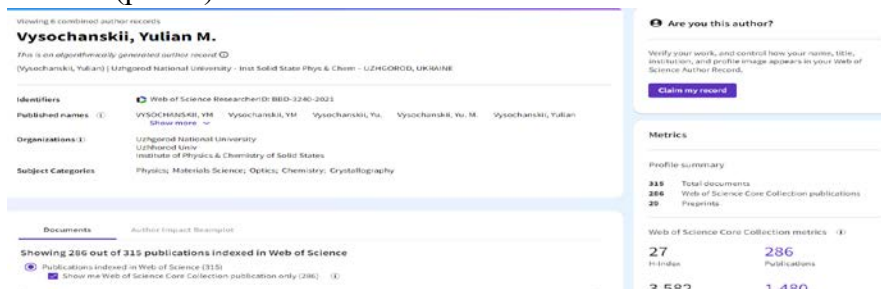

Рис. 4

ORCID (Open Researcher and Contributor ID) – відкритий, некомерційний проєкт для створення та підтримки реєстру унікальних ідентифікаторів дослідників, прозорого та повного способу представлення результатів науково-дослідної діяльності. Обліковий запис ORCID включає в себе інформацію про дослідника: прізвище, ім'я, електронну адресу, місце роботи та розширену інформацію про дослідницьку діяльність. Мета ORCID полягає в тому, щоб усі, хто є частиною науково-публікаційного процесу, були ідентифіковані та пов'язані зі своїми дослідженнями, не дивлячись на дисципліни, час і кордони. ORCID є частиною глобальної цифрової інфраструктури, яка допомагає науковцям обмінюватися необхідною інформацією. Для індивідуальних осіб доступ до реєстру надається безкоштовно. Вони можуть отримати ORCID ID, керувати записом результатів своєї діяльності і шукати в реєстрі інших науковців. На підставі цього реєстраційного номера науковці забезпечують собі можливість:

- коректної цитованості своїх статей (статті не «втрачаються» пошуковими системами);
- подачі своїх статей в престижні міжнародні наукові видання;
- формування особистого рейтингу в Українському індексі наукового цитування (проект «Наукової періодики України»);
- участі в рейтингах міжнародного рівня;
- подачі заявок на гранти;
- модерування індивідуальних профілів користувачів;
- зосередження в одному місці всієї ключової інформації про науковця, сферу його дослідницьких інтересів та публікаційну активність;
- налаштування у своєму обліковому записі підтримки інших систем ідентифікації.

Зручною особливістю ORCID як сервісу є можливість здійснювати експорт та імпорт наукометричного контенту з інших аналогічних профілів (ResearcherID, ScopusID чи Google Scholar) та поєднання облікового запису з базами даних та з авторськими колекціями електронного архіву Dspace ДВНЗ «УжНУ» (рис. 5).

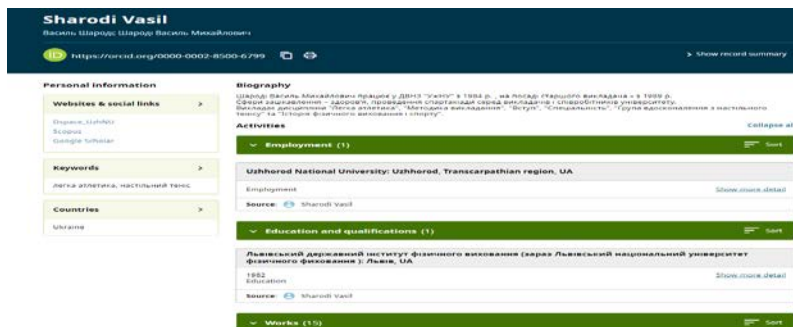

Рис. 5.

У березні 2023 року Ужгородським національним університетом підписано заяву та Ліцензійну угоду на приєднання до Національного консорціуму ORCID-Україна.

Індекс Гірша та імпаکت-фактор відносяться до одних з основних наукометричних показників. Надалі їх буде розглянуто детальніше.

Індекс Гірша (h-індекс) – це наукометричний показник, який є кількісною характеристикою продуктивності вченого, групи вчених, університету або країни в цілому. Індекс розраховується на основі сортування цитувань робіт даного дослідника. Вчений має індекс h, якщо h з його наукових праць цитуються як мінімум h раз кожна, в той час як решта праць цитуються не більше, ніж h раз кожна. Простота розрахунків зробила індекс Гірша популярним наукометричним показником. Цей показник, розрахований в різних базах, буде відрізнятися.

«Індекс Гірша прийнято розглядати як один основних наукометричних показників для порівняння науковців між собою. Він має ряд позитивних рис, але, як і інші наукометричні показники, має також і суттєві недоліки. Існує ряд його модифікацій, а також пропозицій щодо альтернативних показників», – зазначають деякі дослідники [5, с. 39].

У наукометричній базі Scopus h-індекс автоматично обраховується для кожного сучасного науковця у світі (за виключенням тих, що не публікуються у рейтингових журналах). Ці дані доступні через безкоштовний пошук авторів.

У науковій бібліометричній пошуковій системі Google Scholar кожен науковець може створити власний обліковий запис, додати до нього свої публікації, що наявні у базі, після чого сервіс автоматично, миттєво, обрахує h-індекс науковця. Google Scholar є універсальною й вільнодоступною платформою для створення бібліометричних профілів, яка не

має рівних за видовим, галузевим, географічним і мовним охопленням публікацій. Відкриті профілі науковців з їх h-індексами у Google Scholar можна знайти, користуючись сервісом пошуку (рис. 6).

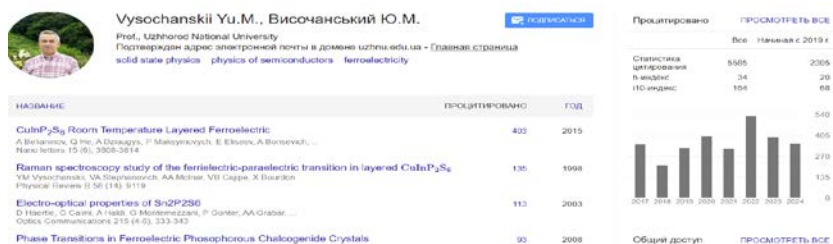

Рис. 6.

Коефіцієнт впливовості, або імпакт-фактор (англ. impact-factor) – коефіцієнт співвідношення цитування наукових журналів, що виступає формальним чисельним показником важливості та авторитетності наукового журналу, який вказує на те, скільки разів у середньому цитується кожна опублікована в журналі стаття протягом 2-3 наступних після виходу років. Розроблений у 1975 році для бази даних «Journal Citation Reports», імпакт-фактор є зареєстрованою торговельною маркою компанії «Інститут наукової інформації», яка в свою чергу є власністю компанії «Clarivate Analytics». Імпакт-фактор розраховується тільки для журналів, наявних у двох базах даних Web of Science – Science Citation Index Social та Sciences Citation Index.

«Аналіз світового досвіду формування і функціонування загальновідомих міжнародних наукометричних платформ Web of Science (WoS), Index Copernicus, SciVerse Scopus у контексті їх використання для оцінки наукової діяльності суб'єктів і об'єктів системи наукових комунікацій (як уже було сказано) підтверджує існування різних способів одержання кількісних даних через цитованість наукового видання, визначення

Імпакт-фактору наукових журналів та застосування власних методик розрахунку оцінки визнання видань у відповідних тематико-типологічних напрямках наукової діяльності»[6, с. 80]. Тому розглянемо ріст імпакт-фактору журналу у базі Scopus (на прикладі «Наукового вісника Ужгородського національного університету. Серія: Фізика») (рис. 7, рис. 8).

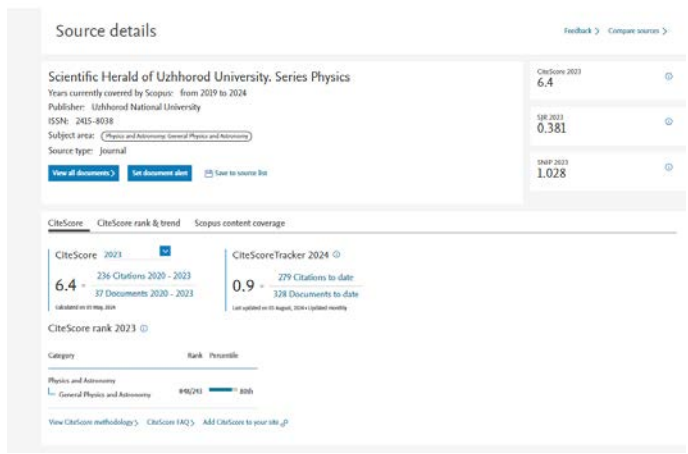

Рис. 7.

Рейтинг CiteScore 2023 В категории: General Physics and Astronomy

#48	Scientific Herald of Uzhhorod University. Series Physics	6.4	80-й процентиль
243			
Рейтинг	Название источника	CiteScore 2023	Процентиль
#1	Reviews of Modern Physics	76.2	99-й процентиль
#2	Physics Reports	56.1	99-й процентиль
#3	Nature Reviews Physics	47.8	98-й процентиль
#4	Reports on Progress in Physics	31.9	98-й процентиль
#5	Nature Physics	30.4	98-й процентиль

Рис. 8.

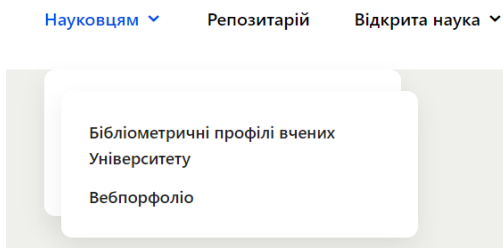
Наукова бібліотека ДВНЗ «УжНУ» активно працює над створенням і впровадженням власних інформаційно-аналітичних систем. На особливу увагу заслуговують створені бібліотекою університетські електронні бази:

- «Бібліометричні профілі науковців Університету», що дозволяє бачити присутність кожного вченого університету в наукометричних базах, відкриває доступ до інформації про конкретну статтю (а у випадку відкритого доступу до журналу, сам текст статті);
- «Бібліометрика науки ДВНЗ УжНУ», в якій представлені рейтинги науковців за факультетами та кафедрами вишу.

Даний моніторинг надає можливість відслідковувати динаміку розвитку університетської науки та її найвпливовіших дослідників. Займаючись наукометричними дослідженнями бібліотека керується основним завданням, а саме підвищенням видимості авторитету вчених університету у світовому інформаційно-науковому просторі, чим створює і свою власну бібліотечну репутацію» [4, с. 10].

В результаті аналітичної діяльності з моніторингу та аналізу публікаційної активності науковців та співробітників ДВНЗ «УжНУ» на основі наукометричних баз Scopus, Web of Science, Google Академія, ORCID та Dspace було підготовлено загальну таблицю бібліометричних профілів науковців та співробітників ДВНЗ «УжНУ» (інформація розміщена на сайті Наукової бібліотеки ДВНЗ «УжНУ») (рис. 9, рис. 10) .

Рис. 9.

Біологічний факультет						
Кафедра ботаніки						
Прізвище, ім'я	ORCID	Google Scholar	Scopus	Web of Science, ResearcherID	DSpace	Па
Бесеганич Інна Веніаминівна	[link]		[link]		[link]	
Гасинець Ярослава Степанівна	[link]	[link]	[link]	[link]	[link]	

Рис. 10.

Також Наукова бібліотека ДВНЗ «УжНУ» постійно проводить аналітичні дослідження публікаційної активності науковців та співробітників університету:

- Перелік науковців ДВНЗ «УжНУ», які мають нові наукові публікації у Scopus (щомісяця інформація розміщується на сайті ДВНЗ «УжНУ»);
- Перелік науковців ДВНЗ «УжНУ», які мають нові наукові публікації у Web of Science (щомісяця інформація розміщується на сайті ДВНЗ «УжНУ»);
- Рейтинг цитування публікацій науковців ДВНЗ «УжНУ», проіндексованих в Scopus (розміщується на сайті ДВНЗ «УжНУ» на початку року);
- Рейтинг цитування публікацій науковців ДВНЗ «УжНУ», проіндексованих в Web of Science (розміщується на сайті ДВНЗ «УжНУ» на початку року);
- Загальний перелік профілів науковців ДВНЗ «УжНУ» в базі Scopus (розміщується на сайті ДВНЗ «УжНУ» на початку року);
- Загальний перелік профілів науковців ДВНЗ «УжНУ» в базі Web of Science (розміщується на сайті ДВНЗ «УжНУ» на початку року).

Вищезгадані рейтинги – допоміжний матеріал для ректорату університету при здійсненні аналізу діяльності щодо

виконання вишем критеріїв підтвердження статусу національного та при формуванні критеріїв щодо забезпечення конкурсного відбору виконавців державного замовлення на підготовку фахівців (магістрів) МОН №1 9294-23 від 27.06.2023. Керуючись Законом України «Про вищу освіту» та на підставі рішення Вченої Ради ДВНЗ «УжНУ», Центр наукометрії формує довідки про проходження конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників, на підставі яких укладається трудовий договір з ДВНЗ «УжНУ».

Центр наукометрії співпрацює з вітчизняним сервісом «Бібліометрика української науки», який містить узагальнені результати з наукометричних баз даних, «надає суспільству цілісне уявлення про вітчизняне дослідницьке середовище, про його галузеву, відомчу та регіональну структуру. «Бібліометрика української науки» – унікальний проект, який розвивається за безпосередньої участі наукової спільноти» [7, с. 6] (рис. 11).

Рис. 11.

За рейтингом ДВНЗ «УЖНУ» посідає 31 місце серед вишів
України (станом на 22.07.2024) (рис. 12).

Рис. 13.

Серед 10-ти рейтингових установ України за кількістю
бібліометричних профілів вчених за даними Google Scholar
ДВНЗ «УЖНУ» займає 2-ге місце (станом на 22.07.2024) (рис.
14).

Рис. 14.

Серед 10-ти рейтингових установ України за кількістю бібліометричних профілів вчених за даними Scopus ДВНЗ «УжНУ» займає 4-те місце (станом на 22.07.2024) (рис. 15).

Рис. 15.

ДВНЗ «УжНУ» входить до 50 кращих вишів України в рейтингу Ukrainian National H-index Ranking. National H-index Ranking – це незалежний міжнародний рейтинг, направлений на оцінку наукової продуктивності вчених, дослідницьких груп та організацій на основі консолідованого значення індексу Гірша. Ukrainian National H-index Ranking враховує сумарне значення індексу Гірша наукових установ України із залученням відомостей наукометричних баз даних Scopus, Web of Science та Google Scholar (рис. 16).

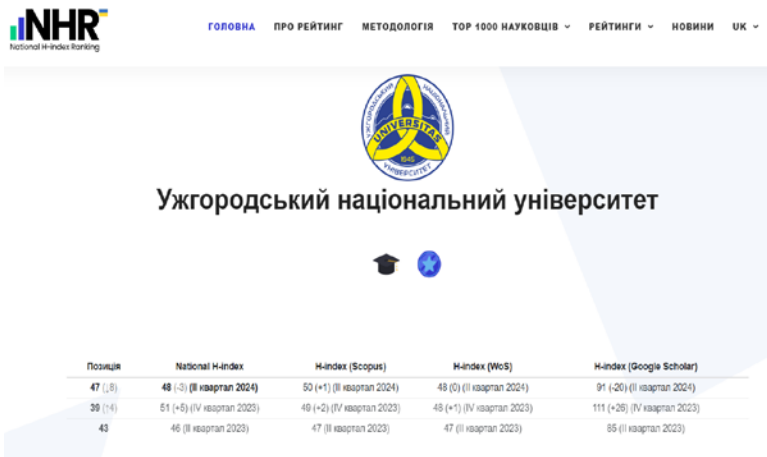

Рис. 17.

Центр забезпечує організацію навчання та консультування з практичних питань використання наукометрії в управлінні науковими дослідженнями. Проводяться індивідуальні консультації з науковцями та співробітниками університету з наступних питань:

- забезпечення належної ідентифікації наукових і науково-педагогічних працівників ДВНЗ «УжНУ» в міжнародному науковому просторі (реєстрація/актуалізація авторських профілів в реєстрах ResearcherID і ORCID та на вебплатформах Google Scholar і Academia.edu, актуалізація та зведення профілів у Scopus і Web of Science);
- користування освітніми й науковими вебресурсами та сервісами: повнотекстовими та реферативними базами даних, інформаційно-пошуковими системами, наукометричними інструментами та референс-менеджерами;
- вибору видання для публікації результатів досліджень;
- оформлення публікацій відповідно до вимог конкретних вітчизняних та міжнародних видань: дотримання структури

наукової статті й стилю посилань, визначення ключових слів, допомога в транслітерації прізвища автора;

- визначення наукометричних показників авторів (індексу цитувань та індексу Гірша) за даними наукометричних платформ Scopus, Web of Science, Google Scholar.

Також Наукова бібліотека ДВНЗ «УжНУ» представлена і в соціальній мережі «Фейсбук»:

- Наукова бібліотека Ужгородського національного університету

<https://www.facebook.com/library.uzhnu>

- Центр наукометрії Наукової бібліотеки "УжНУ"

<https://www.facebook.com/supcenter.uzhnu>

- Відділ популяризації фонду Наукової бібліотеки ДВНЗ "УжНУ"

<https://www.facebook.com/depabonement.uzhnu>

- Електронний фотоархів Наукової бібліотеки УжНУ

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100087963859186>

На сторінці Центру наукометрії представлена інформація про роботу наукометричного відділу: навчання, вебінари, відео-уроки, презентації, звіти тощо. Наприклад, протягом 2024 року працівниками бібліотеки переглянуто кейс вебінарів від компаній Clarivate Analytics і Elsevier й інформацію розміщено на сторінці «Фейсбук».

Висновки. Наукова бібліотека ДВНЗ «УжНУ» прагне бути активним учасником популяризації наукових досліджень вчених свого вишу. Поряд з основною місією, яка полягає в підтримці освітнього та наукового процесу, бібліотека сприяє підвищенню рейтингу та статусу науковців університету серед світової спільноти. Центр наукометрії та інформаційної підтримки досліджень – важливий підрозділ, що виступає вагомим елементом діяльності ДВНЗ «УжНУ» в умовах сьогодення і слугує механізмом поширення і відкритості наукометричних характеристик університету.

Список бібліографічних посилань

1. Симоненко Т. Наукова декларація – вимога часу. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 1. С. 26–28.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_1_10

2. Костенко Л., Жабін О., Кузнецов О., Кухарчук Є., Симоненко Т. Бібліометрика української науки: інформаційно-аналітична система. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 4. С. 8–12.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2014_4_4

3. Медведь М. М. Політика інноваційних впроваджень у роботу Наукової бібліотеки Ужгородського університету. *Використання інструментів веб-технологій як основа розширення бібліотечних онлайн-послуг у формуванні сучасного іміджу бібліотеки* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 18–25 черв. 2019 р.) / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, Л. О. Мельник та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2019. С. 91–99.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/24036>

4. Медведь М. М. Роль бібліотеки в інформетричних дослідженнях: на прикладі роботи наукової бібліотеки Ужгородського університету. *Тенденції розвитку медичних бібліотек України і виклики сучасного інформаційного суспільства* : матеріали XX ювілейної міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 трав. 2021 р., м. Ужгород) / редкол. : Т. А. Остапенко, Н. М. Бортнік, О. М. Кірішева, С. М. Науменко ; Нац. наук. мед. б-ка України, Наук. б-ка Ужгор. нац. ун-ту. Київ, 2021. С. 9–10.

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35471>

5. Гнатієнко Г., Олецький О. Порівняння методик ранжування науковців на основі індексів Гірша та PageRank: суперечливі ситуації. *Сучасні інформаційні технології*. 2021. № 1 (1). С. 39–44.

URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/12b76e0e-8550-41fe-bbc5-cf0c1f0a457e> (дата звернення: 26.09.2024).

6. Бистрова Ю. В., Зарвирог І. П. Імпакт-фактор як наукометричний індикатор значимості наукового журналу. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2017. № 1. С. 78–86.

URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Bystrova_Zarvyroh8.pdf (дата звернення: 26.09.2024).

7. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 4. С. 3–9.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2018_4_3

References

1. Symonenko, T. (2017). Naukova deklaracija – vymoha času [A scientific declaration is the need of the hour]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, № 1, 26–28 [in Ukrainian].

2. Kostenko, L., Žabin, O., Kuznecov, O., Kuxarčuk, Je., Symonenko, T. (2014). Bibliometryka ukrajins'koji nauky: informacijno-analityčna systema [Bibliometryka ukrains'koji nauky: information-analytic system]. *Bibliotečnyj visnyk*, 4, 8–12 [in Ukrainian].

3. Medved', M. M. (2019). Polityka innovacijnyx vprovadžen' u robotu Naukovoji biblioteki Užhorods'koho universytetu [Policy of innovative implementations in the work of the Scientific Library of Uzhhorod University]. *Tendenciji rozvytku medyčnyx bibliotek Ukraïny i vyklyky sučasnoho informacijnoho suspil'stva* : materialy XX-ji juvilej. mižnar. nauk.-prakt. konf. (19–20 trav. 2021 r., m. Užhorod) / redkol. : T. A. Ostapenko, N. M. Bortnik, O. M. Kiriševa, S. M. Naumenko ; Nac. nauk. med. b-ka Ukraïny, Nauk. b-ka Užhor. nac. un-tu (pp. 9–10). Kyjiv [in Ukrainian].

4. Medved', M. M. (2021). Rol' biblioteki v informetryčnyx doslidžennjax: na prykladi roboty naukovoji biblioteki Užhorods'koho universytetu [The role of the library in informatics research: on the example of the work of the scientific library of Uzhhorod University]. *Tendenciji rozvytku medyčnyx bibliotek*

Ukrainy i vyklyky sučasnoho informacijnoho suspil'stva : materialy XX juvilej mižnar. nauk.-prakt. konf. (19–20 trav. 2021 r., m. Užhorod) / redkol. : T. A. Ostapenko, N. M. Bortnik, O. M. Kiriševa, S. M. Naumenko ; Nac. nauk. med. b-ka Ukrainy, Nauk. b-ka Užhor. nac. un-tu (pp. 9-10). Kyjiv [in Ukrainian].

5. Hnatijenko, H., Olec'kyj, O. (2021). Porivnjannja metodyk ranžuvannja naukovciv na osnovi indeksiv Hirša ta PageRank: superečlyvi sytuaciji [Comparison of the methods of ranking scientists based on the Hirsch index and PageRank: controversial situations]. *Sučasni informacijni texnologiji*, 1(1), 39-44 [in Ukrainian].

6. Bystrova, Ju. V., Zarvyroh, I. P. (2017). Impakt-faktor jak naukometryčnyj indyktor značymosti naukovocho žurnalu [Impact factor as a scientometric indicator of the significance of a scientific journal]. *Pravo ta innovacijne suspil'stvo*, 1, 78-86 [in Ukrainian].

7. Kostenko, L., Symonenko, T., Žabin, O. (2018). Cyfrova humanitarystyka v biblioteci: vid e-katalogu do naukometriji [Digital humanities in the library: from e-catalogue to scientometrics]. *Bibliotečnyj visnyk*, 4, 3-9 [in Ukrainian].

Hanna Smipnova,

Head of the Scientometrics Department
Scientific library
SHEI "Uzhhorod National University"
ORCID: 0000-0002-5309-419X
e-mail: anna.smirnova@uzhnu.edu.ua

Kristina Shpontak,

Head of the Department
of Organizational and Information Services
Scientific library
SHEI "Uzhhorod National University"
ORCID: 0009-0001-5496-381X
e-mail: kristina.shpontak@uzhnu.edu.ua

PRINCIPAL SCIENTOMETRIC INDICATORS IN THE DOMAIN OF SCIENTIFIC ACTIVITY OF UKRAINE'S HIGHER EDUCATION (ON THE EXAMPLE OF THE RESULTS OF MONITORING ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE SHEI "UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY")

Abstract. The article reviews the challenges and tasks faced by libraries in the modern scientific landscape. The following activities of the Center of Scientometrics and Information Support for Education and Research of the Scientific Library of the SHEI "Uzhgorod National University" are elucidated: the popularization of university science, creation of conditions that facilitate the publishing of scientific research by scientists of the SHEI "UzhNU" either in foreign journals or domestic periodicals that are indexed in international scientometric databases, and assistance to scientific and pedagogical employees of the institution in adapting to the realities of the digital present.

Special attention is paid to individual identifiers of authors-scientists, various scientometric databases (Scopus, Web of Science, Google Scholar and ORCID) and indicators calculated on their basis. The Scientific Library's constant monitoring of databases and various indicators provides an opportunity to track the development dynamics of university science and identify its most influential researchers. Engaging in scientometric research, the library is guided by the task of increasing the authority of university scientists in the global scientific community.

The conclusions note that the Center of Scientometrics and Information Support for Education and Research has become an important unit that takes the significant part in activities of the SHEI "Uzhgorod National University" in today's conditions, serves as a mechanism for the dissemination of the scientometric indicators of the university, and provides ease of access to the latter.

The purpose of the article is to elucidate the activities of the Center of Scientometrics and Information Support for Education and Research of the Scientific Library of the SHEI "Uzhgorod National University" in the popularization of university science and assistance to scientific and pedagogical employees of the institution in adapting to the realities of the digital present.

Relevance. The problem of reporting on the results of scientific research, which should be public and accessible, is of particular relevance in the academic environment [1, p. 26]. The current challenge is to create conditions for facilitating the publishing of scientific research by scientists of the SHEI "Uzhhorod National University" either in foreign journals or in domestic periodicals that are indexed in the international scientometric databases. Profiles ought to be completed and to present all significant works of the scientist. This matter is actively considered at scientific conferences, seminars, round tables, and is covered on the pages of professional publications. Some aspects of this issue were addressed in the works of T. Yaroshenko, T. Kolesnikova, M. Nazarovets, M. Medved and others.

Keywords: *scientometrics, scientometric indicators, h-index, indicators of scientific activity, scientific library.*

Цитування:

Смірнова Г., Шпонтак К. Основні наукометричні показники у сфері наукової діяльності вищої школи України (на прикладі результату моніторингової діяльності Наукової бібліотеки ДВНЗ «УжНУ»). *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 186–212.

Smirnova H., Shpontak K. Principal scientometric indicators in the domain of scientific activity of Ukraine's higher education (on the example of the results of monitoring activity of the Scientific Library of the SHEI "Uzhhorod National University"). *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 186–212). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 025.5-024.87

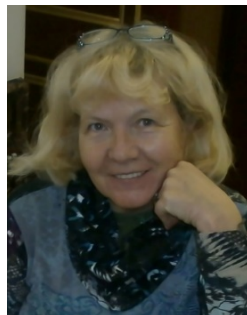
DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.213-223>

Леся ТУРОВСЬКА,

наукова співробітниця,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-0750-1794

e-mail: volhitka7@gmail.com

КЛІЄНТ-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД В СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ

Анотація. Стаття концентрує увагу на необхідності впровадження нових комунікаційних рішень в бібліотечну діяльність, зокрема принципів інтелектуалізації у взаємодії з віддаленими користувачами. Зупиняється на одному з важливих соціальних аспектів у системі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування – клієнт-орієнтованому підході як сучасній філософії взаємовідносин між бібліотекою та її читачем. Користуючись досвідом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, розкриває основні засади орієнтації на користувача, систематичного вивчення читацьких пріоритетів, запитів, уподобань і потреб, зокрема завдяки бібліотечній соціології та статистиці, які, доповнюючи одна одну, відтворюють панораму сучасного стану бібліотечної справи. Підкреслюється, що використання клієнт-орієнтованого підходу в бібліотечному середовищі передбачає систематичне вивчення складу, професійного рівня користувачів та їх соціально-демографічних характеристик, сприяє оперативному збору читацьких пропозицій та комплексному аналізу читацьких запитів на різні види бібліотечно-інформаційних послуг. Стаття резюмує, що, виконуючи головне завдання – надання дистанційних бібліотечних послуг з метою задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших читацьких потреб, –

бібліотека перетворюється на ефективну ланку між користувачем і потужним масивом електронної інформації; стає на захист віртуального інформаційного простору, дає відсіч інформаційному шуму, суперечливій інформації та дезінформації. Зауважується, що процеси, пов'язані з віртуальною бібліотечною діяльністю, мають розвиватися, не вступаючи в суперечності й протиріччя з традиційними формами і методами обслуговування, вони призначені доповнювати та покращувати їх. Наголошується, що стійка кореляція між віддаленим користувачем і книгозбірнею сприяє перетворенню останньої на зручну, затребувану, доступну, привабливу та комфортну інституцію, відкриту для широкого читацького загалу.

Ключові слова: *клієнт-орієнтований підхід, дистанційне бібліотечно-інформаційне обслуговування, електронні інформаційні ресурси, інформаційні потреби віддалених користувачів.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш суттєвих рис сучасного суспільства, в тому числі бібліотечної сфери, є бурхливий розвиток інформатизації та повсюдне впровадження електронних інформаційних ресурсів (ЕІР). Виконуючи головне завдання – надання бібліотечних послуг з метою задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших читацьких потреб, – сучасні бібліотеки стають ефективною ланкою між користувачем і потужним масивом електронної інформації.

Важливим складником глобального науково-інформаційного середовища є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), яка реалізує функцію всеукраїнського науково-дослідного, науково-методичного, науково-інформаційного та науково-організаційного центру мережі бібліотек наукових установ НАН України, виступає основним вітчизняним постачальником наукової, бібліографічної, реферативної, повнотекстової та іншої електронної інформації.

Нині НБУВ концентрує увагу на інтеграції власних ЕІР в інформаційно-комунікаційному просторі, значною мірою розв'язує суперечність між стрімким старінням оперативної

інформації й високою швидкістю її доставки користувачу за допомогою дистанційних бібліотечних сервісів. Стоїть на захисті віртуального інформаційного простору, дає відсіч так званому інформаційному шуму, суперечливій інформації та дезінформації.

Враховуючи невпинне зростання вимог до забезпечення потреб сучасної науки, освіти, культури тощо, зважаючи на соціально-політичні, соціально-економічні, а останнім часом епідеміологічні й воєнно-політичні колізії у вітчизняному і світовому суспільстві, НБУВ дедалі більше посилює своє навантаження на онлайн-сервіси та віртуальні послуги власної генерації. Відповідно до стратегічних цілей і пріоритетів розвитку, спрямованих на науково-інформаційне забезпечення вітчизняної науки, культури та освіти, з урахуванням загальносвітових стратегій, задекларованих в офіційних документах ІФЛА та ЮНЕСКО, забезпечує дистанційне обслуговування користувачів, зорієнтоване на оперативне задоволення інформаційних запитів універсального характеру [3].

Мета статті. Розкрити сутність та основні принципи клієнт-орієнтованого підходу в системі комунікативно-інформаційних відносин між бібліотекою та віддаленим користувачем.

Аналіз останніх досліджень. В сучасних умовах вчені-бібліотекознавці приділяють увагу дослідженням процесів комунікативної, клієнт-орієнтованої взаємодії бібліотек і користувачів. Вони переконливо доводять, що бібліотечні сервіси і послуги мають бути зосереджені найперше на задоволенні запитів користувачів, а не тільки на внутрішніх технологіях або формуванні ресурсів та забезпеченні їх зберігання. Перспективність клієнт-орієнтованої діяльності визначена, зокрема, в колективній монографії НБУВ «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» [2].

У контексті даної тематики професійну увагу привертають методичні поради Хмельницької обласної універсальної бібліотеки «Орієнтація на клієнта – користувача бібліотеки : метод. поради» [6].

Варто згадати статтю С. С. Гарагулі «Формування електронних ресурсів бібліотек: орієнтація на користувача», яка підіймає питання зворотного електронного зв'язку бібліотеки з читачами, що дає змогу персоналізувати інформацію щодо читацьких уподобань, побажань та пропозицій, а відтак аналітичним шляхом коригувати характер надання бібліотечних послуг та створення ЕІР; проводити роботу щодо реструктуризації бібліотечного фонду (штучно збільшувати питому вагу найбільш популярних серед читачів ресурсів залежно від кон'юнктури їхніх запитів), відстежувати шлях користувача сторінками бібліотечного вебпорталу тощо [1].

Методи дослідження користувачів бібліотеки та їх інформаційних потреб є об'єктом пильної уваги Л. В. Коновал, яка підкреслює, що орієнтація на задоволення потреб споживача є головною ознакою бібліотечного маркетингу [5].

На думку Т. П. Ткаченко, якість бібліотечної послуги визначається тим, наскільки вона відповідає вимогам окремого користувача [7]. До неї приєднуються О. Башун, Т. Коваль, Н. Каліберда, О. Василенко та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалії сьогодення вимагають від НБУВ нових комунікаційних рішень, зокрема інтелектуалізації у взаємодії з користувачами. Бібліотека виконує суто соціальну місію в громадянському суспільстві, тож її діяльність багато в чому спрямована на соціальний ефект. Це передбачає орієнтацію на користувача, систематичне вивчення читацьких запитів, пріоритетів, потреб і вподобань у спосіб бібліотечної соціології та статистики, які, доповнюючи одне одну, відтворюють реальну панораму сучасного стану бібліотечної справи.

Надаючи електронні послуги, НБУВ прагне не тільки створення таких умов, за яких користувачі, з мінімальними витратами часу й максимальними зручностями, отримують бібліотечно-інформаційні онлайн-послуги, але й максимальної відповідності останніх – користувацьким бажанням, очікуванням і потребам. Все це досягається пильним вивченням потенціалу самого користувача.

Раніше термін «потенціал клієнта» був відомий лише у бізнес-сфері, де під ним розумівся спершу споживчий та фінансовий потенціал. Нині явище «потенціал клієнта» (з узагальненням так званих прихованих читацьких потреб) активно досліджується в бібліотечній справі, причому акцент робиться на зусилля та продуктивність самого користувача при споживанні ним бібліотечно-інформаційних послуг.

Клієнт-орієнтований підхід в бібліотечній справі – це зосередженість на потребах і очікуваннях кожного окремого користувача; його персоналізація; сприймання тієї чи іншої бібліотечно-інформаційної проблеми з його точки зору; взаємодія та допомога у вирішенні проблем, побудова з користувачем довгострокових міжособистісних відносин. Саме така сервісна філософія (орієнтація на споживача при задоволенні його запитів та потреб) є найвищою цінністю для бібліотеки [4].

Клієнт-орієнтований підхід в системі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування передбачає:

- систематичне вивчення колективної та індивідуальної думки користувачів стосовно критеріїв якості, інформаційної повноти та затребуваності дистанційних бібліотечно-інформаційних послуг;
- уточнення реальних інформаційних потреб віддалених користувачів та аналіз їхніх запитів на різні види електронної продукції;
- моніторинг мотивів звернення віддалених користувачів до ЕІР наукової бібліотеки;

- розроблення заходів з усунення ймовірних бар'єрів та перешкод до отримання користувачем потрібної інформації;
- вивчення складу, професійного рівню, психологічних та соціально-демографічних характеристик віддалених користувачів;
- узагальнення користувацьких побажань і зауважень та вироблення пропозицій щодо удосконалення дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування;
- вироблення пропозицій щодо збалансування користувацьких інформаційних потреб з можливостями наукової бібліотеки.

Широке використання клієнт-орієнтованого підходу в НБУВ сприяє оперативному збору читацьких пропозицій та комплексному аналізу читацьких запитів на різні види бібліотечно-інформаційних послуг з метою радикального оновлення їх асортименту. Застосовуючи цілий спектр дослідницьких наукових методів (інтерв'ювання, анкетування, хол-тестування, роботу в фокусних групах, візуальне спостереження, статистичний аналіз даних, маркетингові дослідження), ведеться поглиблений моніторинг інформаційних потреб користувачів під час використання ними ЕІР НБУВ. А зворотна активність користувачів – це позитивна відповідь на зусилля наукової бібліотеки оптимізувати систему дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Висновки. Стійка кореляція між віддаленим користувачем і науковою бібліотекою перетворює останню на зручну, затребувану, доступну, привабливу та комфортну інституцію, відкриту для широкого читацького загалу. При цьому НБУВ дбає про те, щоб процеси, пов'язані з віртуальною діяльністю, розвивалися, не вступаючи в суперечності й протиріччя з традиційними формами і методами обслуговування, а доповнювали та покращували їх.

Список бібліографічних посилань

1. Гарагуля С. С. Формування електронних ресурсів бібліотек: орієнтація на користувача. *Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору*: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 21-23 жовтня 2014 р.) ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. Київ, 2014. С. 436–438.

2. *Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства* : монографія [О. С. Онищенко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2011. 247 с.

3. Каліберда Н. Ю. Дистанційне обслуговування користувачів: пріоритети розвитку. *Бібліотека. Наука. Комунікація*: матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6-8 жовт. 2015 р.) : в 2 ч. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. Київ, 2015. Ч. 2. С. 14–17.

4. Коваль Т. М., Туровська Л. О., Василенко О. М. Розвиток системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020)* : монографія / відп. ред. Василенко О. М. ; наук. ред. Клименко О. З. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 139–173.

5. Коновал Л. В. Методи дослідження користувачів бібліотеки та їх інформаційних потреб. *Адаптація знань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І.

Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. Київ, 2013. С. 50–52.

6. *Орієнтація на клієнта – користувача бібліотеки*: метод. поради / уклад. В. В. Шейчук, Л. П. Семенюк ; Упр. культури, національностей, релігій та туризму Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського. Хмельницький, 2015. 28 с.

7. Ткаченко Т. П. Засади формування системи якості бібліотеки. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 37. С. 120–128.

References

1. Harahulia, S. S. (2014). Formuvannia elektronnykh resursiv bibliotek: oriiientatsiia na korystuvacha [Forming electronic resources of libraries: user orientation]. *Mistse i rol bibliotek u formuvanni natsionalnoho informatsiinoho prostoru: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Kyiv, 21-23 zhovtnia 2014 r.). NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Asots. b-k Ukrainy, Rada dyr. b-k ta inform. tsentriv akademii nauk – chleniv MAAN (pp. 436-438). Kyiv [in Ukrainian].

2. *Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva* (2011) : monohrafiia [Electronic information resources of libraries in raising the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. [O. S. Onyshchenko ta in.] ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv: NBUV [in Ukrainian].

3. Kaliberda, N. Yu. (2015). Dystantsiine obsluhovuvannia korystuvachiv: priorytety rozvytku [Remote user service: development priorities]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: materialy mizhnar. nauk. konf.* (Kyiv, 6-8 zhovt. 2015 r.) : v 2 ch. NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Asots. b-k Ukrainy, Rada dyr. b-k ta inform. tsentriv akademii nauk – chleniv MAAN, Ch. 2 (pp. 14-17). Kyiv [in Ukrainian].

4. Koval, T. M., Turovska, L. O., & Vasylenko, O. M. (2022). Rozvytok systemy kompleksnoho bibliotechno-informatsiinoho

obsluhovuvannya Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Development of the integrated library and information service system of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.]. *Nats. biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: bibliotekoznavstvo ta bibliotechna diialnist v innovatsiinomu protsesi rozvytku (2002-2020): monohrafiia / vidp. red. Vasylenko O. M. : nauk. red. Klymenko O. Z ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho* (pp. 139-173). Kyiv [in Ukrainian].

5. Konoval, L. V. (2013). *Metody doslidzhennia korystuvachiv biblioteky ta yikh informatsiinykh potreb* [Research methods of library users and their information needs.]. *Adaptatsiia znan i funktzii naukovoï biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv: materialy Mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 8-10 zhovt. 2013 r.) ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, Asots. b-k Ukrainy, Rada dyr. b-k ta inform. tsentriv akademii nauk – chleniv MAAN* (pp. 50-52). Kyiv [in Ukrainian].

6. *Oriientatsiia na kliienta – korystuvacha biblioteky: metod. porady* (2015). [Orientation on the client – library user: method. advice.]. Uklad. V. V. Sheichuk, L. P. Semeniuk ; Upr. kultury, natsionalnostei, relihii ta turyzmu Khmelnyts. obl. derzhadmin., Khmelnyts. obl. univers. nauk. b-ka im. M. Ostrovskeho. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

7. Tkachenko, T. P. (2012). *Zasady formuvannia systemy yakosti biblioteky* [Principles of the formation of library quality system]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. Vyp. 37, 120-128 [in Ukrainian].

Lesia Turovska,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0002-0750-1794

e-mail: volhitka7@gmail.com

CLIENT-ORIENTED APPROACH IN THE SYSTEM OF LIBRARY AND INFORMATION SERVICE FOR REMOTE USERS

Abstract. The article focuses attention on the need to implement new communication solutions in library activities, in particular the principles of intellectualization in interaction with remote users. It dwells on one of the important social aspects in the remote library and information service system – the client-oriented approach as a modern philosophy of the relationship between the library and the user. Using the experience of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi, it reveals the basic principles of user orientation, systematic study of reader priorities, requests, preferences and needs, in particular in the way of library sociology and statistics, which, complementing each other, install a real panorama of the modern state of library affairs. The article emphasizes that the widespread use of a client-oriented approach in the library environment causes a systematic study of the composition and professional level of users, as well as their socio-demographic characteristics, contributes to the prompt collection of reader proposals and comprehensive analysis of reader requests for various types of library and information services with the aim of radical updating their assortment. The article summarizes that, performing the main task of providing remote library services to meet informational, research, educational, cultural and other reader needs, the library turns into an effective link between the user and a powerful array of electronic information, and becomes a protector of the virtual information space, counters information noise, conflicting information and misinformation. The article also points out that the processes related to virtual activities should develop without entering into contradictions and contradictions with traditional forms and methods of service, but complement and improve them. The article emphasizes that the stable correlation between the remote user and the library contributes to the transformation of the latter into a convenient, sought-after, accessible, attractive and comfortable institution open to a wide readership.

Keywords: *client-oriented approach, remote library and information service, electronic information resources, information needs of remote users.*

Цитування:

Туровська Л. Клієнт-орієнтовний підхід в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 213–223.

Turovska, L. Client-oriented approach in the system of library and information service for remote users... *Information policy of memory – survival, preservation and development of Ukrainian libraries in the present period* : materials of the 5th scientific and research Internet conference (Uzhhorod, Oct. 16, 2024). Vidp. red. M. Medved (pp. 213–223). Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 021.6:004.946.5.056(045)

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.224-238>

Наталія ТУРЯНИЦЯ,

заступниця директора

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID 0000-0001-9626-5721

e-mail: natalia.turianytsia@uzhnu.edu.ua

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БІБЛІОТЕК: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Анотація. Цифрова трансформація бібліотек – це складний і багатогранний процес, який потребує значних зусиль бібліотечних установ, органів влади та суспільства в цілому. Оскільки бібліотеки прагнуть пристосуватися до цифрового ландшафту, що швидко розвивається, вони повинні долати низку викликів, які можуть вплинути на їх здатність надавати ефективні послуги своїм громадам. У цій статті аналізуються основні виклики, з якими стикаються бібліотеки в контексті цифрової трансформації, включаючи обмежені фінансові ресурси, недостатню цифрову грамотність персоналу, застарілу інфраструктуру, проблеми доступності та інклюзивності, захисту авторських прав, кібербезпеки, підтримки цифрових ресурсів та опору змінам.

Іншою значною проблемою є застаріла інфраструктура, з якою стикаються багато бібліотек. У міру розвитку цифрових технологій бібліотеки повинні модернізувати свої системи та засоби для підтримки нових послуг, таких як високошвидкісний доступ до Інтернету, цифрове кредитування та віртуальні навчальні середовища. Питання доступності та інклюзивності також є критично важливими, оскільки бібліотеки повинні гарантувати, що цифрові послуги доступні для всіх користувачів, у тому числі для людей з обмеженими можливостями чи обмеженими цифровими навичками.

Захист прав інтелектуальної власності та кібербезпека є додатковими проблемами, оскільки бібліотеки обробляють великі обсяги конфіденційних даних і цифрового вмісту, які мають бути захищені від несанкціонованого доступу та зловживання.

Особливу увагу приділено нормативно-правовій базі, яка регулює процес цифрової трансформації бібліотек. Це стосується законодавства про фінансування, авторське право, захист даних і навчання персоналу. Розробка та впровадження чіткої політики та вказівок мають важливе значення для того, щоб бібліотеки могли орієнтуватися в складному правовому ландшафті, що оточує цифровий контент і управління даними. Крім того, бібліотеки повинні дотримуватися національних і міжнародних правил, які захищають конфіденційність користувачів і сприяють справедливому доступу до інформації.

У статті наголошується на необхідності комплексного підходу до вирішення цих викликів, що передбачає активну співпрацю різних зацікавлених сторін — державних органів, бібліотечних асоціацій, навчальних закладів, громадських організацій. Він вимагає модернізації нормативних документів для створення сприятливого середовища для цифрових інновацій у бібліотечній практиці. Заохочуючи співпрацю, сприяючи змінам політики та забезпечуючи адекватне фінансування та навчання, бібліотеки можуть краще орієнтуватися в складнощах цифрової трансформації та продовжувати служити життєво важливими центрами знань і залучення громади в епоху цифрових технологій.

Ключові слова: Цифрова трансформація, бібліотеки, цифровізація, цифрова грамотність, інфраструктура, авторські права, кібербезпека.

Цифрова трансформація є однією з ключових тенденцій сучасного суспільства, яка охоплює всі аспекти життя, включаючи культуру, освіту та науку. У цьому контексті бібліотеки як традиційні центри знань і культурного розвитку стикаються з необхідністю змінювати свої функції, послуги та підходи до роботи, щоб залишатися актуальними та корисними для сучасних користувачів. З появою цифрових технологій бібліотеки поступово перетворюються на інформаційно-освітні

центри, які забезпечують доступ до знань у будь-який час і з будь-якого місця.

Проте цифрова трансформація бібліотек є не лише можливістю, а й значним викликом. Бібліотекам необхідно вирішувати питання оцифрування фондів, створення цифрових платформ та онлайн-каталогів де користувачі можуть брати участь у вебінарах, онлайн-читаннях, розвитку електронних ресурсів, впровадження новітніх технологій, підвищення рівня цифрової грамотності персоналу та забезпечення доступності послуг для всіх верств населення. Необхідно використовувати новітні технології, щоб зробити бібліотеки більш доступними, зручними та інклюзивними для користувачів з різними потребами. Цифрові бібліотечні платформи повинні бути адаптовані для людей з обмеженими можливостями, включаючи підтримку екранних рідерів, використання великого шрифту, аудіо- та відеоматеріалів з субтитрами. Це дозволяє зробити бібліотеки інклюзивнішими для користувачів з вадами зору, слуху або іншими фізичними обмеженнями. Для тих, хто не має досвіду роботи з цифровими технологіями, бібліотеки можуть надавати програми навчання з цифрової грамотності. Це дає можливість ширшій аудиторії освоїти навички роботи з комп'ютерами та інтернетом, що важливо для доступу до цифрових бібліотечних ресурсів.

У той же час виникають складні питання, пов'язані із захистом авторських прав, кібербезпекою та підтримкою цифрових ресурсів. Успішна реалізація цифрової трансформації бібліотек вимагає також підтримки на нормативному рівні, що включає розробку та оновлення законодавчих актів і регуляцій.

Цифрова трансформація бібліотек є активною темою досліджень, яка привертає увагу науковців, практиків та бібліотекарів у всьому світі. Останні наукові роботи охоплюють різні аспекти цієї теми, включаючи впровадження нових технологій, зміну підходів до управління бібліотечними ресурсами, проблеми цифрової грамотності користувачів та

працівників, а також питання відкритого доступу до знань. До прикладу, вітчизняні вчені Л. Ситник [1] досліджувала питання цифровізації бібліотечних послуг, управління змінами та розробки електронних бібліотек. О. Бондаренко [2] активно досліджує цифрову трансформацію бібліотек, розвиток репозитаріїв відкритого доступу та впровадження новітніх інформаційних технологій у бібліотеках. Л. Шевченко [3] займається дослідженням цифрової трансформації університетських бібліотек, зокрема впровадженням електронних систем управління бібліотечними ресурсами та розвитком цифрової грамотності.

Дослідження зарубіжних вчених у сфері цифрової трансформації бібліотек зосереджуються на багатьох важливих аспектах, які охоплюють інноваційні технології, нові моделі управління інформацією, цифрову грамотність, відкритий доступ до наукових знань, а також на викликах та можливостях, що виникають у результаті цих змін. Зокрема, останні дослідження акцентують увагу на наступних напрямках. Майкл Сейман та Карен Култер, досліджують використання штучного інтелекту для покращення роботи бібліотечних систем та підвищення ефективності обслуговування користувачів. Дослідження Поля Гокінгса та інших зарубіжних науковців фокусуються на впливі відкритих репозитаріїв на доступ до наукових досліджень та зростання цитованості наукових робіт. Вони аналізують різні моделі управління відкритим доступом та розглядають питання авторських прав, збереження цифрових даних і забезпечення їхньої якості. Емма Корман та інші дослідники наголошують на важливості розвитку цифрової грамотності серед бібліотекарів і користувачів. Вони підкреслюють необхідність впровадження програм навчання, які допоможуть користувачам ефективно працювати з цифровими ресурсами та базами даних. У цьому контексті також розглядаються інструменти та методи навчання, які можуть бути використані в бібліотеках для підвищення рівня цифрових навичок.

Метою цієї статті є аналіз основних викликів цифрової трансформації бібліотек. Особлива увага приділяється технологічним та правовим аспектам, що впливають на цифровізацію бібліотек, а також необхідності стратегічного підходу до управління змінами у бібліотечній сфері.

Головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення розвитку інформаційного суспільства, широких можливостей для задоволення інформаційних потреб та реалізації прав і свобод громадян на основі своєчасної, достовірної та повної інформації, підвищення ефективності державного управління, забезпечення інформаційної безпеки та кібербезпеки держави шляхом побудови, розвитку, інтеграції та використання сучасних інформаційних систем, телекомунікаційних мереж, інформаційних ресурсів та інформаційних технологій [4]. Цифрова трансформація стає невід'ємною частиною розвитку багатьох галузей, і бібліотеки не є винятком. З переходом до цифрової ери бібліотеки адаптуються до нових технологій, щоб відповідати змінюваним потребам своїх користувачів. Цей процес включає впровадження сучасних інформаційних технологій, які змінюють не лише спосіб зберігання та доступу до інформації, але й саму роль бібліотек у суспільстві. Отже, роль бібліотеки у цифровій трансформації університетів стає центральною. У цифрову епоху виживуть лише ті університети, які використовують потужність цифрових технологій і здійснюють цілеспрямовану цифрову трансформацію. Дійсно, бібліотеки мають виступати як платформа для цифрової трансформації. Цифрові можливості є ключовим фактором цифрової трансформації університетів завдяки компетентній цифровій робочій силі [5]. Цифрова трансформація бібліотек є важливим аспектом модернізації, що відповідає сучасним викликам інформаційного суспільства. Основні тенденції цифрової трансформації бібліотек включають:

1) оцифрування книжкових та архівних колекцій дозволяє бібліотекам зберігати рідкісні та старовинні документи в

електронному вигляді, що забезпечує їхню доступність для широкого загалу;

2) впровадження електронних каталогів та інтегрованих бібліотечних систем (ILS) спрощує процес пошуку та управління ресурсами. Це забезпечує користувачам зручний доступ до інформації через онлайн-платформи;

3) хмарні рішення дозволяють бібліотекам зберігати великі обсяги даних і забезпечувати доступ до них з будь-якого місця та у будь-який час. Це також знижує витрати на утримання фізичних серверів;

4) розробка мобільних додатків дозволяє користувачам отримувати доступ до бібліотечних ресурсів зі своїх смартфонів та планшетів. Це підвищує зручність використання бібліотечних послуг і сприяє залученню молодшої аудиторії;

5) AI технології застосовуються для покращення пошукових алгоритмів, автоматизації процесів каталогізації та створення персоналізованих рекомендацій для користувачів.

Цифрова трансформація бібліотек має багато переваг, проте цей процес також створює низку викликів, які бібліотеки повинні подолати для успішної адаптації до нових реалій. Основні виклики цифрової трансформації бібліотек спричинені тим, що впровадження сучасних технологій потребує значних фінансових інвестицій, що може бути складно для багатьох бібліотек, особливо у невеликих містах та сільських районах. Нові виклики потребують постійного навчання та підвищення кваліфікації для ефективного використання нових технологій. Це вимагає додаткових ресурсів та часу. Залучення нових користувачів та утримання існуючих в умовах цифрової конкуренції є важливим викликом для бібліотек. Сучасні користувачі очікують від бібліотек високої якості цифрових послуг та зручного доступу до інформації.

Прикладом ефективного впровадження інноваційні технології для покращення якості обслуговування користувачів та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів є Нью-Йоркська публічна бібліотека однією з перших впровадила

сучасну систему електронного каталогу, що дозволяє користувачам шукати книги, статті, рідкісні видання та інші ресурси з будь-якого місця та у будь-який час. Завдяки цьому рішенням бібліотека значно покращила якість обслуговування користувачів, забезпечивши швидкий доступ до великого обсягу інформації, можливість бронювання книг онлайн, перевірки наявності ресурсів, продовження терміну користування матеріалами та інші функції.

Британська бібліотека запустила проєкт "Turning the Pages", який надає користувачам доступ до оцифрованих копій рідкісних та старовинних книг, манускриптів, карт та інших документів. Відвідувачі можуть переглядати ці матеріали онлайн у високій роздільній здатності, з використанням функцій збільшення, гортання сторінок та коментарів. Цей проєкт дозволяє користувачам по всьому світу вивчати рідкісні документи, які в іншому випадку були б доступні лише у фізичному вигляді та під суворими умовами. Це значно підвищує доступність і зберігає оригінали від фізичного зношування.

Бібліотека Гарвардського університету розробила кілька платформ для електронного навчання, які підтримують студентів та викладачів у дослідженнях і навчанні. Вони включають онлайн-курси, інтерактивні навчальні модулі, бази даних, доступ до електронних журналів і книг, а також ресурси для віддаленого навчання. Ці платформи забезпечують доступ до наукової інформації, матеріалів для досліджень та навчальних ресурсів у будь-який час і з будь-якого місця, що є особливо важливим у контексті зростаючої популярності дистанційної освіти. Електронні платформи бібліотеки Гарварду стали важливим інструментом для підтримки навчання та досліджень, особливо під час пандемії COVID-19, коли доступ до фізичних ресурсів був обмежений.

Українські університетські бібліотеки активно адаптуються до нових викликів цифрової ери, впроваджуючи інноваційні рішення для підтримки науково-освітнього

процесу та забезпечення доступу до інформаційних ресурсів. Вони запроваджують системи електронних каталогів, створюють цифрові репозитарії, оцифровують рідкісні фонди, використовують інтегровані бібліотечні системи та онлайн-сервіси для навчання. Однією з перших активно впроваджує цифрові технології для забезпечення доступу до наукових ресурсів Бібліотека КНУ імені Тараса Шевченка. Однією з ключових ініціатив є створення електронного каталогу, який дозволяє користувачам шукати та переглядати книги, статті та інші ресурси онлайн. Бібліотека також впровадила електронний репозитарій "ELARTU", де зберігаються наукові публікації, дисертації, статті та інші роботи. Цифровий репозитарій і електронний каталог надають доступ до наукових ресурсів з будь-якої точки світу, підвищують видимість наукових робіт університету та сприяють збереженню знань. Ці ініціативи значно полегшили дослідження та навчання для студентів і викладачів університету, особливо під час пандемії COVID-19, коли фізичний доступ до бібліотеки був обмежений.

Бібліотека НУ "Львівська політехніка" активно використовує інтегровану бібліотечну систему для управління своїми ресурсами та забезпечення онлайн-доступу до них. Вона також запровадила цифровий репозитарій "LIRA", який містить наукові публікації, дослідження, магістерські та докторські дисертації. Електронний репозитарій надає відкритий доступ до наукових робіт, сприяє обміну знаннями між дослідниками та підвищує якість наукових досліджень. Бібліотека також проводить тренінги для викладачів і студентів з цифрової грамотності та використання наукових баз даних. Бібліотека "Львівської політехніки" стала важливим ресурсом для дослідників і студентів, пропонуючи їм доступ до актуальних наукових матеріалів і підтримку в науковій діяльності.

Бібліотека КПІ створила власний репозитарій "eNTUKPI", який є частиною глобальної мережі відкритого доступу OpenDOAR. Репозитарій містить наукові роботи студентів, дисертації, статті та дослідження викладачів. Інституційний

репозитарій сприяє поширенню знань, підвищує цитованість робіт українських науковців та забезпечує збереження наукових даних у довготривалій перспективі. Репозитарій та інтегровані системи дозволяють КПП бути частиною міжнародної академічної спільноти, підвищують впізнаваність українських наукових досліджень і залучають нових партнерів для співпраці.

Бібліотека Каразінського університету активно займається оцифруванням рідкісних та історичних видань, створюючи електронну бібліотеку для збереження та надання доступу до цінних ресурсів. Вона також впровадила репозитарій відкритого доступу "eKhNUIR", який містить наукові роботи, статті, монографії, магістерські і кандидатські дисертації. Оцифровані матеріали та репозитарій відкритого доступу забезпечують безперешкодний доступ до наукової та культурної спадщини для широкого кола користувачів. Це сприяє міжнародній видимості наукових досліджень університету, залучає нових користувачів та дослідників, а також підтримує вивчення історичних документів і культурної спадщини України.

Бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова створила електронну бібліотеку, що містить наукові статті, матеріали конференцій, монографії та навчальні посібники. Вона також впровадила онлайн-платформи для навчання, такі як інтерактивні курси та семінари для підвищення цифрової грамотності. Онлайн-доступ до наукових матеріалів, цифрові навчальні курси та інші ресурси сприяють підвищенню рівня цифрової грамотності серед студентів і викладачів. Впровадження цифрових платформ та ресурсів сприяє модернізації освітнього процесу, покращує доступ до наукових матеріалів та підвищує академічний рівень університету.

Наукова бібліотека Ужгородського національного університету – унікальна та найбільша книгозбірня Закарпаття, вона є лідером серед бібліотек краю, щодо впровадження інноваційних технологій в свою діяльність. Книгозбірня стала

першою бібліотечною установою Закарпаття, яка ще з 2004 року впровадила комп'ютеризацію в свою роботу. В університетській книгозбірні успішно працює електронна бібліотечна програма «УФД/Бібліотека», яка містить інформацію про понад півтора мільйонний фонд та базу «Читач», яка нараховує 22 тисячі користувачів.

З 2017 року бібліотека розпочала наповнення університетського електронного репозитарію (dspace.uzhnu.edu.ua), пріоритетом якого стали публікації Наукових вісників університету. Бібліотекарі застосували власну методику, яка поєднувала книгозабезпечення навчальною та науковою літературою, через електронний каталог, доєднуючи покликання на відповідне джерело, яке зберігається в електронному сховищі вишу. Ця можливість полегшує пошук інформації, а повнотекстовий ресурс надає вільний доступ до свого вмісту. Сьогодні в електронному сховищі університету понад 62 тисячі файлів, з яких 36 тисяч - розміщені бібліотекою, основу яких складають матеріали вісників університету, науково-технічних збірників, журналів, матеріали конференцій ДВНЗ "УжНУ" тощо.

Бібліотека активно впроваджує онлайн послуги своїм користувачам, які вкрай необхідні під час дистанційного навчання у виші.

Ці приклади свідчать про активне впровадження цифрових технологій в українських університетських бібліотеках, що сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку наукових досліджень і поширенню знань. Українські бібліотеки активно впроваджують світовий досвід, адаптуючи його до національних умов, та стають частиною глобальної академічної спільноти. Але цифрова трансформація бібліотек відкриває нові можливості для обслуговування користувачів, але також приносить нові ризики, пов'язані з кібербезпекою. Перехід на цифрові платформи, онлайн-каталоги та електронні архіви збільшує вразливість бібліотек до кібератак, зокрема через потенційні витоки даних, шкідливе програмне забезпечення та

загрозу персональній інформації користувачів. Оскільки бібліотеки працюють з великими базами даних, кібератаки можуть призвести до втрати інформації, що зберігається в цифрових архівах. Віруси, трояни та інші види шкідливого ПЗ можуть спричинити збої в роботі систем і порушити доступ до інформації.

Серед заходів для забезпечення кібербезпеки в бібліотеках є використання сучасних антивірусних програм, брандмауерів і засобів шифрування для захисту від шкідливого ПЗ. Бібліотеки повинні регулярно оновлювати програмне забезпечення, щоб закривати вразливості систем, створювати резервні копії баз даних та архівів, які можна швидко відновити у випадку кібератаки або втрати даних. Необхідно проводити навчання працівників та користувачів з метою підвищення рівня обізнаності працівників бібліотеки щодо кібербезпеки.

Отже, цифрова трансформація бібліотек відкриває перед ними нові можливості, проте разом з тим ставить перед ними значні виклики. Успішна адаптація до цифрової ери потребує інвестицій у нові технології, навчання персоналу та розробки ефективних стратегій захисту даних. Незважаючи на ці виклики, цифрова трансформація сприяє підвищенню доступності інформації, покращенню якості бібліотечних послуг та збереженню культурної спадщини для майбутніх поколінь. Поєднання сучасних цифрових технологій та традиційних носіїв інформації допоможе охопити усіх користувачів бібліотек, адже кожен зможе знайти для себе те, що йому до вподоби: втілити в життя свої ідеї, реалізувати задуми та відпочити відповідно до своїх індивідуальних потреб [6]. Бібліотеки, що здатні адаптуватися до змін та впроваджувати новітні технології, зможуть залишатися важливими центрами знань та інформації у сучасному суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Ситник Л. С. Нереалістичність державної концепції розвитку цифрової економіки в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 3. С. 160–164.

2. Шлафман Н., Бондаренко О., Жусь О., Кулікова Л. Вдосконалення інституційної бази управління бізнес-процесами в умовах цифровізації економіки України. *Grail of Science*. 2023. Vol. 23. P. 25–33.

3. Шевченко Л. С. Цифровізація вищої освіти у стратегії розвитку Харківського регіону. *Стратегії розвитку Харківської області на період 2021–2027 років*: зб. наук. пр. за матеріалами круглого столу, 23 січня 2020 року. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 94–98.

4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z980074?an=172>

5. Сандху Г. Роль академічних бібліотек у цифровій трансформації університетів. *ETTLIS: 5-й Міжнародний симпозіум із нових тенденцій і технологій у бібліотеках та інформаційних службах*. 2018. С. 292–296.

6. IEEE Трансформація бібліотек за допомогою ІТ-технологій. URL: <https://read.ula.org.ua/chitaj-u-bibliotetsi/item/933-transformatsiia-bibliotek-za-dopomohoiu-it-tekhnologii>

References

1. Sytnyk, L. S. (2019). Nerealistychnist derzhavnoi kontseptsii rozvytku tsyfrovoi ekonomiky v Ukraini [The unrealistic state concept of the development of the digital economy in Ukraine]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 3, 160–164 [in Ukrainian].

2. Shlafman, N., Bondarenko, O., Zhus, O., & Kulikova, L. (2023). Vdoskonalennia instytutysiinoi bazy upravlinnia biznes-protsesamy v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy [Improvement of the institutional base of business process

management in the conditions of digitization of the economy of Ukraine]. Grail of Science, 23, 25–33.

3. Shevchenko, L. S. (2020). Tsyfrovizatsiia vyshchoi osvity u stratehii rozvytku Kharkivskoho rehionu [Digitization of higher education in the development strategy of the Kharkiv region]. *Development strategies of the Kharkiv region for the period 2021–2027*, 94–98 [in Ukrainian].

4. Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii. 04.02.1998 r. № 74/98-VR. [About the National Informatization Program. 02/04/1998 No. 74/98-VR]. (1998). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/Z980074?an=172>

5. Sandkhu, H. (2018). Rol akademichnykh bibliotek u tsyfrovii transformatsii universytetiv [The role of academic libraries in the digital transformation of universities]. *ETTLIS: 5th International Symposium on New Trends and Technologies in Libraries and Information Services*.

6. IEEE Transformatsiia bibliotek za dopomohoiu IT-tekhnologii [IEEE Transformation of libraries with the help of IT technologies]. Retrieved from <https://read.ula.org.ua/chitaj-u-bibliotetsi/item/933-transformatsiia-bibliotek-za-dopomohoiu-it-tekhnologii>

Natalia Turianytsia,

Deputy director of Scientific Library,

Uzhhorod National University

ORCID: 0000-0001-9626-5721

e-mail: natalia.turianytsia@uzhnu.edu.ua

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE LIBRARIES, ITS TENDENCIES AND CHALLENGES

Abstract. The digital transformation of libraries is a complex and multifaceted process that requires significant efforts from library institutions, government bodies, and society as a whole. As libraries strive to adapt to the rapidly evolving digital landscape, they must navigate a range of challenges that can impact their ability to provide effective

services to their communities. This article analyzes the main challenges faced by libraries in the context of digital transformation, including limited financial resources, insufficient digital literacy of staff, outdated infrastructure, issues of accessibility and inclusivity, copyright protection, cybersecurity, support for digital resources, and resistance to change.

Another significant challenge is the outdated infrastructure that many libraries face. As digital technologies advance, libraries must upgrade their systems and facilities to support new services, such as high-speed internet access, digital lending, and virtual learning environments. Issues of accessibility and inclusivity are also critical, as libraries must ensure that digital services are available to all users, including those with disabilities or limited digital skills. The protection of intellectual property rights and cybersecurity are additional concerns, as libraries handle large volumes of sensitive data and digital content that must be safeguarded against unauthorized access and misuse.

Special attention is given to the regulatory framework governing the process of digital transformation of libraries. This includes legislation on funding, copyright, data protection, and staff training. The development and enforcement of clear policies and guidelines are essential to ensuring that libraries can navigate the complex legal landscape surrounding digital content and data management. Moreover, libraries must comply with national and international regulations that protect user privacy and promote equitable access to information.

The article emphasizes the need for a comprehensive approach to addressing these challenges, involving active cooperation among various stakeholders—including government bodies, library associations, educational institutions, and community organizations. It calls for the modernization of regulatory documents to create a supportive environment for digital innovation in library practice. By fostering collaboration, promoting policy changes, and ensuring adequate funding and training, libraries can better navigate the complexities of digital transformation and continue to serve as vital centers of knowledge and community engagement in the digital age.

Keywords: *digital transformation, libraries, digitization, regulatory documents, financial resources, digital literacy, infrastructure, inclusivity, copyright, cybersecurity, change management*

Цитування:

Туряниця Н. Цифрова трансформація бібліотек: тенденції та виклики. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 224–238.

Turianytsia, N. Digital transformation of the libraries, its tendencies and challenges. *Information Policy of Memory – Survival, Preservation and Development of Ukrainian Libraries in the Present Period* : materials of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference (Uzhhorod, October 16, 2024). M. M. Medved (Ed.) et al. ; Uzhhorod National University, Scientific Library (pp. 224–238). Uzhhorod, 2024 [in Ukrainian].

УДК 378.4(477.87):001.891(062.552):027.7

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.239-254>

Олеся ФЕТЬКО,

завідувачка сектора

Наукової бібліотеки

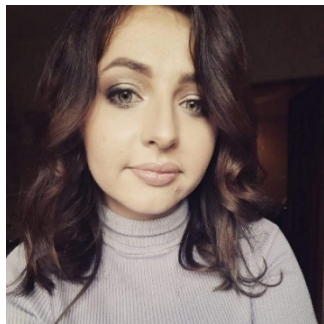
ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0003-0928-4823

e-mail: olesya.fetko@uzhnu.edu.ua

НАУКОВІ ВІСНИКИ УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Анотація. У статті розглянута видавнича діяльність Ужгородського національного університету. Простежується розвиток підготовки і видання Наукових вісників УжНУ, які пройшли значний шлях від своїх перших випусків до сучасних видань. Розглянута роль публікацій, які містять серії вісників, та їх проблематика в публікаційній активності науковця.

Наукові вісники Ужгородського національного університету відіграють важливу роль у розвитку наукової думки, сприяють міжнародному науковому обміну та підтримують високий рівень академічної діяльності в університеті.

Сучасні виклики та перспективи розвитку наукових вісників включають впровадження цифрових технологій, вдосконалення рецензування та підвищення якості наукових публікацій. Систематичне оцифрування і доступність матеріалів у відкритому доступі є ключовими елементами, що сприяють популяризації наукових досягнень університету. Дотримання принципів відкритої науки є пріоритетним напрямком для університету. Це включає відкритий доступ до публікацій, відкриті дані та прозорість рецензування, що сприяє підвищенню якості та доступності наукових досліджень.

Останні дослідження показують, що наукові вісники Ужгородського національного університету пройшли значний шлях розвитку від своїх перших випусків до сучасних видань, які відповідають міжнародним стандартам. Важливу роль у цьому процесі відіграли технологічні інновації, впровадження принципів відкритої науки та активна діяльність Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету.

Ключові слова: *Ужгородський національний університет, наукові вісники УжНУ, Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, наукова періодика, відкрита наука.*

Постановка проблеми. Протягом свого існування, Наукові вісники Ужгородського національного університету зазнали значних змін і пройшли розвиток від найперших, простих і невибагливих в оформленні випусків, до сучасних, досконалих, що відповідають вимогам свого часу, багатотомних видань, адже торували шлях від регіонального до міжнародного рівня визнання. Сьогоднішні наукові видання УжНУ підтримують високі стандарти наукової якості, опираються на глибоке рецензування статей та співпрацюють з провідними науковими установами України та зарубіжжя.

Мета статті полягає в дослідженні історії становлення та розвитку наукових вісників Ужгородського національного університету, а також аналізі їхнього впливу на розвиток науки та освіти на Закарпатті.

Актуальність дослідження спрямоване на висвітлення важливості наукових вісників Ужгородського національного університету у системі наукової комунікації, їхньої еволюції та перспектив на майбутнє. Розглянуто роль університетської книгозбірні у просуванні принципів упровадження засад відкритої науки, розвитку наукової думки, підтримки високого рівня академічної діяльності в університеті. У статті також охарактеризовано основні етапи роботи книгозбірні із науковими вісниками. Бібліотекою щоденно поповнюється електронне сховище публікацій науково-педагогічних

працівників університету. Попередньо бібліотека розміщує його повну електронну версію на власному сайті.

Виклад основного матеріалу. Видавнича діяльність Ужгородського університету розпочалась одразу після його заснування. Уже в перші роки при університеті запрацювала невелика, з ручним набором, типографія, підпорядкована Міністерству вищої освіти УРСР, яка існувала по 1964 рік.

У 1947 р. в Ужгородському державному університеті світ побачив перший випуск наукового серійного продовжуваного видання «Наукові записки Ужгородського національного університету» – під редакцією ректора університету А. М. Курішка, яке об'єднало вісім наукових статей авторів, серед яких імена визначних науковців університету, таких, як доктор медичних наук П. Д. Ярошенко, кандидат хімічних наук П. М. Стадніка, В. І. Севбо та ін.

Перший випуск вісника розпочинався статтю тодішнього ректора університету Аркадія Курішка. Станом на сьогодні у фондах НБ збереглось чотири примірники першого вісника.

За період з 1947 по 1963 р. вийшло 50 випусків (українською або російською мовами, з невстановлених причин Т. 48 не був опублікованим). Вісники почали об'єднуватись, формуватись по серіях. Вже із другого випуску наукові записки виходили в основному за серіями та окремими тематичними збірниками, наприклад: «Наукові записки. Історико-філологічна серія», «Научные записки. Медицинская серия», «Наукові записки. Біологічна серія» та ін.

З 1953 р. значна увага науковців університету, які були активними авторами публікацій у вісниках, розпочали також роботу з підготовки підручників, наукових посібників, конспектів лекцій, практикумів, яких так бракувало в той час студентам і які сприяли поглибленню знань з малорозроблених і малоджерельних спецкурсів та спецсемінарів як з природничих, так і з гуманітарних дисциплін. Одними з перших внутрівузівських підручників та навчальних посібників були: «Нариси з історичної граматики української мови» С. П.

Бевзенка (1953), «Історія хімії: посібник для хімічних факультетів та природничих факультетів педагогічних інститутів» С. Т. Орловського (1959), «Селянські повстання на Закарпатті у 1703-1711 роках» І. Г. Щульги (1959) тощо.

З 1963 до 1967 року замість «Наукових записок» окремо виходили тематичні «Тези доповідей та повідомлень до наукових конференцій професорсько-викладацького складу». Започатковано випуск матеріалів симпозіумів, конференцій, нарад, семінарів (міжнародні, всесоюзні, республіканські, міжвузівські, вузівські, обласні та присвячені ювілейним датам). [1, с. 66]. У бібліографічному покажчику «Наукові записки Ужгородського державного університету», який розкриває їх зміст за 1947–1963 рр., зафіксовано понад 700 публікацій [2]. Однак, через недостатню матеріальну базу, яка б забезпечувала друкування наукової продукції університету, випуск «Наукових записок» було тимчасово призупинено. Відновлено тільки у 1994 році через їх необхідність та доцільність, про що свідчить важлива інформація в газеті «Ужгородський університет» за 1992 р. ректора університету В. Ю. Сливки, який повідомляє про активну підготовку наукових вісників університету у 10 серіях, що вийдуть уже цього року [3, с. 2]. Це рішення підтверджується важливою інформацією з річної доповіді проректора з наукової роботи І. Д. Туряниці «Час, наука і ми» за 1993 рік, де йдеться про високі показники видавничої діяльності університету – значну кількість опублікованих монографій, підручників, збірників наукових праць, статей тощо загальним обсягом близько 700 найменувань [4, с. 2].

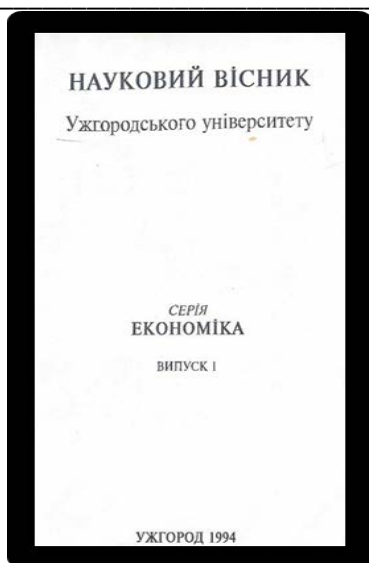

Рис. 1.

Лише із 1994 року збірники наукових праць почали виходити під назвою «Науковий вісник Ужгородського університету» (рис. 1). Першими серіями стали збірники наукових статей «Економіка», «Математика», «Романо-германська філологія», «Біологія». Ці перші випуски демонструють високий рівень наукової та дослідницької діяльності університету, статті друкуються відповідно до редакційних вимог та бібліографічних стандартів оформлення використаних джерел.

Наукові вісники Ужгородського національного університету – це серія наукових періодичних видань, в яких публікуються результати наукових досліджень викладачів, аспірантів та наукових співробітників університету, а також науковців з інших установ. Вісники охоплюють широкий спектр наукових напрямів та дисциплін.

Основні серії наукових вісників:

- «Фізика» – публікує статті з теоретичної та експериментальної фізики;

- «Хімія» – охоплює результати досліджень у галузі хімічних наук;
- «Біологія» – присвячена біологічним наукам, включаючи екологію, ботаніку, зоологію та інші;
- «Філологія» – публікує статті з мовознавства, літературознавства та інших філологічних дисциплін;
- «Право» – охоплює різні аспекти юридичних наук;
- «Історія» – присвячена дослідженням у галузі історичних наук;
- «Економіка» – публікує роботи з економіки та управління;
- «Педагогіка. Соціальна робота» – включає статті з соціології, політології та інших суміжних дисциплін;
- «Математика і інформатика» – публікації наукових робіт у галузі математичних наук та інформатики.

Основні характеристики наукових вісників УжНУ:

- періодичність (залежно від видання вісники можуть виходити щоквартально, раз на пів року або щорічно);
- рецензування (більшість наукових вісників використовують процедуру рецензування, коли статті оцінюються незалежними експертами перед публікацією);
- тематика (наукові вісники можуть бути загальними або спеціалізованими, присвяченими конкретній галузі науки чи техніки);
- мова публікацій (залежить від видання; можуть бути національною мовою або міжнародною (часто англійською);
- доступ (всі вісники розміщені онлайн у відкритому доступі (Open Access)).

Редакційна політика журналів базується на принципах об'єктивності та неупередженості у відборі статей для публікації; високої вимогливості до якості наукових текстів; обов'язкового рецензування статей; дотримання авторських і суміжних прав; дотримання графіку подачі статей та виходу журналу тощо.

Початок двохтисячних років вніс свої суттєві корективи в популяризацію наукових вісників через можливості інтернет-

простору. В цей час відповідно вимог оприлюднення Наукова бібліотека Ужгородського національного університету започатковує на власному сайті книгозбірні базу даних «Наукові вісники УжНУ».

У 2006 р. удосконалилось бібліотечне представлення наукових вісників на сайті, було створено окрему колекцію «Архів вісників УжНУ», в якій за тематикою та хронологічним зростанням було згруповано електронні копії вісників та суттєве оновлення бази даних змісту «Наукового вісника». Велике значення зіграла для популяризації вісників бібліотечна електронна програма «УФД», впроваджена в роботу книгозбірні з початку 2000-х років.

У 2014 р. Науковою бібліотекою УжНУ було підготовлено ряд бібліографічних показників (для окремих серій вісників), які розкривають зміст наукових вісників, праці дослідників за період з 1994 по 2013 рр. [5, 6]. Усі матеріали розташовані в хронологічному порядку по роках і в зростаючому порядку по випусках.

Сьогодні УжНУ продукує понад 30 періодичних видань, з них 22 – фахові. Половина фахових видань – це «Наукові вісники Ужгородського університету» з різних галузей науки.

Українські бібліотеки активно займаються оцифруванням своїх колекцій. Це сприяє збереженню культурної спадщини та надає доступ до унікальних матеріалів дослідникам і читачам по всьому світу, серед них і НБ УжНУ. Це є важливою ініціативою, спрямованою на забезпечення доступу до наукових знань та результатів досліджень широкій аудиторії. Сам процес включає перетворення друкованих видань у цифровий формат, що дозволяє зберігати, поширювати і використовувати наукову інформацію більш ефективно.

Наукова бібліотека УжНУ активно долучається до зміни формату наукових вісників за допомогою інформаційних технологій. Друковані видання вісників скануються за допомогою спеціального обладнання, що дозволяє зберегти високу якість зображень і тексту. Після сканування

застосовується технологія оптичного розпізнавання тексту (OCR), яка дозволяє перетворити відскановані зображення у редагований текстовий формат. Це робить документи доступними для пошуку, копіювання і цитування. Для кожного оцифрованого документа створюються метадані, що включають інформацію про авторів, заголовки, ключові слова, дати публікації та інші важливі деталі. Це полегшує пошук і навігацію по архіву. Оцифровані вісники зберігаються в інституційному (DSpace.UzhNU) репозитарії.

Дирекцією Наукової книгозбірні визначено прерогативу, яка полягає в першочерговому оцифруванні надзвичайно цінних видань, які публікувалися починаючи з 1947 року («Наукові записки Ужгородського державного університету з 1947 по 1963 рр.», а також «Місяцеслов'я», «Фонд», «Русський календар», «Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді», Календар «Село», «Календар благовісника» та ін.).

Колектив Наукової бібліотеки УжНУ активно долучається до наповнення електронного репозитарію університету. Чітко усвідомлюючи значення рейтингу цитування праць науковців УжНУ, бібліотека взяла на себе більшу частину роботи з наповнення репозитарію, ініціюючи наказ № 78/01-17 «Про поповнення репозитарію електронними версіями Наукових вісників УжНУ». Користуючись авторським правом на Наукові вісники вишу, бібліотека щоденно поповнює електронне сховище публікацій науково-педагогічних співробітників університету. Попередньо бібліотека розміщує його повну електронну версію на власному сайті [6, с. 183–188].

Відповідно до наказу №70/01-04 від 19.12.2022 року, про уведення в дію положення про Редакційно-видавничу раду ДВНЗ «Ужгородського національного університету» автори зобов'язуються розмістити електронний варіант своєї праці в репозитарії університету та надати мінімум два примірники до Наукової бібліотеки. Завдяки цьому колекція Наукових вісників університету активно наповнюється.

У 2018 році згідно наказу № 420/01-04 від 31.05.22018 р. до структури бібліотеки було введено Центр наукометрії та інформаційної підтримки освіти (надалі Центр), який розпочав свою роботу з червня 2018 року. Центр бере активну участь у консультуванні та перевірці редакційної політики щодо включення Наукових вісників УжНУ до Переліку наукових фахових видань України.

Нещодавно працівниками Центру наукометрії було надано консультативну допомогу редакції науково-практичного журналу для педіатрів та лікарів загальної практики – сімейної медицини «Проблеми клінічної педіатрії». Було перевірено наявність/відсутність ідентифікаторів ORCID, ResearcherID, профілю Google Scholar, публікацій в Scopus або Web of Science тощо для членів редакційної колегії даного часопису. Також проведено експертну оцінку журналів «Сучасні дослідження з іноземної філології», наукових вісників університету серій «Економіка», «Філологія», «Історія», «Проблеми клінічної педіатрії» для подання заявки на включення наукового видання до Переліку наукових фахових видань України (категорії Б).

Наукова бібліотека УжНУ успішно працює з електронною бібліотечною програмою УФД/Бібліотека, українським програмним бібліотечним забезпеченням, рекомендованим Міністерством освіти та науки України. Після отримання друкованого варіанта Вісника створюється не лише його бібліографічний опис, а й бібліографічний опис кожної статті, розміщеної у випуску. Електронний варіант Вісника поділяється на окремі файли і лише тоді завантажуються бібліотекою в репозитарій університету [7, с. 31–37].

Наукова бібліотека УжНУ активно впроваджує інноваційну політику в свою роботу. До прикладу, на сайті університетської книгозбірні, у розділі «Ресурси» розміщено електронну рубрику «Архів наукових вісників Ужгородського національного університету», де працівниками бібліотеки проводиться постійне оновлення і наповнення цієї рубрики (рис. 2).

Архів Наукових вісників Ужгородського університету

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Біологія

- * 1994 / Випуск 1
- * 1995 / Випуск 2
- * 1996 / Випуск 3
- * 1997 / Випуск 4
- * 1998 / Випуск 5
- * 2000 / Випуск 7
- * 2000 / Випуск 8
- * 2001 / Випуск 10
- * 2001 / Випуск 11
- * 2003 / Випуск 12
- * 2003 / Випуск 13
- * 2004 / Випуск 14
- * 2004 / Випуск 15
- * 2005 / Випуск 16
- * 2005 / Випуск 17
- * 2006 / Випуск 18
- * 2006 / Випуск 19
- * 2007 / Випуск 20
- * 2007 / Випуск 21
- * 2008 / Випуск 22

Рис. 2 (станом на 26.09.24).

Варто зауважити, що відповідно до розпорядження від 8 жовтня 2022 р. № 892-р., «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки» Університетом і бібліотекою безпосередньо запроваджено план дій щодо впровадження Політики відкритої науки в ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2024–2025 рр. Станом на сьогодні вже зроблено конкретні кроки для впровадження відкритої науки в університеті.

Основні принципи відкритої науки : прозорість, перевірка, критичний аналіз та відтворюваність, рівність можливостей. Це включає вільний доступ до наукових публікацій, відкриті дані, відкриті рецензії та інші принципи, які сприяють прозорості та співпраці в науці. Саме цими завданнями керується НБ УжНУ в освоєнні засад відкритої науки. Електронний каталог НБ УжНУ спрямовує користувача до репозитарію, до електронної копії напрацювання вченого, а електронний Архів надає вільний доступ до повного змісту вісників університету.

Які ж інновації зазнали наукові вісники згідно з вимогами сьогодення? В першу чергу на даний час кожна серія наукового вісника Ужгородського національного університету має

окремих сайт (на платформі Open Journal Systems), власний ISSN та e-ISSN (International Standard Serial Number) для ідентифікації друкованого або електронного періодичного видання та DOI або ідентифікатор цифрового об'єкта, особливої актуальності привласнення DOI має для українських авторів після затвердження нового Порядку формування Переліку наукових фахових видань України (Наказ МОН № 32 від 15.01.2018). Так, згідно з п. 6. даного Порядку присвоєння кожному опублікованому матеріалу цифрового ідентифікатора DOI є обов'язковим.

Усі наукові журнали університету використовують Open Journal Systems 3.2.1.2 – програмний пакет з відкритим вихідним кодом, який підтримує процеси менеджменту та публікації журналу. Пакет розробляється, підтримується та вільно розповсюджується Public Knowledge Project на умовах ліцензії GNU General Public License.

В Ужгородському національному університеті всі наукові вісники підтримують принципи відкритої науки.

Висновки. Сучасні виклики та перспективи розвитку наукових вісників включають впровадження цифрових технологій, вдосконалення рецензування та підвищення якості наукових публікацій. Систематичне оцифрування і доступність матеріалів у відкритому доступі є ключовими елементами, що сприяють популяризації наукових досягнень університету. Дотримання принципів відкритої науки є пріоритетним напрямком для університету. Це включає відкритий доступ до публікацій, відкриті дані та прозорість рецензування, що сприяє підвищенню якості та доступності наукових досліджень.

Таким чином, наукові вісники Ужгородського національного університету відіграють важливу роль у розвитку наукової думки, сприяють міжнародному науковому обміну та підтримують високий рівень академічної діяльності в університеті. Вони продовжують залишатися платформою для публікації інноваційних досліджень і забезпечують збереження

та поширення наукового знання. Наше дослідження показує, що наукові вісники Ужгородського національного університету пройшли значний шлях розвитку від своїх перших випусків до сучасних видань, які відповідають міжнародним стандартам. Важливу роль у цьому процесі відіграли технологічні інновації, впровадження принципів відкритої науки та активна діяльність наукових бібліотек. Основні виклики включають підтримку високої якості публікацій, забезпечення об'єктивності рецензування та підвищення міжнародного рейтингу видань.

Наукові видання не тільки збагачують наукову спільноту новими знаннями, але й сприяють підвищенню авторитету української науки на міжнародній арені. Завдяки наполегливій праці редакційної колегії та авторів, Наукові вісники Ужгородського національного університету залишаються важливим джерелом наукової інформації та натхнення для майбутніх поколінь дослідників.

Список бібліографічних посилань

1. Мельник Л. Розділ 2. Період становлення та розвитку (1950-1960-ті рр.) *Наукова бібліотека Ужгородського національного університету: від джерел до сучасності* : колект. монографія / редкол. : М. М. Медведь (голова редкол.), О. В. Бряник, В. В. Воробець, Л. О. Мельник ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. С. 54–132.

2. Наукові записки Ужгородського державного університету: бібліогр. показч. змісту (1947–1963 рр.) / уклад. : Т. В. Туренко, Л. О. Мельник. Ужгород : Вид-во УжНУ, 2005. 88 с.

3. Сливка В. Ю. Головні завдання навчального року. *Ужгородський університет*. 1992. 25 верес. (№ 14). С. 2.

4. Туляниця І. Д. Час наука і ми. *Ужгородський університет*. 1993. 25 лют. (№ 4). С. 2.

5. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації* : бібліогр. показч. змісту. Вип.

1–28 (1995–2012) / уклад. : Н. Лехман, Л. Мельник. Ужгород, 2013. 128 с. ; *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія : бібліогр. покажч. змісту*. Вип. 1–1 (30) (1995–2013) / уклад. Ю. Мателешко. Ужгород, 2015. 140 с.

6. Медведь М. М. Бібліотека Ужгородського національного університету – складова сучасного інформаційного простору. *Міжнародний науковий вісник* : зб. наук. ст. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Науковий парк як універсальна регіональна структура інноваційної діяльності», Ужгород-Кошице, 3 березня 2016 року / редкол. : В. І. Смоланка (голова), І. В. Артьомов та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016. Вип. 1(12). С. 183–188.

7. Воробець В. В. Роль наукової бібліотеки у формуванні відкритого електронного архіву Dspace.uzhnu.edu.ua як важливий чинник підвищення іміджу та рейтингу університету. *Міжнародний науковий вісник* : зб. наук. ст. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Науковий парк як універсальна регіональна структура інноваційної діяльності», Ужгород-Кошице, 3 березня 2016 року / редкол. : В. І. Смоланка (голова), І. В. Артьомов та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016. Вип. 1(12). С. 31–37.

References

1. Melnyk, L. (2021). Rozdil 2. Period stanovlennia ta rozvytku (1950–1960-ti rr.) [Chapter 2. The period of formation and development (1950–1960s)] *Naukova biblioteka Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: vid dzherel do suchasnosti: kolekt. monohrafiia* / redkol. : M. M. Medved (holova redkol.), O. V. Brianyk, V. V. Vorobets, L. O. Melnyk ; M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ “Uzhhor. nats. un-t”, Nauk. b-ka (pp. 54-132). Uzhhorod : Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi [in Ukrainian].

2. Naukovi zapysky Uzhhorodskoho derzhavnoho universytetu (2005). [Scientific notes of Uzhgorod State University] (1947–1963 rr.) / uklad.: T. V. Turenko, L. O. Melnyk. Uzhhorod : Vyd-vo UzhNU [in Ukrainian].

3. Slyvka, V. Yu. (1992, Sept. 25). Holovni zavdannia navchalnoho roku [The main tasks of the academic year]. *Uzhhorodskiyi universytet*, 14, p. 2 [in Ukrainian].

4. Turianytsia, I. D. (1993, Febr. 25). Chas nauka i my [Time is science and we]. *Uzhhorodskiyi universytet*, 4, p. 2 [in Ukrainian].

5. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii : bibliohr. pokazhch. zmistu. Vyp. 1-28 (1995-2012). (2013).* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology. Social communications. Bibliography. show content Vol. 1-28 (1995-2012)] / uklad. N. Lekhman, L. Melnyk. Uzhhorod ; *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia: Istoriiia. bibliohr. pokazhch. zmistu. Vyp. 1-30 (1995-2013). (2015).* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: History. Bibliography show content. Vol. 1-30 (1995-2013)] / uklad.: Yu. Mateleshko. Uzhhorod, 2015 [in Ukrainian].

6. Medved, M. M. (2016). Biblioteka Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – skladova suchasnoho informatsiinoho prostoru [The library of the Uzhgorod National University is a component of the modern information space]. *Mizhnarodnyi naukovi visnyk: nauk. statei za materialamy mizhnar. nauk. prakt. konf. “Naukovyi park yak universalna rehionalna struktura innovatsiinoi diialnosti”*, Uzhhorod-Koshytse, 3 bereznia 2016 roku / redkol. V. I. Smolanka (holova), I. V. Artomov ta in. (vol. 1(12), pp. 183-188). Uzhhorod : DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].

7. Vorobets, V. V. (2016). Rol naukovoï biblioteky u formuvanni vidkrytoho elektronnoho arkhivu Dspace.uzhnu.edu.ua yak vazhlyvyi chynnyk pidvyshchennia imidzhu ta reitynhu universytetu [The role of the scientific library in the formation of the open electronic archive Dspace.uzhnu.edu.ua as an important factor in improving the image and rating of the university]. *Mizhnarodnyi naukovi visnyk: naukovykh statei za materialamy Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii “Naukovyi park yak universalna rehionalna struktura innovatsiinoi diialnosti”*, Uzhhorod-Koshytse, 3 bereznia 2016 roku / redkol. V. I. Smolanka (holova), I. V.

Artomov ta in. (vol. 1(12), pp. 31-37). Uzhhorod : DVNZ “UzhNU” [in Ukrainian].

Olesya Fetko,

head of the department

Scientific Library

Uzhgorod National University,

ORCID 0000-0003-0928-4823

e-mail: olesya.fetko@uzhnu.edu.ua

SCIENCE NEWSLETTERS OF UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY: HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT

Abstract: The article deals with the publishing activities of Uzhhorod National University. The development of the UzhNU Scientific Bulletins, which have come a long way from their first issues to modern publications, is traced. The role of the publications contained in the Series of Heralds and their issues in the publication activity of a scientist is considered. Thus, the Scientific Bulletins of Uzhhorod National University play an important role in the development of scientific thought, promote international scientific exchange and maintain a high level of academic activity at the university.

Current challenges and prospects for the development of scientific journals include the introduction of digital technologies, improvement of peer review, and enhancement of the quality of scientific publications. Systematic digitization and availability of materials in open access are key elements that contribute to the popularization of the university's scientific achievements. Adherence to the principles of open science is a priority for the university. This includes open access to publications, open data, and transparency of peer review, which contributes to improving the quality and accessibility of scientific research.

Recent studies show that the scientific bulletins of Uzhhorod National University have come a long way from their first issues to modern publications that meet international standards. An important role in this process was played by technological innovations, the introduction of open

science principles, and the active work of the Uzhhorod National University Scientific Library.

The relevance of the study is aimed at highlighting the importance of Uzhhorod National University's scientific heralds in the system of scientific communication, their evolution and prospects for the future. The role of the university library in promoting the principles of open science, development of scientific thought, and maintaining a high level of academic activity at the university is considered; the article also describes the main stages of the library's work with scientific journals. The library replenishes the electronic repository of publications of the university's academic staff on a daily basis. Beforehand, the library places its full electronic version on its own website.

Keywords: *Uzhhorod National University, UzhNU Scientific Bulletins, Uzhhorod National University Scientific Library, scientific periodicals, open science.*

Цитування:

Фетько О. Наукові вісники Ужгородського національного університету: історія становлення та розвиток. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 239–254.

Fetko, O. Science newsletters of Uzhgorod National University: history of formation and development. *Information Policy of Memory – Survival, Preservation and Development of Ukrainian Libraries in the Present Period* : materials of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference (Uzhhorod, October 16, 2024). M. M. Medved (Ed.) et al. ; Uzhhorod National University, Scientific Library (pp. 239–254). Uzhhorod, 2024 [in Ukrainian].

УДК 027: 62

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.255-270>

Ірина ФРАНКІВ,

кандидатка історичних наук,

головна бібліотекарка

Науково-технічної бібліотеки

Національного університету

«Львівська політехніка»,

Львів, Україна

e-mail: iryna.y.frankiv@lpnu.ua

БІБЛІОТЕЧНІ РЕСУРСИ З АВІАЦІЇ: ВИВЧЕННЯ, РОЗКРИТТЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ФОНДУ

Анотація. У статті розглянуто ключові аспекти роботи Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», зокрема джерелознавчі дослідження, організацію роботи з фондом рідкісної книги та популяризацію наукової спадщини в контексті авіаційної тематики.

Підкреслено значення джерелознавчих досліджень для підтвердження інформації, вивчення контексту історичних подій та відкриття нових фактів, на основі яких здійснено систематизацію фонду рідкісних видань. Проведена робота допоможе зберегти унікальні наукові праці і забезпечить доступ до цінних джерел інформації для майбутніх поколінь.

Представлено актуальну тему, обумовлену зростаючим інтересом до історії авіаційної науки, а також необхідністю систематизації рідкісних видань, збереження і популяризації наукової спадщини Національного університету «Львівська політехніка».

У процесі дослідження упорядковано інформацію про частину рідкісних видань в бібліотеці. Для обліку і систематизації створено бібліографічний реєстр «Вчені Львівської політехніки та їх друкована спадщина у фонді НТБ (1844–1939)», що дозволить зберегти унікальні наукові праці і забезпечить легкий доступ до них для науковців.

Здійснено спробу аналізу історичних аспектів функціонування наукових шкіл. Висвітлено процес формування біографічних матеріалів про вчених та аналіз наукових шкіл. У рамках дослідження виявлено понад 1800 примірників наукових праць і проведено аналіз періодичних видань, які відображають розвиток авіаційної науки. Виокремлено найбільш значимі, з точки зору висвітлення галузевих проблем. Представлено їх видавничу характеристику.

Показано співпрацю з кафедрою історії, музеєзнавства та культурної спадщини і Центром комунікацій Львівської політехніки, спрямовану на популяризацію наукової спадщини. Її результатом є статті в «Хроніках Львівської політехніки» (сайт Національного університету «Львівська політехніка», розділ «Історія Університету») та біографічному довіднику «(Не)Відомі випускники Львівської політехніки».

Привернено увагу до промоції діяльності Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» через соціальні мережі (Instagram, Facebook), до популяризації життя і діяльності вчених в «Електронній енциклопедії Львівської політехніки», а також до організації книжкових виставок.

Ключові слова: Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка», авіація, іноземні періодичні видання, дослідження.

Перед сучасними українськими бібліотеками постають нові завдання у зв'язку зі збереженням та популяризацією історико-культурної спадщини. Важливими аспектами цієї роботи є вивчення бібліотечних фондів, а також адаптація до сучасних умов їх популяризації. Важливим напрямом сучасної бібліотечної роботи є використання цифрових форматів. Офіційні сайти стали платформами для представлення історико-культурної спадщини.

Рідкісні видання, які відображають науковий потенціал Львівської політехніки в історичному зрізі складають найціннішу частину бібліотечного фонду. Своєю тематикою і змістом вони відображають розвиток наукових знань. Одним із пріоритетних завдань бібліотеки є вивчення, розкриття і

популяризація бібліотечних зібрань та наближення їх до споживача.

Метою цієї статті є показати одну з ініціатив Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка», а саме: дослідження частини фонду – колекції, яка відображає наукову спадщину діячів навчального закладу. Пропонуємо показати це на прикладі авіаційної наукової школи.

Джерелознавчі дослідження у Науково-технічній бібліотеці є важливою складовою роботи бібліотеки.

Основні напрями досліджень включають:

- джерелознавчий аналіз частини рідкісних і цінних видань: дослідження друкованих видань як результату наукової діяльності викладацького складу Львівської політехніки з метою визначення їх культурного та історичного значення в царині розвитку технічної думки;
- розроблення біографічних матеріалів: створення біографічних та довідкових статей про відомих науковців Львівської політехніки, які зробили внесок у розвиток історії науки і техніки;
- дослідження формування наукових шкіл: джерелознавчі аналізи наукової спадщини професорсько-викладацького складу задля вивчення розвитку наукових напрямів, що мають історичну і культурну цінність.
- На початковому етапі роботи над темою «Наукові школи Львівської політехніки» в 2020 р. було створено інформаційний ресурс у вигляді бібліографічного реєстру «Вчені Львівської політехніки та їх друкована спадщина у фонді НТБ (1844–1939)». Цей реєстр став основою для систематизації та дослідження наукових публікацій досягнень викладачів і дослідників, які зробили значний внесок у розвиток академічної традиції Львівської політехніки.
- Поетапне дослідження фонду відбувається шляхом:
- виявлення наукових друкованих праць діячів Львівської політехніки (більшість видань вже описано). Всього

опрацьовано понад 1800 примірників друкованих видань. На даний час, коли триває інвентаризація іноземного фонду, виявляються окремі примірники;

- аналізу періодичних видань. Періодичні видання є важливими джерелами для вивчення історії науки. Аналіз цих видань і створення аналітичних описів наукових публікацій окремих авторів дозволяють простежити основні тенденції розвитку науки та технологій;

- опрацювання довідкових джерел, які відображають історію розвитку наукових галузей та історію діяльності Львівської політехніки.

- Для уточнення та перевірки інформації були досліджені довідкові матеріали: «Програми Львівської політехніки» («Program Politechniki Lwowskiej»), «Список наукових працівників Львівської політехніки в 1844–1945 pp.», («Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945»), на їх основі сформовано, в алфавітному порядку, список викладачів та працівників Львівської політехніки [1, 2].

- Важливим аспектом дослідження є використання польських електронних ресурсів і довідкових видань:

- Polona – цифрова бібліотека, яка є частиною Національної бібліотеки Польщі. Polona містить численні скановані книги, журнали, манускрипти та інші видання, що охоплюють різні історичні періоди і теми.

- Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Warszawskiego – цифрова бібліотека Варшавського університету, яка пропонує доступ до різноманітних наукових і культурних документів, зокрема: книг, статей і рукописів.

- Biblioteka Cyfrowa Politechniki Wrocławskiej – цифрова бібліотека Вроцлавської політехніки надає доступ до наукових публікацій, дисертацій та інших ресурсів, пов'язаних з наукою і технікою.

- Digital Library of the University of Gdańsk – бібліотека, що надає доступ до цифрових версій книг, дисертацій і статей, зібраних в університеті Гданська.

- Біографічні словники та інші довідкові видання, такі як: «Słownik Biograficzny», «Encyklopedia Powszechna i Polski Słownik Biograficzny», «Who is Who in Engineering», що забезпечують додаткові дані про видатних особистостей польської історії і культури.

Наступним етапом стало формування персональних папок наукових працівників (341 папка) з усіх наукових напрямків, що розвивалися впродовж усієї довоєнної історії навчального закладу.

Персональна папка кожного діяча включає: коротку біограму; друковані праці науковців (наукові і навчальні видання, відбитки тощо); статті в періодичних виданнях (бібліографічні списки – аналітичні описи публікацій вченого); публікації про вченого (аналітичні описи статей з періодичних, наукових та довідкових видань, що висвітлюють історію Львівської політехніки, некрологи та ін.); папки з фотодокументами (фото вченого та скани його друкованих праць).

Здійснення книгознавчих досліджень відбуваються тепер, під час рекаталогізації фонду рідкісної і цінної книги та його частини – колекції «Праці вчених Львівської політехніки до 1939 р.». Вивчаються рідкісні видання, що мають відношення до конкретної галузі науки (виявлення та дослідження власницьких знаків, печаток, дарчих написів тощо).

У цій статті прагнемо показати фрагменти результатів досліджень, що відображають наукову спадщину діячів Львівської політехніки на прикладі авіаційної наукової школи. Здійснений джерелознавчий пошук допомагає краще зрозуміти розвиток авіаційної науки та техніки, яка зароджувалася і розвивалася в стінах навчального закладу.

Нами досліджено праці вчених, які займалися проблемами авіабудування, серед них:

Зигмунт Фукс (1888–1941) – інженер-механік, доктор технічних наук, викладач Львівської політехніки [3] ;

Збігнєв Кшивоблоцький (1904–1978) – авіаційний інженер, професор аеронавтики та космонавтики, викладач Львівської політехніки, професор Політехнічного інституту Брукліна в Нью-Йорку, Університету Іллінойсу в Урбана-Шампейн та Мічиганського університету в Анн-Арборі [4] ;

Францішек Котовський (1901–1970) – авіаконструктор, пілот, планерист, у 1923–1933 рр. очолював Авіаційні майстерні Авіаційної спілки студентів Львівської політехніки [5] ;

Францішек Янік (1900–1975) – планерист, авіаконструктор, професор, науковець, викладач Львівської політехніки [6].

Як ми вже згадували, процес перевірки фонду (інвентаризації), що триває, супроводжується доповненням інформаційного ресурсу «Вчені Львівської політехніки та їх друкована спадщина у фонді НТБ (1844–1939)» новими виданнями і створенням нових персональних папок, наприклад: Веслава Стемпневського, Міхала Блейхера, Станіслава Лукасевича.

Для дослідження даної проблематики опрацьовується фонд з кінця XIX ст. – першої половини XX ст. (до 1939 р.), це зумовлено тим, що даний етап є найменш досліджений. Поштовхом для обрання авіаційної тематики для досліджень стало те, що саме у Львівській політехніці було підготовлено низку фахівців – науковців, винахідників, пілотів. Опрацьований матеріал дав змогу глибше розкрити життєвий шлях цікавих постатей та показати їх внесок у розвиток науки та техніки.

Одним з яскравих представників авіаційного напрямку є постать Веслава Стемпневського, а розроблені ним технології і досі використовуються у виробництві гелікоптерів. Він був ініціатором дослідження планерів вертикального злету та приземлення, розробником високопродуктивного планера з малим розмахом крил [7].

Завдяки інноваційним рішенням Вацлава Червінського вперше у світі корпус літака був покритий опуклою фанерою.

Оригінальними особливостями його винаходів були: водяний баласт та аеродинамічні гальма в конструкціях планерів, прилади для сліпого польоту у важких метеорологічних умовах. Він був одним із провідних конструкторів планерів у світі [8].

Вагомою джерельною базою для досліджень слугують періодичні видання польською мовою, що зберігаються в НТБ Національного університету «Львівська політехніка». Більшість з них – це матеріали, що містяться в таких періодичних виданнях, як:

«Aeronauta» – це спроба видання у Львові першого в Польщі авіаційного журналу польською та німецькою мовами, який представляє цінний історичний матеріал для дослідження. В бібліотеці НТБ «Львівська політехніка» зберігається виданий у Львові перший номер журналу за 25 серпня 1884 р.

«Czasopismo Techniczne» – найстаріше польське технічне періодичне видання. Журнал виходив у Львові впродовж 1883–1939 рр. Охоплював широкий спектр технічних питань, включаючи політехнічну освіту та розвиток промисловості. Як друкований орган Політехнічного товариства у Львові, він відігравав ключову роль у формуванні технічного середовища Галичини.

Одним із перших вчених Вищої технічної школи у Львові, хто розпочав популяризацію ідей повітроплавання, яка висвітлювалася у журналі «Czasopismo Techniczne», став професор Роман Гостковський, відомий інженер-залізничник і вчений. Він у 1894 р. на III з'їзді техніків у Львові прочитав лекцію «Механіка польоту» («Mechanika lotu»), в якій розглянув перші винаходи літальних апаратів і їх види, акцентуючи увагу на повітряних кулях і супроводжуючи приклади математичними розрахунками. Ця лекція пізніше була надрукована у журналі «Czasopismo Techniczne», а також вийшла окремим відбитком у 1912 р. («Mechanika lotu») [9].

«Czasopismo Lotnicze» – вузькогалузевий технічний журнал, орган аеродинамічної лабораторії та Інституту техніки

планеризму Львівської політехніки. У журналі висвітлювалися питання конструкції літальних апаратів, механіки польоту, авіаційного матеріалознавства, а також публікувалася інформація про прилади та обладнання літальних апаратів. Після 1934 р. журнал змінив назву на «Lwowskie Czasopismo Lotnicze», і з 1935 р. став продовжуваним виданням із наскрізною нумерацією. У складі редакції комітету – вчені Львівської політехніки З. Фукс (голов. і відп. ред.), С. Лукасевич, В. Червінський. В журналі публікувалися переважно дослідження науковців Львівської політехніки, серед авторів – З. Фукс, А. Новотний, В. Степневський та ін.

«Życie Techniczne» (1922–1928) – часопис органу Товариства асистентів, «Братньої допомоги», гуртків і наукових об'єднань Львівської політехніки. Починаючи з 1925 р. в часописі велася рубрика «Dział Lotniczy», в якій піднімалися питання розвитку авіаційної науки в країні та у світі, досягнення працівників Львівської політехніки в галузі авіації.

У журналі «Życie Techniczne» висвітлювалася історія студентських рухів. Так, у статтях «Авіаційна спілка студентів Львівської політехніки у карикатурі», «Проблема Авіаційної групи у Львівській політехніці», «Авіаційний тиждень у Львівській політехніці» висвітлюється діяльність Авіаційної спілки: праця з конструювання планерів, участь в авіаційних виставках, робота пов'язана з популяризацією авіаційних досягнень.

Досліджуючи джерельну базу неможливо оминати такі статті про діяльність наукових і галузевих технічних інститутів, як «Роль науки і науково-дослідних інститутів у розвитку авіації»; «Виникнення, розвиток та діяльність Аеродинамічного інституту в Варшаві»; «Аеродинамічна лабораторія Львівської політехніки»; «Роль і значення інженерів-конструкторів та інженерів-гідротехніків у розвитку авіації»; «Роль хімії в розвитку авіації»; «Авіаційне паливо». Ці

статті з журналу «Życie Techniczne» підтверджують значний внесок навчальних закладів у розвиток авіаційних технологій.

«Przegląd Techniczny» – один із найстаріших технічних журналів Європи, який видавався з 1866 р. Вищою технічною організацією (Naczelna Organizację Techniczną). Цей журнал охоплює загальнотехнічні теми і відіграє важливу роль у висвітленні історії технічних досягнень.

На першому етапі редактори журналу «Przegląd Techniczny» демонстрували унікальний для тих часів інтерес до авіації. Висвітлювали історію зародження авіації та перші авіаційні апарати.

Наступний період 1903–1914 рр. характеризувався публікаціями перших теоретичних досліджень. Авіація швидко розвивалася, зароджувалася авіаційна наука, включаючи аеродинаміку і механіку польоту. Створювалися перші аеродинамічні лабораторії, а також розвивалася військова авіація в ряді країн.

У період 1914–1918 рр. авіаційне виробництво піднялося на рівень промисловості. Публікації того часу відображають величезні зусилля, що були спрямовані на вдосконалення авіаційної техніки. Тисячі двигунів та планерів стали результатом інтенсивної роботи конструкторів, які змагалися за перевагу в повітрі. Покращено характеристики літальних апаратів, включаючи корисне навантаження, швидкість і час підйому, що стало важливою темою публікацій.

У післявоєнний період 1920–1939 рр. відбувся стихійний розвиток цивільної та спортивної авіації, з лідерством військової авіації в багатьох країнах. З'явилася незалежна авіаційна преса, на сторінках якої висвітлюються новинки науки і техніки, друкуються ґрунтовні наукові дослідження.

В журналі «Przegląd Techniczny» представлено цікаве дослідження Євгена Перхоровича, українського інженера-металурга, який працював на кафедрі технології металів університету «Львівська політехніка» [10, s. 235]. Є. Перхорович представив доповідь «Lekkie stopy odlewnicze,

stosowane w lotnictwie» на 5-му засіданні інженерів-механіків Польщі, в якій розглянув легкі ливарні сплави, що використовуються в авіації. Це дослідження допомогло краще зрозуміти матеріали, які застосовувалися у виготовленні літальних апаратів.

Бібліотека, яка співпрацює з кафедрою історії, музеєзнавства та культурної спадщини і Центром комунікацій Львівської політехніки, використовує з метою популяризації проаналізований та опрацьований матеріал шляхом:

- написання статей на сайт Національного університету «Львівська політехніка» до розділу «Історія Університету» – «Хроніки Львівської політехніки» («Хроніки Політехніки: про зародження і розвиток авіаційної науки у Львівській політехніці», «До історії зародження авіаційної науки у Львівській політехніці») [11, 12];

- підготовки статей до біографічного довідника «(Не)Відомі випускники Львівської політехніки» [13];

а також популяризації засобами НТБ:

- створення біографічних статей в Електронну енциклопедію Львівської політехніки (створення біографічних статей про видатних діячів авіаційної галузі, таких як Станіслав Лукасевич, Едмунд Лібанський, Вацлав Червінський та ін.);

- формування дописів у соціальних мережах (Instagram та Facebook);

- підготовки книжкових виставок.

Про дослідження авіаційної тематики у НТБ Національного університету «Львівська політехніка» було написано в корпоративному науково-популярному журналі «Львівська політехніка: Інкогніта» («Виставки літаків, планерні майстерні та політехніки-авіаконструктори: як у Львівській політехніці зароджувалась авіаційна наука») [14].

Отже, джерелознавчі дослідження в Науково-технічній бібліотеці «Львівська політехніка» відіграють ключову роль у вивченні авіаційної спадщини. Аналіз рідкісних видань допомагає виявити внесок видатних науковців у розвиток

науки та техніки, зокрема, в авіаційній галузі. Ці дослідження формують основу для подальших наукових праць.

Сформований для обліку і систематизації реєстр «Вчені Львівської політехніки та їх друкована спадщина у фонді НТБ (1844–1939)» забезпечить легкий доступ до унікальних наукових праць.

Популяризація наукової спадщини здійснюється через різні форми комунікації: соціальні мережі, книжкові виставки, публікації у «Хроніках Львівської політехніки» (сайт Національного університету «Львівська політехніка», розділ «Історія Університету»). Створення біографічних статей в «Електронній енциклопедії Львівської політехніки» є ще одним кроком до наближення знань до ширшої аудиторії. Все це сприяє підвищенню інтересу до історії університету та наукової діяльності її викладачів, підкреслюючи їх внесок у розвиток науки та техніки.

Список бібліографічних посилань

1. Program Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1920/21 – Program Politechniki Lwowskiej na rok akademicki 1939/40. Lwów, 1920–1939. Т. 48–67.

2. Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945. Kraków : Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, 1994. 222 s.

3. Белявська Г. Зигмунт Фукс. *Електронна енциклопедія Львівської політехніки*. URL: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Зигмунт_Фукс (дата звернення: 16.09.2024).

4. Франків І. Збігнєв Кшиовблоцький. *Електронна енциклопедія Львівської політехніки*. URL: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Збігнєв_Кшиовблоцький (дата звернення: 16.09.2024).

5. Franciszek Kotowski. *Wikipedia*. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Kotowski (last access: 16.09.2024).

6. Franciszek Janik. Wikipedia. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Janik (last access: 16.09.2024).

7. Франків І. Веслав Степневський. *Електронна енциклопедія Львівської політехніки*. URL: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Веслав_Степневський (дата звернення: 16.09.2024).

8. Франків І. Вацлав Червінський. *Електронна енциклопедія Львівської політехніки*. URL: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Вацлав_Червінський (дата звернення: 16.09.2024).

9. Самотий Р., Белявська Г. Роман Гостковський. *Електронна енциклопедія Львівської політехніки*. URL: https://wiki.lpnu.ua/wiki/Роман_Гостковський дата звернення: 16.09.2024).

10. Ditchen H. Die Politechnika Lwowska in Lemberg. Geschichte einer Technischen Hochschule im multinationalen Umfeld. Berlin : Logos Verlag, 2015. 293 s. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=VpPeBgAAQBAJ&pg=PA235> (last access: 16.09.2024).

11. Франків І. Хроніки Політехніки: про зародження і розвиток авіаційної науки у Львівській політехніці. *Національний університет «Львівська політехніка»* : веб-сайт. URL: <https://lpnu.ua/news/khroniky-politekhniky-pro-zarodzhennia-i-rozvytok-aviatsiinoi-nauky-u-lvivski-politekhniitsi> (дата звернення: 16.09.2024).

12. Франків І. До історії зародження авіаційної науки у Львівській політехніці. *Національний університет «Львівська політехніка»* : веб-сайт. URL: <https://lpnu.ua/news/do-istorii-zarodzhennia-aviatsiinoi-nauky-u-lvivskii-politekhniitsi> (дата звернення: 16.09.2024).

13. (Не)Відомі випускники Львівської політехніки : біогр. довід. / авт. кол. : П. В. Вербицька, Р. С. Самотий, Ю. М. Курдина, Р. І. Мельник ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-

т «Львів. політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2024. Вип. 2. 265 с.

14. Бельзецька Н. Виставки літаків, планерні майстерні та політехніки-авіаконструктори: як у Львівській політехніці зароджувалась авіаційна наука. *Львівська політехніка*. 2023. № 19 : Інкогніто. С. 74–80.

References

1. Program Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1920/21 – Program Politechniki Lwowskiej na rok akademicki 1939/40. (1920–1939). Lwów, 48-67.

2. Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945. (1994). Kraków : Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki.

3. Beliavska, H. (2021). Zyhmunt Fuks [Zygmunt Fuchs]. *Elektronna entsyklopediia Lvivskoi politekhnyky*. Retrieved from https://wiki.lpnu.ua/wiki/Зигмунт_Фукс

4. Frankiv, I. (2024). Zbigniev Kshyvoblotskyi [Zbigniew Kshyvoblotskyi]. *Elektronna entsyklopediia Lvivskoi politekhnyky*. Retrieved from https://wiki.lpnu.ua/wiki/Збигнєв_Кшиовоблоцький

5. Franciszek Kotowski. (2024). *Wikipedia*. Retrieved from https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Kotowski

6. Franciszek Janik. (2024). *Wikipedia*. Retrieved from https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Janik

7. Frankiv, I. (2023). Veslav Stepnevskyi [Veslav Stepnevskyi]. *Elektronna entsyklopediia Lvivskoi politekhnyky*. Retrieved from https://wiki.lpnu.ua/wiki/Веслав_Степневський

8. Frankiv, I. (2024). Vatslav Chervinskyi [Vaclav Chervinskyi]. *Elektronna entsyklopediia Lvivskoi politekhnyky*. Retrieved from https://wiki.lpnu.ua/wiki/Вацлав_Червінський

9. Samoty, R., & Beliavska, H (2020). Roman Gostkovskyi [Roman Gostkovskyi]. *Elektronna entsyklopediia Lvivskoi politekhnyky*. Retrieved from https://wiki.lpnu.ua/wiki/Роман_Гостковський

10. Ditchen, H. (2015). Die Politechnika Lwowska in Lemberg. Geschichte einer Technischen Hochschule im multinationalen Umfeld. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=VpPeBgAAQBAJ&pg=PA235>

11. Frankiv, I. (2023). Khroniky Politekhniky: pro zarodzhennia i rozvytok aviatsiinoi nauky u Lvivskii politekhniitsi [Chronicles of the Polytechnic: about the birth and development of aviation science at the Lviv Polytechnic]. *Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika»*.

Retrieved from <https://lpnu.ua/news/khroniky-politekhniky-pro-zarodzhennia-i-rozvytok-aviatsiinoi-nauky-u-lvivski-politekhniitsi>

12. Frankiv, I. (2023). Do istorii zarodzhennia aviatsiinoi nauky u Lvivskii politekhniitsi [To the history of the birth of aviation science at the Lviv Polytechnic]. *Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika»*. Retrieved from <https://lpnu.ua/news/do-istorii-zarodzhennia-aviatsiinoi-nauky-u-lvivskii-politekhniitsi>

13. (Ne)Vidomi vypuskniky Lvivskoi politekhniky. (2024). [(Not) Famous graduates of Lviv Polytechnic]. *Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. un-t «Lviv. politekhnika»* (Vyp. 2). Lviv: Vyd-vo Lviv. Politekhniky.

14. Belzetska, N. (2023). Vystavky litakiv, planerni maisterni ta politekhniky-aviakonstryktory: yak u Lvivskii politekhniitsi zarodzhuvalas aviatsiina nauka [Aircraft exhibitions, glider workshops and aeronautical engineering polytechnics: how aviation science was born at the Lviv Polytechnic]. *Lvivska politekhnika*, (19): Inkohnito, 74-80.

Iryna Frankiv,

candidate of historical sciences,
chief librarian of the Scientific and Technical Library
of the National University "Lviv Polytechnic"
e-mail: iryna.y.frankiv@lpnu.ua

LIBRARY RESOURCES ON AVIATION: STUDY, DISCLOSURE AND POPULARIZATION OF THE COLLECTION

Abstract. The article examines key aspects of the activities of the Scientific and Technical Library of Lviv Polytechnic National University, focusing on source studies, the organization of rare book collections, and the promotion of scientific heritage in the context of aviation

The importance of source studies for verifying information, studying the context of historical events, and discovering new facts is emphasized, as these form the basis for organizing the rare publications collection. The research will ensure the preservation of unique scientific works and provide access to valuable information sources for future generations.

The topic is particularly relevant due to the growing interest in the history of aviation science and the need to systematize rare publications, preserve, and promote the scientific heritage of Lviv Polytechnic National University.

Information about certain rare publications in the library has been organized during the research process. A bibliographic register titled "Scientists of Lviv Polytechnic and Their Printed Heritage in the Scientific and Technical Library Collection (1844–1939)" has been created for accounting and systematization, which will facilitate the preservation of unique scientific works and ensure easy access for researchers.

The article attempts to analyze the historical aspects of the functioning of scientific schools and highlights the process of compiling biographical materials about scholars and analyzing scientific schools. As part of the study, over 1,800 copies of scientific works have been identified, along with an analysis of periodicals that reflect the development of aviation science. The most significant works concerning industry issues have been singled out, with their publishing characteristics presented.

Collaboration with the Department of History, Museology, and Cultural Heritage, as well as the Communication Center of Lviv Polytechnic, aimed at promoting scientific heritage, is also discussed. This collaboration has resulted in articles in the "Chronicles of Lviv Polytechnic" (the "History of the University" section on Lviv Polytechnic National University website) and the biographical reference book "(Un)Known Graduates of Lviv Polytechnic."

Attention is drawn to the promotion of the activities of the Scientific and Technical Library of Lviv Polytechnic National University through social networks (Instagram, Facebook), the popularization of the lives and work of scholars in the "Electronic Encyclopedia of Lviv Polytechnic," and the organization of book exhibitions.

Keywords: *Scientific and technical library of the Lviv Polytechnic National University, aviation, foreign periodicals, research.*

Цитування:

Франків І. Бібліотечні ресурси з авіації: вивчення, розкриття і популяризація фонду. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 255–270.

Frankiv, I. Library Resources on Aviation: Study, Disclosure and Popularization of the Collection. *Information Policy of Memory – Survival, Preservation and Development of Ukrainian Libraries in the Present Period* : materials of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference (Uzhhorod, October 16, 2024). M. M. Medved (Ed.) et al. ; Uzhhorod National University, Scientific Library (pp. 255–270). Uzhhorod, 2024 [in Ukrainian].

УДК 37(477.87)(092)Волошин

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.271-286>

Марія ЧОРНИЙ,

завідувачка відділу краєзнавчої
літератури «Карпатика»

Наукової бібліотеки

ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»

Ужгород, Україна

ORCID: 0000-0003-1557-3330

e-mail: mariia.chornii@uzhnu.edu.ua

АВГУСТИН ВОЛОШИН ЯК ПОДВИЖНИК ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ НА ЗАКАРПАТТІ

«Все своє життя я працював як педагог. Переконався я в тому, що наш народ є цілком так інтелігентний, як і інші європейські народи, і що лише гноблення робило його апатичним».

(А. Волошин)

Анотація. У статті прослідковано основні обставини, які вплинули на формування світогляду А. І. Волошина. Зазначено, що джерелами його патріотизму, демократизму, духовності, національної свідомості були родинна атмосфера та життя серед рідного народу – носія багатовікової національної культури та традицій.

Розкрито становлення А. Волошина як педагога, діяльність якого припадає на кінець XIX – початок XX ст., коли влада Австро-Угорщини, до складу якої входило Закарпаття, розгорнула широкий наступ на права русинів (українців), проводила політику мадяризації. Показано позицію вченого, яка знайшла своє відображення в його перших працях – підручниках для початкової школи.

Детально проаналізовано педагогічну спадщину А. Волошина, що дає підстави стверджувати: вчений-педагог у своїх працях творчо продовжував і розвивав ідеї народності, патріотизму і духовності

навчання та виховання. Його праці були новим кроком у розвитку української педагогічної науки.

Розглянуто питання щодо утвердження в Закарпатті української мови. Августин Волошин видає численні підручники з граматики рідної мови, математики, читанки і букварі. Наявність підручників на рідній мові не тільки робило викладання цих предметів доступним для учнів, але й сприяло вивченню мови, вихованню молоді на національних традиціях. На думку А. Волошина вивчення мови є також вивчення національної етики, пізнанням способу думання нації, що живе і розвивається.

У статті розкривається постать А. Волошина як освітнього діяча, який працював над вдосконаленням змісту, освіти, форм і методів навчання і виховання. Перу вченого належать ґрунтовні методичні рекомендації щодо викладання окремих шкільних предметів, організації навчально-виховного процесу та ведення науково-методичної роботи в навчальному закладі.

Висвітлюється вагомий внесок Августина Волошина в розвиток освіти Закарпаття у 20-30-х роках ХХ ст. Він удосконалював систему підготовки педагогічних кадрів в учительській семінарії, написав численні праці для вчителів, висвітлював проблеми теорії і практики. Розробляв дидактичні основи навчання та виховання в школах.

Підсумовується, що у нових соціально-економічних умовах провідні ідеї педагогічної спадщини А. Волошина можуть бути використані з метою удосконалення форм і методів навчання і виховання. Особливої уваги заслуговує досвід Августина Волошина щодо організації соціальної роботи в навчальних закладах, яка є актуальною і зараз.

Ключові слова: Августин Волошин, історія Підкарпатської Руси, історія педагогіки Закарпаття, шкільництво 20–30-х років, освіта Закарпаття, наука Закарпаття.

На життєвих обрїях зустрічаються постаті, інтерес до яких з плином часу не тільки не зникає, але й поглиблюється. До таких яскравих, харизматичних мужів належить і Августин Волошин, доля якого виявилася величною й трагічною водночас. В історії України він знаний як обдарований педагог і непересічний політик, мудрий душпастир і державний діяч, турботливий наставник і улюбленець молоді. Він пройшов

непростий, звивистий шлях до своєї національної ідентичності [1, с. 3].

Аналіз зробленого А. Волошином на різних ділянках суспільного життя, дозволяє вважати його найбільшою постаттю Закарпаття ХХ ст. Визначний педагог, вчений, письменник, журналіст, редактор, видавець, благодійник, вірцевий священник і церковно-релігійний, громадсько-культурний, політичний, державний діяч, – він все своє подвижницьке життя, енциклопедичні знання і любов сповна віддав рідному народу і ще за життя всенародно був пошанований найменням Батько [2, с. 7].

Августин Іванович Волошин народився 17 березня 1874 р. в с. Келечин Волівського округу (нині – Міжгірського району) в сім'ї священника. Рід Волошинів походив із лібертинів (вільних селян) села Великі Лучки біля Мукачева. Дід Августина Іван був священником у Великих Лучках, батько у 1867 р. призначений священником у с. Келечин Марамороської жупи. Мати Августина Волошина Емілія Зомборі теж походила із священничої родини.

Після закінчення початкової сільської школи батько відвіз сина в Ужгород до гімназії, та Августин не виявив належного знання угорської мови, і йому було відмовлено. Батько записав сина до четвертого класу нормальної школи, де він протягом року підучився угорської мови і в 1883 р. був зарахований до першого класу Ужгородської гімназії, яку закінчив у 1892 році [2, с. 8]. Цього ж року був рекомендований єпископом Ю. Фірцаком на теологічний факультет Будапештського університету ім. Пазманя. Провчившись рік, захворів, через це повернувся до Ужгорода, де продовжив навчання в богословській семінарії.

У 1896 р. А. Волошин завершив свої теологічні студії і 24 листопада одружився з Іриною Петрик (1878–1936). Їїго наречена була донькою професора Ужгородської гімназії Яноша Петрика. Обряд вінчання проходив у Хресто-Воздвиженському кафедральному соборі в Ужгороді. Відтак 22

березня 1897 р. єпископ Юлій Фірцак висвятив А. Волошина в священницький сан і призначив помічним священником (капеланом) у церкву Преображення Господнього в Ужгороді. Того ж року А. Волошин здобув диплом учителя народних шкіл і з 1 листопада розпочинає свою багатолітню педагогічну кар'єру. Спочатку, згідно з призначенням єпископа Юлія Фірцака, протягом 1897–1899 років він викладав Закон Божий та педагогіку в Ужгородській жіночій учительській семінарії. Відтак А. Волошин склав додаткові іспити при Вищій педагогічній школі в Будапешті і здобув диплом викладача фізики і математики [1, с. 5].

Утворення Чехословацької республіки в кінці жовтня 1918 року і включення до її складу Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь у вересні 1919 року створило якісно нові умови для розвитку освіти і культури всіх національностей: чехів, словаків, русинів-українців, німців, угорців, румунів, поляків, євреїв та ін. За конституцією 1920 року всі народи проголошувалися рівноправними, всі одержували широкі політичні права і нові можливості для розвитку матеріальної і духовної культури [3, с. 57].

На початку включення Закарпаття до складу Чехословаччини А. Волошин уже став відомим педагогом. Він успішно очолював Ужгородську учительську семінарію, редагував ряд важливих видань і був відомий як автор підручників, виданих в умовах австро-угорського гніту. Вчений приймав безпосередню участь у приєднанні Закарпаття до Чехословаччини, вважав цей крок єдино правильним в тих конкретних умовах. А. Волошин активно продовжував як релігійну, так і освітню діяльність.[8, с. 5–6].

Із самого початку своєї педагогічної діяльності А. Волошин працював у двох напрямках: викладав математику і фізику в Ужгородській учительській семінарії, де сформувався як педагог-новатор, і почав створювати підручники. Для шкіл Закарпаття це була дуже важлива справа. Працюючи викладачем А. Волошин побачив, що освітнім закладам гостро

не вистачає підручників, особливо написаних рідною мовою. У кінці XIX – на початку XX ст. створення нових видань стало першочерговим завданням педагогів краю. Видання підручників рідною мовою за цих умов відіграло подвійну функцію: забезпечувало вихованців новими підручниками та зміцнювало опір шаленій мадяризації. Саме тому А. Волошин і взявся у першу чергу за написання книг з мови, краєзнавства і релігії, які сприяли збереженню рідної мови, віри, народних традицій [4, с. 30].

Перший підручник «Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ» (1919) був виданий А. Волошином через два роки після початку педагогічної діяльності. Ця граматика витримала ще два видання і кожне з них автор якомога більше наближував до народної мови. Зміст цих підручників сприяв вихованню патріотизму, чесності, поваги до старших, любові до праці, давав змогу учням збільшити свій словниковий запас, а найголовніше – проїнятися українським національним духом [3, с. 31].

Новим етапом у розвитку концепції мовознавства і методики вивчення мови у Закарпатті стали два підручники з граматики, видані за редакцією А. Волошина. Один охоплює питання фонетики і морфології, а другий – синтаксис. До авторського колективу входили провідні спеціалісти з мовознавства, серед яких і І. Панькевич, який згодом видав і свою граматику, що наближалася до норм української літературної мови. Сприяв у роботі і літературознавець В. Бірчак.

Найбільше заслуговує на увагу друга частина «Практичної граматики руського языка для народных, горожанських і середних шкіл» (1927). Підручник починається із звернення А. Волошина до учителів з методичними порадами, як потрібно викладати в школах граматику. Перше положення, яке висуває вчений, зводиться до того, щоб учителі, викладаючи складні розділи синтаксису завжди підбирали доступні учням приклади речень для розбору і аналізу.

Допоміжними питаннями учитель повинен домогтися того, щоб учні самі виводили правила, робили висновки, бо «учитель має лише доповнити и пригладити тоту стилізацію» [4, с. 222].

Серед навчальних видань з мови, написаних А.Волошиним, науковий інтерес становить «Наука стилізації для IV, V и VI кл. народних шкіл», яка вийшла у світ у 1923 році. А. Волошин вперше в історії шкільництва Закарпаття взявся за розробку практично нової ділянки мовознавства для народної школи. Це свідчення того, що для вченого-педагога не було складних чи простих завдань, а було відчуття потреби і відповідальності за справу навчання дітей.

Упродовж 20–30-х років побачили світ ще ряд підручників автора для народних шкіл, а також перевидання деяких, що вийшли з друку раніше.

Серед видань, що мали вагоме значення для практичної роботи шкіл, виділимо такі: «Мала читанка для II и III классы народных школ» (1925), «Читанка для IV и V шк. р. народных школ», «Читанка для VI-VIII шк. р. народных школ» (1938), «Практична граматика руського языка для народных, горожанських и середних школ» (1927) та ін. Ці підручники написані з урахуванням досягнень мовознавства у повоєнні роки, успіхів педагогічної науки, досвіду викладання цих предметів у школах.

Наступними виданнями були «Читанка для угро-русской молодежи» (1908), «Азбука карпаторуського и церковно-славянського чтєния» (1920), «Мала біблія для низших классов народных школ» (1912) угорською мовою.

Важливою складовою діяльності А. Волошина було видання підручників із природничих дисциплін: математики, фізики, хімії. Упродовж 20–30-х років XX ст. ці підручники кілька разів перевидувалися і були єдиними підручниками з цих предметів, написаних українською мовою. Назвемо основні з них: «Наука о числах для I и II классов народных школ (1919, 1923), «Наука о числах для III класса народных школ (1919,

1923), «Наука о числах для IV классы народных школ (1919, 1923), «Физика и химия для низших клас средних школ и для горожанских и народных школ» (1932), написаних спільно з проф. М. Велигорським [3, с. 77].

Проблема педагогічних кадрів у Закарпатті в 20–30-х роках була однією із найскладніших. Для підготовки вчителів і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів потрібні були сучасні видання з педагогіки та дидактики. На початку 20-х років, коли почалося інтенсивне кількісне зростання шкіл і учительських кадрів, дидактичне забезпечення навчального процесу в учительських семінаріях було недостатнім. У бібліотеці семінарії книжкові підручники були застарілими, а переважна більшість з них взагалі була видана іноземними мовами.

А. Волошин одним із перших зрозумів необхідність видання нових підручників.

Після тривалої наукової підготовки виходить ряд видань: «Педагогіка і дидактика» (1924 р., 1935 р.) ; «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій (1923 р., 1933 р.); «О соціальному вихованню» (1924 р.); «Методика» (1932 р.); «Дидактика» (1932 р.) та ін. Поява нових підручників Августина Волошина була значною подією в житті педагогічних навчальних закладів. У своїх виданнях він спирався на досягнення світової педагогічної науки, впроваджував досвід Ужгородської та інших учительських семінарій, кращих гімназій Підкарпатської Русі.

Праця «Педагогика и дидактика» розглядає теоретичні засади навчання і виховання в школі. Викладаючи своє розуміння суті виховання, А. Волошин стверджує: «Виховання складається з планомірних дій. Вихователь учить, хвалить, завдає праці, і нагороджує, карає й т. ін. і все те робить в інтересах головної мети, за головним планом... Яке люди мають життя, побут, господарський та культурний розвиток, таке вони вимагають і виховання – від своїх молодших поколінь» [5, с. 1].

Аналіз книги свідчить, що А. Волошин добре знав досягнення світової педагогічної думки і прагнув творчо застосувати її здобутки в умовах Закарпаття. На початку 30-х років вчений написав ще два підручники для педагогічних семінарій – «Дидактика» і «Загальна педагогіка», які досі рідною мовою не видавалися [3, с. 109].

Нові підручники були створені автором з метою удосконалення практики підготовки вчителів. Як директор учительської семінарії А. Волошин відчував потребу в таких виданнях і прагнув прийти на допомогу вчителям-практикам. В одному із розділів наукового видання «Дидактика» А. Волошин провів ґрунтовний аналіз навчального плану, в якому наведений перелік предметів, необхідних для засвоєння учнями. Він поділяє всі предмети за роками навчання, встановлює потижневе навантаження. Вчений підкреслює, що держава складає навчальний план для державних шкіл, а церковна влада – для церковних шкіл.

Августин Волошин виділяє вимоги, яких має дотримуватися керівник школи під час складання розкладу. Потрібно брати до уваги складність предметів, логічний зв'язок між ними, рівномірність щоденного навчання [3, с. 259]. У розділі «Школа і учитель» А. Волошин всебічно розглядає теорію і практику виховання. Автор наголошує, що форма виховання може бути індивідуальна і колективна. Індивідуально дитина виховується дома, а колективно – в школі.

Фундаментом всякого виховання є родинне виховання. Воно має, на думку автора, велику виховну силу, бо дитину найкраще знають родичі. Вчений застерігає батьків від того, щоб любов до дитини не закривала їм очей на недоліки, на негідні її вчинки. «Там, де мати і батько, – читаємо в підручнику, – зі сліпої любові до дитини не виступають проти злих нахилів дитини, де родичі не мають часу займатися з дитиною, або де злий приклад дають їм, там із рідного дому

дитина не понесе з собою нитку чесноти, котра на все життя в'яже дітей добрих родин з родичами» [4, с. 259].

Автор звертає увагу на характеристику умов виховання дитини в школі. Учень не завжди може визначити, що для нього корисне, а тому роль учителя – підказати йому, наставити на правильний шлях. Учитель є душею не лише навчання, але й виховання. Учні мусять зрозуміти це і в своїх діях підкорятися наставнику. Завданням школи є виховувати в учнів слухняність. Учитель може домогтися слухняності учнів через любов до них, силою свого авторитету, вміло поєднуючи нагороду і покарання. Любов – це важливий фактор у взаєминах між учителем і учнями.

Серед праць для шкільних учителів не менш важливе місце займає «Методика народно-шкільного навчання (1935), де ґрунтовно висвітлюється поняття про метод та методику викладання. А. Волошин, посилаючись на праці відомих педагогів-теоретиків Й. Песталоцці, Я. Коменського, Й. Гербарта, філософів Ф. Бекона та І. Канта доводить, що загальних методів, які можна було застосувати до викладання всіх предметів, не існує.

Педагогічні навчальні заклади існували у Закарпатті з кінця XVIII ст., але підручника з історії педагогіки на українській мові не було. У 1923 році Волошин видає «Коротку історію педагогіки для учительських семінарій», друге видання якої побачило світ у 1931 році.

Крім проблем педагогіки і дидактики, А. Волошин плідно розробляв соціально-психологічні аспекти навчально-виховного процесу. Це знайшло своє відображення в його праці «Педагогічна психологія» (1933, 1935). А. Волошин неодноразово наголошував на тому, що в підготовці учителя велике значення має озброєння його основами знань із психології. Як свідчать фонди бібліотек, у Закарпатті були різні видання з психології, такі як праця С. Русової з теорії педагогіки, А. Нечаєва, Н. Виноградова з психології та ін. Це ули дуже цінні видання, але вони не були підручниками для

студентів учительських семінарій. Маючи досвід підготовки підручників з педагогіки й дидактики, А. Волошин узявся за створення підручника з педагогічної психології [6, с. 2].

У вступі до своєї нової праці А. Волошин пише, що сучасна школа повинна більше вкладати в навчання та виховання учнів, як то було раніше. Для того, щоб краще готувати дітей до життя, школа повинна краще знати їх. Ще на початку XIX ст., як твердить А. Волошин, відомий німецький вчений Й. Герbart, довів, що і батьки, і школа допускають чимало помилок при вихованні дитини, бо недостатньо знають її, зокрема не знають психології вихованців, їх здібностей, умов розвитку і т. д. Кожен батько й мати, кожен учитель мусять знати індивідуальні особливості вихованців. Це дасть змогу краще будувати виховний процес загалом і визначити підходи до окремих індивідумів. Тут на допомогу приходять знання психологічних особливостей кожної дитини [7, с. 16–17].

У своїй праці А. Волошин визначає предмет, принципи, складові частини та завдання педагогічної психології. Він робить висновок, що психологія є наукою, яка описує та пояснює духовні явища людини, тобто «вона вивчає саму людину» [6, с. 4]. А. Волошин розглядає загальну та диференціальну психологію, дає їх характеристики, вказує на тісний зв'язок диференціальної психології з педагогікою. Вчений закликає вчителів оволодівати педагогічною психологією, бо вона вивчає «прояви та чинність людського духа, як вони в дитині розвиваються, подає вказівки для відповідального плекання й розвивання в бажаному напрямі» [6, с. 7].

У тісному зв'язку з педагого-психологічними аспектами навчально-виховного процесу А. Волошин вивчав і соціальні аспекти виховання та навчання, що знайшло своє відображення у праці «О соціальному вихованню» (1924), де порушено актуальні соціальні аспекти педагогічної діяльності. Праця в однаковій мірі стосується проблем роботи народної школи і середніх навчальних закладів.

Вчені, які досліджували педагогічну спадщину А. Волошина, тривалий час не приділяли цій праці належної уваги. Лише у колективній монографії М. Зимомрі, В. Гомоная і М. Вегеша «Августин Волошин» дано загальну оцінку його роботи «О соціальному вихованню», яка займає важливе місце в системі психолого-педагогічних праць закарпатського вченого-педагога [6, с. 45–50].

Вершиною педагогічного доробку Августина Волошина став посібник для вчителства та вчительських семінарій «Педагогічна методологія», виданий у Празі 1943 року. Крім викладу теоретичних поглядів на методику навчання і методи науково-педагогічного дослідження автор детально простудіював методи навчання, виокремивши загальну і спеціальну методологію навчання. В частині про спеціальну методологію навчання він виділив розділи про вивчення релігії, мови, філософії, арифметики, природознавчих наук і прикладних дисциплін – співу й музики, малювання, ручної праці, фізкультури. Розроблена А. Волошином на підставі власного педагогічного досвіду і численних авторитетних джерел методологія навчання різних шкільних дисциплін і нині не втратила свого наукового значення, є видатним надбанням української педагогічної думки [9, с. 18].

Найвище А. Волошин ставив вивчення у школі рідної мови і літератури. Особливо цінними є його висловлювання про українську літературу. «Наші вороги кажуть, – пише він, – що наш нарід не має своєї літератури. Це неправда. Ми хоч у дечому відстали від своїх сусідів, то не з власної вини, так склалися історичні обставини. Наша література є багата, багата вона особливо чистотою морального духа і щирим патріотизмом. Маємо і ми класичні зразки на всі форми – стилістичні, риторичні й поетичні», І далі: «Література є дзеркалом людського життя цілої нації. Навчання літератури являється по правді фактичною етикою, практичною психологією і практичною соціологією. Письменник своїми

шляхетними думками і моральним світоглядом найкраще виховує свій нарід» [9, с. 19].

Августин Волошин вболівав за майбутнє української школи і української педагогіки. Однією з останніх опублікованих ним робіт була стаття «Про шкільне право будучої Української держави». Вчений не сумнівався в тому, що Українська незалежна держава колись буде, тому вважав за потрібне подати свої роздуми про шкільне право цієї держави» [10, с. 100].

Концепція навчання і виховання, що належить перу Августина Волошина як педагога, і сьогодні має суттєву пізнавальну цінну, велику теоретичну й практичну вагу. Незважаючи на те, що пройшло багато десятиріч з часу появи педагогічних праць А. Волошина, його положення та ідеї не втратили своєї актуальності та наукової значимості.

Значення Августина Волошина як вченого-педагога, громадсько-політичного та релігійного діяча виходить за межі Закарпаття. Його постать, без сумніву, можна поставити в ряд із видатними діячами культури і науки України першої половини ХХ ст. Гуманізм педагогічної спадщини А. Волошина, її національна та соціальна спрямованість, духовні начала визначили важливість його наукового доробку для розвитку освіти Закарпаття та України в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Августин Волошин: два ювілеї / упоряд. І. Ліхтей. Ужгород : Карпати, 2017. 296 с.
2. Федака П. М., Федака П. П. Августин Волошин: шлях у безсмертя. Постать подвижника у музейних реліквіях. Ужгород : РІК-У, 2024. 312 с.
3. Кляп М. І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919–1939). Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. 152 с.

4. Вегеш М. М., Кляп М. І., Тарасюк В. Ю., Токар М. Ю. Августин Волошин. Життя і помисли президента Карпатської України. 2-е вид., допов. Ужгород : Карпати, 2009. 480 с.

5. Волошин А. Педагогіка і дидактика (на правах рукопису). Ужгород, 1935. 80 с.

6. Волошин А. Педагогічна психологія (на правах рукопису). Ужгород : Накладом Пед. товариства Підкарпатської Руси, 1932. 111 с.

7. Гомонай В., Росул В. Концепція Августина про формування професії вчителя. Ужгород, 1995. 19 с.

8. Зимомря М., Гомонай В., Вегеш М. Августин Волошин. Ужгород, 1995. 100 с.

9. Волошин А. Вибрані твори / упоряд., вступ. ст. та приміт. О. В. Мишанича. Ужгород : Закарпаття, 2002. 528 с.

10. Волошин А. Про шкільне право будучої Української держави. *Науковий збірник Українського Вільного Університету в Празі*. Прага, 1942. Т. III. С. 100–113.

References

1. Likhtey, I. (Ed.). (2017). Avhustyn Voloshyn: dva yuvileyi [Augustyn Voloshyn: two anniversaries]. Uzhhorod : Karpaty [in Ukrainian].

2. Fedaka, P. M., Fedaka, P. P. (2024). Avhustyn Voloshyn: shlyakh u bezsmertya. Postat podvyzhnyka u muzeynykh relikviyakh [Augustyn Voloshyn: the path to immortality. The figure of an ascetic in museum relics]. Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].

3. Klyap, M. I. (2001). Pedahohichna ta osvithno-kulturna diyalnist Avhustyna Voloshyna v mizhvoyennyi period (1919–1939) [Pedagogical and educational and cultural activities of Augustyn Voloshin in the interwar period (1919–1939)]. Uzhhorod : Vyd-vo V. Padyaka [in Ukrainian].

4. Vehesh, M. M., Klyap, M. I., Tarasyuk, V. Yu., Tokar, M. Yu. (2009). Avhustyn Voloshyn. Zhyttya i pomysly prezydenta Karpatskoyi Ukrayiny [Augustyn Voloshyn. Life and thoughts of

the President of Carpathian Ukraine]. 2-e vyd., dopov. Uzhhorod : Karpaty [in Ukrainian].

5. Voloshyn, A. (1935). Pedahohika i dydaktyka (na pravakh rukopysu) [Pedagogy and didactics (with manuscript rights)]. Uzhhorod [in Ukrainian].

6. Voloshyn, A. (1932). Pedahohichna psykholohiya (na pravakh rukopysu) [Pedagogical psychology (with manuscript rights)]. Uzhhorod : Nakladom Ped. tovarystva Pidkarpatskoyi Rusy [in Ukrainian].

7. Homonay, V., Rosul, V. (1995). Kontsepsiya Avhustyna pro formuvannya profesii vchytelya [Augustine's concept of the formation of the teaching profession]. Uzhhorod [in Ukrainian].

8. Zymomrya, M., Homonay, V., Vehesh, M. (1995). Avhustyn Voloshyn [Augustyn Voloshyn]. Uzhhorod [in Ukrainian].

9. Voloshyn, A. (2002). Vybrani tvory [Selected works] / uporyad., vstup. st. ta prymit. O. V. Myshanycha. Uzhhorod : Zakarpattya [in Ukrainian].

10. Voloshyn, A. (1942). Pro shkilne pravo buduchoyi Ukrayinskoyi derzhavy [About the school law of the future Ukrainian state]. Naukovyy zbirnyk Ukrayinskoho Vilnoho Universytetu v Prazi (pp. 100–113). Praha. T. III [in Ukrainian].

Marija Chornyi,

Head of the Department of Local

History Literature “Karpatyka”

Scientific Library

Uzhhorod National University

ORCID:0000-0003-1557-3330

e-mail: mariia.chornii@uzhnu.edu.ua

AUGUSTYN VOLOSHYN AS A PROMOTER OF PEDAGOGICAL SCIENCE IN TRANSCARPATHIA

Abstract. The article traces the main circumstances that influenced the formation of A. I. Voloshyn's worldview. It notes that the sources of his patriotism, democracy, spirituality, and national consciousness were

the family atmosphere and life among his native people, the bearers of centuries-old national culture and traditions.

The article reveals the formation of A. Voloshyn as a teacher, whose activities fell on late 19th - early 20th centuries. At that time, the government of Austria-Hungary, which included Transcarpathia, launched a wide offensive against the rights of Ruthenians (Ukrainians), and pursued a policy of Magyarization. The article highlights the scholar's position which was reflected in his first works – textbooks for primary school.

The pedagogical heritage of A. Voloshyn is analyzed in detail, which gives grounds to state that the scientist-pedagogue creatively continued and developed in his works the ideas of nationality, patriotism and spirituality of teaching and upbringing. His works were a new step in the development of Ukrainian pedagogical science.

The article studies the issue of establishing the Ukrainian language in Transcarpathia. Augustyn Voloshyn published numerous textbooks on grammar of the native language, mathematics, reading books and primers. The presence of textbooks in the native language not only made teaching of these subjects accessible to students, but also contributed to the study of the language, and the education of young people in national traditions. According to A. Voloshyn, the study of the language is also the study of national ethics, as well as the knowledge of the way of thinking of a nation that lives and develops.

The article highlights the personality of A. Voloshyn as an educational figure who worked on improving the content of education, forms and methods of teaching and upbringing. The scientist has thorough methodological recommendations on teaching individual school subjects, organizing the educational process and conducting scientific and methodological work in an educational institution.

Augustyn Voloshyn's significant contribution to the development of education in Transcarpathia in the 20-30s of the 20th century is highlighted. He improved the system of training pedagogical staff in the teacher's seminary, wrote numerous works for teachers, and highlighted the problems of theory and practice. He developed the didactic foundations of teaching and upbringing in schools.

It is summarized that in new socio-economic conditions the leading ideas of the pedagogical heritage of A. Voloshyn can be used to improve the forms and methods of teaching and upbringing. The experience of

Augustyn Voloshyn in organizing social work in educational institutions, which is relevant even now, deserves special attention.

Key words: *Augustyn Voloshyn, history of Subcarpathian Rus, history of pedagogy of Transcarpathia, schooling of the 20s–30s, education of Transcarpathia, science of Transcarpathia.*

Цитування:

Чорній М. Августин Волошин як подвижник педагогічної науки на Закарпатті. *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 271–286.*

Chornyi, M. Augustyn Voloshyn as a promoter of pedagogical science in Transcarpathia. *Information Policy of Memory – Survival, Preservation and Development of Ukrainian Libraries in the Present Period : materials of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference (Uzhhorod, October 16, 2024). M. M. Medved (Ed.) et al. ; Uzhhorod National University, Scientific Library (pp. 271–286). Uzhhorod, 2024 [in Ukrainian].*

УДК 930:025.17(477.7)

DOI <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5.2025.287-300>

Тетяна ЯКУБОВА,

кандидатка історичних наук,
наукова співробітниця відділу бібліотечних зібрань
та історичних колекцій Інституту книгознавства
Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-2423-1634

e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

НАУКОВА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПАДЩИНА О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО В ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ НБУВ (ДО 190-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ О. М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО)

Анотація. У статті репрезентовано результати досліджень науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) щодо наукової та бібліотечної спадщини О. М. Лазаревського. Наголошується про актуальність наукового доробку ученого, його бібліотечної роботи, що потребують подальших досліджень та нового осмислення.

В рік 190-ї річниці О. М. Лазаревського матеріали статті підкреслюють важливість для сучасних козакознавчих, книгознавчих студій наукового та бібліотечного спадку, що зберігається в фондах НБУВ. У статті надано відомості про бібліотечну спадщину та бібліофільські уподобання О. М. Лазаревського. Запропоновано історичні матеріали та книгознавчі відомості щодо історії приватної бібліотеки О. М. Лазаревського, відмічено дослідження книжкових знаків на книгах з фондів бібліотеки ученого. В статті зазначено, що науковий доробок та бібліотечна спадщина О. М. Лазаревського стали в 190-річний ювілей ученого предметом наукових доповідей та дискусій на конференціях. Наголошується, що наукова творчість О. М. Лазаревського, зокрема і для сучасних дослідників, надала вагомий історіографічний та джерелознавчий інформаційний ресурс

для досліджень з проблематики історії козацької доби, книгознавчих студій: VIII Міжнародні Спаські наукові читання. Присвячені 120-річчю від дня народження І. Г. Спаського та 355-річчю заснування у Батурині гетьманської резиденції, Ніжин 12.09.2024 р.; Конотопські читання XV, Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського, Конотоп 26 вересня 2024 р.; Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського, 20.06.2024 рік, Круглий стіл «Олександр Лазаревський – невтомний дослідник української старовини», приурочений до 190-річчя від дня народження видатного дослідника. Оприлюднено та проаналізовано результати досліджень Л. Г. Реви, Т. Є. Мяскової, Т. В. Коваль, Л. М. Дениско, в яких репрезентовано матеріали щодо наукової роботи та бібліотечної спадщини О. М. Лазаревського. Відмічено історіографічні матеріали, зокрема праці М. В. Грушевського, М. Василенко, С. Білокінь, В. Брехуненко, І. Тарасенко, Ю. І. Соколюк, в яких подано відомості стосовно наукової біографії вченого, зокрема розглянуто його друковані праці, досліджено аспекти бібліотечної роботи науковця.

Ключові слова: *О. М. Лазаревський, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, бібліотечні фонди, книгознавство.*

У 2024 році ми відзначаємо 190-ту річницю від дня народження Олександра Матвійовича Лазаревського (08.06.1834–31.03.1902). Не дивлячись на чисельні наукові публікації про О. М. Лазаревського, деякі аспекти наукового доробку щодо цієї проблематики дослідників НБУВ залишаються недостатньо висвітленими та потребують історико-книгознавчого огляду. Наукова та бібліотечна спадщина О. М. Лазаревського, його вагомий внесок в козакознавство, Шевченкіану, в історію України мали позитивні відгуки та оцінки в працях класиків української історичної науки та в публікаціях сучасних науковців: Грушевський М. В. В двадцять п'ять років смерті Ол. М. Лазаревського. Кілька слів про його наукову спадщину та її дослідження. // Україна. 1927. Кн.4. С. 3–17; Василенко М. Олександр Матвійович Лазаревський. 1834–1902: Матеріали до його біографії // Україна. 1927. Кн. 4. С. 18–82; Осадчий Т. Про

діяльність О. М. Лазаревського в останні часи на Конотопщині // Україна. 1927. Кн. 4. С. 105–106; Бутич І. Олександр Матвійович Лазаревський. 1834–1902: Матеріали до бібліографії. Київ, 1994. 78 с.; Воронов В. І. Дослідження О. М. Лазаревським історії та генеалогії українських козацько-старшинських родів XVII–XVIII ст. // Перша заочна наукова конференція з питань генеалогії і біографістики, присвячена 160-річчю з дня народження О. М. Лазаревського : тези повідомлень. Вінниця, 14 червня 1994. 51 с.; Білокінь С. Раритети української бібліографії у збірках Олександра Лазаревського та Михайла Хмарова // Київська старовина. 1998. № 4. С. 131–208; Герасименко Н. Олександр Лазаревський: життя і творчість. 1834–1902. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2012. 180 с.; Архів ранньомодерної Української держави. Т. 1: Документи колекції Олександра Лазаревського. Ч. 1 / упоряд. : В. Брехуненко, І. Тарасенко ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2019. 432 с.; Соколюк Ю. І. Видатні особистості історії Конотопського краю – брати Лазаревські // Конотопські читання : зб. наук. пр. / редкол. : Верба Н. П. (голов. ред.), Акічев Ш. М., Несвідоміна Н. В. ; Конотопський міський краєзнавчий музей ім. О. М. Лазаревського. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2022. Вип. XIII. С. 252–258.

Наукова та бібліотечна спадщина О. М. Лазаревського залишається актуальною і на початку XXI ст., інтерес до якої активізувався в часи воєнного сьогодення. В 2024 році на наукових конференціях в Ніжині та Конотопі науковці зазначили важливість нового осмислення наукового доробку О. М. Лазаревського в рік 190-річного ювілею ученого, який надав своєю науковою творчістю, зокрема і для сучасних дослідників, вагомий історіографічний та джерелознавчий інформаційний ресурс в дослідженнях з проблематики історії козацької доби, книгознавчих студій: VIII Міжнародні Спаські наукові читання. Присвячені 120-річчю від дня народження І. Г. Спаського та 355-річчю заснування у Батурині гетьманської

резиденції. (Ніжин, 12 вересня.2024 р.); Конотопські читання XV. Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського (Конотоп, 26 вересня 2024 р.); Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського (20 червня 2024 р.), Круглий стіл «Олександр Лазаревський – невтомний дослідник української старовини», приурочений до 190-річчя від дня народження видатного дослідника.

Метою статті є надання історичних матеріалів, книгознавчих відомостей про наукову та бібліотечну спадщину О. М. Лазаревського в фондах НБУВ, що стала предметом наукових публікацій дослідників з НБУВ. А також, представлення історико-книгознавчого огляду праць науковців Бібліотеки щодо зазначеної наукової проблематики з метою популяризації інформаційного ресурсу бібліотечних фондів, в яких зберігаються матеріали про видатного дослідника історії українського козацтва, знаного бібліофіла Олександра Матвійовича Лазаревського.

Конотопський міський краєзнавчий музей імені О. М. Лазаревського провів 20 червня 2024 р. Круглий стіл на тему: «Олександр Лазаревський – невтомний дослідник української старовини», приурочений до 190-річчя від дня народження видатного вченого. На згаданому науковому Конотопському круглому столі науковці відмітили полівекторність досліджень О. М. Лазаревського, його бібліофільські уподобання щодо польськомовних, латиномовних стародруків з Луцької монастирської друкарні, які дослідник збирав в своїй приватній бібліотеці в ХІХ столітті, що згодом була передана ним в фонди бібліотеки університету Св. Володимира [1, с. 144; 2, с. 147–163]. На згаданому науковому зібранні в м. Конотоп 20 червня 2024 р. в онлайн- форматі знана київська дослідниця творчості О. М. Лазаревського Лариса Григорівна Рева виступила з доповіддю про свою роботу в фондах НБУВ над книгою про О. Лазаревського та розповіла про видання цієї наукової праці в 2016 р. в Ніжині. В своїй книзі Л. Г. Рева, яка в 1993–2015 рр. працювала науковим співробітником НБУВ, зауважила, що

«збирати книжки О. М. Лазаревський почав ще давно», коли він був гімназистом. Під час студентства відомий письменник Г. П. Данілевський назвав О. М. Лазаревського вже відомим бібліофілом. Л. Г. Рева проаналізувала шляхи надходження польських книг до бібліотеки О. М. Лазаревського. Дослідниця зазначила в своїй книзі, що «із листів М. Ф. Біляшівського до О. М. Лазаревського 1894 року, під час його перебування в Варшаві, видно, що він, за дорученням О. М. Лазаревського купував для нього старі польські журнали» [1, с. 144]. В науковій дискусії дослідники відмітили важливість історичних матеріалів про наукову, бібліофільську діяльність О. Лазаревського в книзі Лариси Григорівни Реви: «Видатні діячі України. Михайло Іванович Драгомиров, Олександр Матвійович Лазаревський – уродженці м. Конотопа: збірка наукових праць Харків : Мачулін, 2016. 144 с. [1, с. 144].

У фондах НБУВ зберігається Особова бібліотека професора О. М. Лазаревського. Знана київська книгознавчиня Т. Є. Мяскова, старша наукова співробітниця Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ (далі – ВБЗІК ІК НБУВ) з'ясувала, що Особова бібліотека О. М. Лазаревського юридично увійшла до складу ВБУ (нині НБУВ) «як невід'ємна частина бібліотеки Київського університету Св. Володимира у 1927 р., фактично ж надійшла в 1930 р.; зберігається серед книжкових колекцій у головному корпусі НБУВ, а колекція рукописів – в Інституті рукопису НБУВ у фонді І», (далі – ІР НБУВ) [3, с. 142–146]. Дослідниця проаналізувала складний шлях книг з бібліотеки О. М. Лазаревського в Києві, що був обумовлений значною частиною польськомовної літератури в його бібліотечному зібранні. Свою приватну бібліотеку О. М. Лазаревський хотів спочатку передати Київській публічній бібліотеці, але ця бібліотека в той час не мала права зберігати іноземні книжки, особливо польські, «яких у Лазаревського було чимало». Частину своєї бібліотеки (близько 20 тис. рукописів і понад 1 тис. одиниць друкованих видань, у т.ч. конволютів, річних

комплектів періодики) О. М. Лазаревський в 1901 р. пожертвував Київському університету Св. Володимира. Окрема частина у книгозбірні О. М. Лазаревського – російськомовні та польськомовні календарі та місяцеслови XVIII ст. (зокрема так звані «бердичівські календарі»), описані ним у праці «Старинные польско-русские календари», а також значна кількість історико-літературних та публіцистичних пам'яток, літописи, спогади, листи, щоденники та ін., видання з історії православної та уніатської церкви в Україні, книги з географії, етнографії, геральдики, генеалогії тощо [3, с. 142–146].

Тетяна Мяскова в статті «Роль провенієнцій для атрибуції і наукового опису історичних книжкових колекцій і зібрань» з'ясувала, що фундаментальна бібліотека Київського університету Св. Володимира «замовляла дарчі екслібриси у вигляді прямокутної наліпки з текстом у складеній рамці золотистого кольору у власній друкарні», серед яких в фондах НБУВ виявлено екслібрис «Бібліотека Университета Св. Владимира. ОТДѢЛ А. М. Лазаревского. № ____» [4, с. 222–240].

У 2024 році ми відзначаємо 350 років з часу заснування Новгород-Сіверської друкарні. Новгород-Сіверська друкарня започаткована в 1674 році чернігівським архієпископом Лазарем Барановичем при Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирі. О. М. Лазаревський також вивчав видавничий рух в Україні, зокрема на Чернігівщині, польськомовні твори Л. Барановича. Результати досліджень О. Лазаревського представлено в статті: Лазаревский А. М. К истории Черниговской типографии. Киевская старина. 1886. № 7. С. 574–575. (Фонд дореволюційної періодики ВБЗІК ІК НБУВ). Він аналізував науковий внесок історика, мецената графа Г. О. Милорадовича, який вивчав польськомовні книги та джерела козацької доби, зокрема бібліотека графа Милорадовича зберігає і польськомовні видання, наприклад: Любецкий архив графа Милорадовича. Вып. 1 / [под ред. А. Лазаревского]. Киев : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира Н. Т.

Корчак-Новицького, 1898 (<http://irbis-nbuv.gov.ua>); А. Л. [Лазаревский А.]. Любецкий архив графа Г. А. Милорадовича // Киевская старина. 1898. № 6. Приложение. С. I–III (фонд дореволюційної періодики ВБЗІК ІК НБУВ). Найбільший за обсягом археографічний проєкт Г. Милорадовича – «Любецкий архив» – був підготовлений до друку О. Лазаревським.

У 1901 р. О. М. Лазаревський подарував свою бібліотеку Імператорському університету Св. Володимира. До ІР НБУВ основна частина рукописної збірки Лазаревських надійшла у складі бібліотеки колишнього Імператорського університету Св. Володимира, яку було передано до Всенародної бібліотеки України (нині – НБУВ). У 50-х роках були розроблені спеціальні заходи щодо опрацювання фондів відділу, створено уніфіковану інструкцію з опису документів. І до кінця 1954 р. збірку Лазаревських було повністю упорядковано та розпочато інвентаризацію документів, які долучили до фонду І «Літературні матеріали». Про ці факти з історії бібліотеки О. М. Лазаревського йдеться в статті Тетяни Володимирівни Коваль – кандидатки історичних наук, завідувачки відділу джерелознавства ІР НБУВ «Родинна збірка Лазаревських: історія надходження та опрацювання». В цій статті вона висвітлила основні етапи формування та опрацювання рукописної збірки Лазаревських, яка зберігається у фондах ІР НБУВ. Дослідниця відмітила, що останній облік документів провадився в 1991 та 1995 рр. «Він дозволив зафіксувати документальний масив збірки, але в черговий раз актуалізував необхідність більш ґрунтовного наукового дослідження інформаційного потенціалу джерел збірки Лазаревського» [5, с. 542–544].

В електронному каталозі «Збірка Лазаревського» (Інститут рукопису НБУВ, Імідж-каталоги історико-культурних фондів НБУВ) представлено фото карток каталогу «Збірки Лазаревського», що зберігається в Інституті рукопису НБУВ. В картковому каталозі надано опис джерел з історії українського козацтва, які зберігаються в «Збірці Лазаревського» (<http://irbis->

nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_img/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IMAGE&P21DBN).

Автографи О. М. Лазаревського досліджувала знана київська книгознавчиня з відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ (далі – ВР НБУВ) Людмила Михайлівна Дениско. Результати дослідження представлено в її книзі «Автографи на книжках з колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2007. 264 с.» Дослідниця зазначила, що автографом О. М. Лазаревського є напис, зроблений ним на форзаці конволюту : Quadrius a S. Carolo S. In funere reverendissimi p. magistri fr. Vincentii Mariae Ferretti procuratoris generalis Ordinis Praedicatorum oratio. – [Poczaioviae], 1758. (Р 1519). Конвolut із 8 видань; оправа напівшкіряна, кришки обтягнені тканиною; на корінці ініціали «А. Л.». (Р. 1519) із восьми алігатів. Текст напису: «21 августа 1895 г.». Ця дата, схоже, є датою виготовлення конволюту, яку і зафіксував О. М. Лазаревський. В книжці також штамп “Библиотека Александра Лазаревского” та екслібрис “Библиотека университета св. Владимира. Отдел А. М. Лазаревского, № 461”» [6, с. 264].

Л. М. Дениско в своєму каталозі «Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог» відмітила, що бібліотечна «Збірка О. М. Лазаревського» надійшла до ВБУ у складі бібліотеки університету св. Володимира у 1927 р. Основна частина бібліотеки О. М. Лазаревського зберігається в НБУВ цілісною колекцією. На книгах з колекції ученого містяться: шрифтовий екслібрис, штемпель, овальний, текст у лінійній рамці, синього кольору, розміри 15 x 26 мм, текст «БИБЛИОТЕКА АЛЕКСАНДРА ЛАЗАРЕВСКОГО», шрифтовий друкований екслібрис, наліпка, прямокутна, текст у складеній рамці, текст і рамка золотистого кольору, розміри 60x56 мм, текст «Библиотека Университета Св. Владимира. ОТДѢЛЪ А. М. Лазаревского. № __». Ці книжкові знаки

містяться на зазначеному конволюті з фондів ВР ІК НБУВ (шифр: Р 1519) [7, с. 75]. Книгознавчі дослідження книг з бібліотеки О.Лазаревського виокремили наукові та бібліофільські уподобання українського ученого щодо польськомовної літератури, яку він колекціонував в своїй приватній бібліотеці, яка в першій половині ХХ століття, після 1917 року потрапили в фонди ВБУ, (нині – НБУВ). Як зазначила Л.М.Дениско в своєму «Каталозі» (2017р.): «частину своєї збірки (понад 1000 одиниць) О. М. Лазаревський пожертвував Київському університету Св. Володимира в 1901 р. на певних умовах: збереження окремою цілісною збіркою із зазначенням імені власника, укладення та опублікування каталогу колекції, користування книжками лише в бібліотеці університету тощо» [7, с. 75].

Висновки. На початку ХХІ століття, коли активізувалися козакознавчі студії, дослідження з Шевченкіани, регіональної історії, книгознавства науковцями НБУВ представлено низку цікавих наукових публікацій, з унікальними матеріалами про видатного українського історика О. М. Лазаревського, бібліотека якого зберігається нині в фондах НБУВ. Ці дослідження своїми новими історичними, книгознавчими матеріалами ґрунтовно висвітлили книгознавчі аспекти бібліофільських уподобань ученого, надали висновки та книгознавчі відомості про непересічний внесок О. М. Лазаревського в козакознавство, Шевченкіану, бібліотечну справу. Наукові та бібліофільські уподобання О. М. Лазаревського сприяли поповненню фондів його приватної бібліотеки, творчим контактам з відомими бібліофілами, науковцями, які досліджували українську старовину, написанню ученим українознавчих праць з історії українського козацтва, Гетьманщини. Дослідження книг з колекції О. М. Лазаревського з фондів НБУВ та документів його архіву в фондах ІР НБУВ складає наукову перспективу сучасного книгознавства, модерного українознавства, козакознавства.

Список бібліографічних посилань

1. Рева Л. Г. Видатні діячі України. Михайло Іванович Драгомиров, Олександр Матвійович Лазаревський – уродженці м. Конотопа : зб. наук. пр. Харків : Мачулін, 2016. 144 с.

2. З історії книжкової культури України: дослідження ретроспективних книжкових, образотворчих, музичних видань та історичних колекцій з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Академперіодика, 2021. С. 147–163.

3. Мяскова Т. Є. Особова бібліотека професора О. М. Лазаревського. *Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : довідник. Вип. 1. Історичні бібліотеки державних навчальних установ Києва / наук. ред. Г. І. Ковальчук, відп. ред. вип. : Т. Є. Мяскова, О. В. Заєць ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. С. 142–146.

4. Мяскова Т. Є. Роль провенієнцій для атрибуції і наукового опису історичних книжкових колекцій і зібрань. *Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*: кол. моногр. / відп. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т книгознавства. Київ : Академперіодика, 2023. С. 222–240.

5. Коваль Т. В. Родинна збірка Лазаревських: історія надходження та опрацювання. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2023 р.) / відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 542–544.

6. Дениско Л. М. Автографи на книжках з колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. К.: НБУВ, 2007. 264 с.

7. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського : каталог ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 350 с.

References

1. Reva, L. H. (2016). Vydatni diiachi Ukrainy. Mykhailo Ivanovych Drahomyrov, Oleksandr Matviiiovych Lazarevskiyi urozhentsi m. Konotopa: zbirka naukovykh prats. Kharkiv: Machulin [in Ukrainian].

2. Kovalchuk, H. I. [nauk. red.] (2021). Z istorii knyzhkovoi kultury Ukrainy: doslidzhennia retrospektyvnykh knyzhkovykh, obrazotvorchykh, muzychnykh vydan ta istorychnykh kolektsii z fondiv Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. (pp. 147-163). Kyiv : Akademperiodyka [in Ukrainian].

3. Miaskova, T. Ie. (2020). Osobova biblioteka profesora O. M. Lazarevskoho. *Istorychni bibliotechni zibrannia ta kolektsii u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* : dovidnyk. Vyp. 1. Istorychni biblioteky derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva. / nauk. red. H. I. Kovalchuk, vidp. red. vypusku T. Ye. Miaskova, O. V. Zaiets. NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho (pp. 142-146). Kyiv [in Ukrainian].

4. Miaskova, T. Ie. (2023). Rol provenientsii dlia atrybutsii i naukovoho opysu istorychnykh knyzhkovykh kolektsii i zbran. *Atrybutsiia y ekspertyza knyzhkovykh pamiatok: z dosvidu Instytutu knyhoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho* / vidp. red. H. I. Kovalchuk ; NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t knyhoznavstva (pp. 222-240). Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian].

5. Koval, T. V. (2023). Rodynna zbirka Lazarevskykh: istoriia nadkhodzhenia ta opratsiuvannia. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia* : materialy mizhnar. nauk. konf. (Kyiv, 3–5 zhovtnia 2023 r.) / Vidp. red. O. M. Vasylenko (pp. 542-544). Kyiv [in Ukrainian].

6. Denysko, L. M. (2007). Avtohrafy na knyzhkakh z kolektsii ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv : NBUV [in Ukrainian].

7. Denysko, L. M., Rudakova, Yu. K. (2017). Knyzhkovi znaky na knyhakh iz kolektsii ridkisnykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : katalog. NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv : NBUV [in Ukrainian].

Tetyana Yakubova,

candidate of historical sciences,
researcher, department of library
collections an historical collections
of the Institute of Bibliography
National Library of Ukraine
named after V. I. Vernadskyi
ORCID: 0000-0002-2423-1634
e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

**SCIENTIFIC AND LIBRARY HERITAGE OF O.M.
LAZAREVSKII IN THE RESEARCH OF SCIENTISTS OF
THE NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE NAMED AFTER
V. I. VERNADSKY (TO THE 190TH ANNIVERSARY OF
O.M. LAZAREVSKY'S BIRTHDAY)**

Abstract. The article presents the results of research by scientists of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky regarding the scientific and library heritage of O. M. Lazarevsky. The relevance of the scientist's scientific output, his library work, which require further research and new understanding, is emphasized. In the year of O. M. Lazarevsky's 190th anniversary, the materials of the article emphasize the importance of O. M. Lazarevsky's scientific and library heritage preserved in the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky funds for modern Cossack and bibliographic studies. he article provides information about the library heritage and bibliophile preferences of O. M. Lazarevsky. Historical materials and bibliographic information on the history of O. M. Lazarevsky's private library are provided, research of book marks on books

from the scientist's library collections is noted. The article states that the scientific work and library heritage of O. M. Lazarevsky became the subject of scientific reports and discussions at conferences in the year of the scientist's 190th anniversary. It is emphasized that the scientific work of O. M. Lazarevskiyi, in particular for modern researchers, has provided a significant historiographical and source-based information resource for research on the problems of the history of the Cossack era, bibliographic studies: VIII International Spassky Scientific Readings. Dedicated to the 120th anniversary of the birth of I. H. Spassky and the 355th anniversary of the founding of the hetman's residence in Baturyn, Nizhin 09.12.2024; Conotopic readings XV, Konotop city museum of local history named after O. M. Lazarevsky, Konotop. September 26, 2024. Konotop city museum of local history named after O. M. Lazarevsky 06.20.2024; The round table "Olexandr Lazarevskiyi – a tireless researcher of Ukrainian antiquities" is dedicated to the 190th anniversary of the birth of the outstanding researcher. The results of the researches of L. H. Reva, T. E. Myaskova, T. V. Koval, and L. M. Denysko were published and analyzed, in which materials related to the scientific work and library heritage of O. M. Lazarevsky are represented. Historiographical materials are noted, in particular the works of M. V. Hrushevskiyi, M. Vasylenko, S. Bilokin, V. Brekhunenko, I. Tarasenko, Yu. I. Sokolyuk, which provide information on the scientific biography of the scientist, in particular his printed works are examined, researched aspects of library work of a scientist.

Keywords: *O. M. Lazarevskiyi, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, library funds, bibliography.*

Цитування:

Якубова Т. Наукова та бібліотечна спадщина О. М. Лазаревського в дослідженнях науковців НБУВ (до 190-річчя від дня народження О. М. Лазаревського). *Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2024. С. 287–300.

Yakubova, T. Scientific and library heritage of O. M. Lazarevskii in the research of scientists of the National Library of Ukraine named after

V. I. Vernadsky (To the 190th anniversary of O. M. Lazarevsky's birthday). *Information Policy of Memory – Survival, Preservation and*

Development of Ukrainian Libraries in the Present Period : materials of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference (Uzhhorod, October 16, 2024). M. M. Medved (Ed.) et al. ; Uzhhorod National University, Scientific Library (pp. 287–300). Uzhhorod, 2024 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

<i>Миронюк Іван. Вступне слово</i>	5
<i>Медведь Марія. Слово до учасників конференції</i>	6
<i>Бакуменко Лариса. Бібліо- та наукометрія вишу у контексті роботи наукової бібліотеки.....</i>	7
<i>Воробець Вікторія. Олена Почекутова: штрихи до біографії.....</i>	17
<i>Гунько Наталія, Гулянич Оксана. Професор Юрій Ломсадзе – видатний вчений фізик-теоретик, фундатор наукових досліджень Ужгородського університету: до 100-річчя з дня народження.....</i>	33
<i>Клименко Оксана, Сокур Олена. Розбудова української електронної дослідницької інфраструктури – пріоритет діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....</i>	49
<i>Коваль Тетяна, Туровська Леся. Електронні інформаційні ресурси як складова бібліотечного дистанційного сервісу.....</i>	63
<i>Кутканич Марія. Сайт Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету як складник її менеджменту.....</i>	78
<i>Мателешко Юлія. Колекція інкунабул Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету: історія формування, структура, зберігання.....</i>	93
<i>Медведь Марія. Бібліометричні та наукометричні послуги науковцям – нові методи обслуговування у роботі Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету.....</i>	112
<i>Найда Людмила. Постать Галини Захарясевиц в контексті інформаційної політики пам'яті.....</i>	128
<i>Полякова Олена. Еволюція функцій відділу науково-інформаційної роботи Національної наукової медичної бібліотеки України.....</i>	142
<i>Прохненко Олена, Яцьків Мирослава. Методи підвищення рівня кваліфікації бібліотечних</i>	152

працівників (досвід роботи книгозбірні Ужгородського національного університету).....	
<i>Сабо Кристина</i> . Історія становлення фонду Наукової бібліотеки Ужгородського університету (за матеріалами Анни Сарка та Томаша Веґшео).....	170
<i>Смірнова Ганна, Шпонтак Крістіна</i> . Основні наукометричні показники у сфері наукової діяльності вищої школи України (на прикладі результату моніторингової діяльності Наукової бібліотеки ДВНЗ “УжНУ”).....	186
<i>Туровська Леся</i> . Клієнт-орієнтований підхід в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів.....	213
<i>Турияниця Наталія</i> . Цифрова трансформація бібліотек: тенденції та виклики.....	224
<i>Фетько Олеся</i> . Наукові вісники Ужгородського національного університету: історія становлення та розвиток.....	239
<i>Франків Ірина</i> . Бібліотечні ресурси з авіації: вивчення, розкриття і популяризація фонду.....	255
<i>Чорній Марія</i> . Августин Волошин як подвижник педагогічної науки на Закарпатті.....	271
<i>Якубова Тетяна</i> . Наукова та бібліотечна спадщина О. М. Лазаревського в дослідженнях науковців нбув (до 190-річчя від дня народження О. М. Лазаревського).....	287

Інформаційна політика пам'яті – виживання, збереження та розвиток українських бібліотек у період сьогодення : матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.) / редкол. : М. М. Медведь (відп. ред.) та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. – Електрон. вид. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2025. – 304 с. URL: <https://www.lib.uzhnu.edu.ua/v-naukovo-praktychna-internet-konferenciya/>

DOI: <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5>

ISBN 978-617-8321-50-5

Збірник праць науково-практичної конференції охоплює актуальні проблеми та пріоритети діяльності бібліотек в умовах воєнного стану у період сьогодення. Багатогранна тематика охоплює різні аспекти організації інформаційної та бібліотечної справи: дистанційне бібліотечно-інформаційне обслуговування, електронні інформаційно-бібліографічні ресурси, досягнення сучасних наукометричних досліджень, принципи відкритої науки, збереження, формування та використання книжкового фонду, визначні постаті в контексті історичної пам'яті тощо. У конференції традиційно брали участь провідні фахівці бібліотечної справи, науковці, викладачі. Віриться, що матеріали практичних напрацювань, вміщені у збірнику, прислужаться подальшому поступу бібліотек у вирішенні актуальних завдань сьогодення.

УДК 021(477)(063):004

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons

[«Attribution-NonCommercial-ShareAlike» 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)
(«Із зазначенням авторства – Некомерційна – Поширення на тих самих умовах» 4.0 Міжнародна)

Information Policy of Memory – Survival, Preservation and Development of Ukrainian Libraries in the Present Period: materials of the V All-Ukrainian scientific and practical internet conference (Uzhhorod, October 16, 2024) / editors: M. M. Medved (responsible editor) et al.; State Higher Educational Institution “Uzhhorod National University”, Scientific Library, Uzhhorod, 2025. 304 p.
<https://www.lib.uzhnu.edu.ua/v-naukovo-praktychna-internet-konferenciya/>

DOI: <https://doi.org/10.24144/978-617-8321-50-5>

ISBN 978-617-8321-50-5

The collection of papers of the scientific and practical conference covers current problems and priorities of library activities under martial law in the present period. The multifaceted topic covers various aspects of the organization of information and library work: remote library and information services, electronic information and bibliographic resources, achievements of modern scientometric research, principles of open science, preservation, formation and use of the book collection, prominent figures in the context of historical memory, etc. The conference was traditionally attended by leading specialists in librarianship, scientists, and lecturers. It is believed that the materials of practical work contained in the collection will serve further progress of libraries in solving relevant problems of the present.

UDC 021(477)(063):004

This work is licensed under Creative Commons License

[«Attribution-NonCommercial-ShareAlike» 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

Наукове видання

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ – ВИЖИВАННЯ,
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК
У ПЕРІОД СЬОГОДЕННЯ :

Матеріали V Всеукр. наук.-практ.
інтернет-конф. (Ужгород, 16 жовт. 2024 р.)

Електронне видання

Гарнітура Times New Roman
Ум.друк.арк. 17,72. Обл.вид.арк. 12,95. Зам. №6.

Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ «УжНУ»
88000, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89.
E-mail: dep-editors@uzhnu.edu.ua

Видавництво УжНУ «Говерла».
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
*Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 32 від 31 травня 2006 року*